

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

Corectură

Dr. Ema Pestroiu
Pr. Constantin Olariu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Tipar

Dinasty Books

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Dr. Ștefan Zară, Consilier cultural al
Arhiepiscopiei Râmnicului – Director

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Prof. Univ. Dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici,
Academia Română
Prof. Univ. Dr. Dan Berindei, Academia Română
Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
Dan Ciachir, scriitor – București
Conf. Univ. Dr. Ion Marian Croitoru, Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București
Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopulu, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Dinu Săraru, scriitor, membru AOSR – București
Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR – București
Prof. Univ. Dr. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte
al Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Nicolae Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena

An V, Nr. 2 iulie – decembrie 2019

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul **5**
– arhiereu al slovei românești
și tipograf în inimile credincioșilor
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Intrarea Domnului în cetatea non-euharistică. **11**
Didahii de Florii. Micro-istorie sacramentală
românească în vremea Sfântului Antim Ivireanul
Pr. conf. dr. habil. Jan Nicolae

„A vrut Domnul de s-a tipărit” de „smeritul **36**
Antim Ivireanul”, Carte „pentru ca să se dea dar
pravoslavnicilor” asupra „dezbinării papistașilor”
Protos. Antim Motorga

Ieromonahul Antim Ivireanul – tipograf **43**
la Mitropolia Ungrovlahiei și egumen la
Mănăstirea Sfântul Sava din București (1691–1694)
Arhim. Drd. Mihail Stanciu

STUDIA HUMANITATIS

Blazonul Sfântului Antim Ivireanul **53**
– posibile interpretări stilistice
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade

Contextul dăruirii Bisericii celor **71**
40 de Mucenici din București:
documente inedite
Dr. Oana-Mădălina Popescu

Scurtă privire în antimologia **100**
ultimelor două decenii
Conf. univ. dr. Ioan St. Lazăr

Activitatea Episcopului Sofronie Vulpescu **108**
la Râmnic (1913–1918) II
Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

VERBA PATRUM

Cuvânt de laudă la **127**
Sfântul Întâi Mucenic Ștefan
Sfântul Proclu Patriarhul Constantinopolei

SPIRITALITAS

Maladiile educației din epoca noastră. **133**
Propuneri de vindecare
Prof. Dr. Emerit Dimitrie Țelenghídis

COLLOQUIUM

Despre sănătatea sufletului **145**
Cuvânt de folos de la avva Iulian Prodromitul
Interviu realizat de George Crășnean

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul – arhiereu al slovei românești și tipograf în inimile credincioșilor

Una dintre cele mai de seamă personalități ale istoriei culturii naționale și ale Bisericii strămoșești a fost, fără tăgadă, Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, părinte și păstor pentru poporul cel binecredincios din Oltenia de sub Munte vreme de aproape trei ani, între 1705–1708. El a reprezentat, cu adevărat, un mare dar pe care Milostivul Dumnezeu l-a făcut Patriei și Bisericii noastre într-o vreme în care s-au pus bazele culturii române, având la cârma Țării un domnitor cu viață sfântă care a înțeles că numai credința cea adevărată, cultivarea vieții spirituale bazată pe cuvintele Sfintei Scripturi și învățăturile Sfinților Părinți și cultura autentic românească vor asigura perenitatea poporului român atât de încercat de-a lungul vremurilor.

Înțelegând misiunea arhierească la care a fost chemat, Sfântul Antim și-a pus toată priceperea și darul pe care îl avea de la Dumnezeu în slujba Bisericii și Neamului românesc, pe care-l considera ca și al lui: „Pentru acéia dară nu iaste minune, iubii miei ascultători și cinstiți și de bun neam boiari, de m-au rânduit și pre mine Dumnezeu și m-au pus, om mic fiind și smerit, păstor mic, la mică turmă, la dumneavoastră, pre carii eu nu vă am, nici vă țiiu turmă mică, ci mare și înaltă; mare pentru buna închinăciune și dreapta credință caré o păziți curată și nespurcată, fiind încungiurați și îngrădiți între hotarăle celor striini de fel și împresurați de atâta nevoi [ce vin] și scârbe ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpânesc pământul acesta, înaltă pentru buna ascultare și supunerea caré arătați de-a pururea cătră biserică și cătră arhiereu”¹.

Profilul duhovnicesc al smeritului ierarh se conturează prin grija sa deosebită pe care a arătat-o față de turma încredințată spre păstorire, întrucât nu a fost doar un slujitor al lui Dumnezeu, ci și un slujitor al oamenilor, căroră s-a dedicat cu iubire și responsabilitate, după cuvântul Sfântului Apostol Pavel: „*la aminte la tine însuți și la învățătură; stăruie în acestea, căci, făcând aceasta, și pe tine te vei mântui și pe cei care te ascultă*” (Romani IV, 16).

¹ Sfântul Antim Ivireanul, „Acesta o am zis când m-am făcut mitropolit”, în *Didahii*, Ediție îngrijită de Arhimandrit Mihail Stanciu și Profesor Dr. Gabriel Ștrempel, Editura Basilica, București, 2010, p. 55.

Chipul arhiereului blând și erudit, rugător și harnic, se identifică iconic cu vocația mărturisitoare a Sfântului Antim Ivireanul. Acesta a știut să transpună în activitatea sa pastorală îndemnul Mântuitorului Hristos care zice: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, așa încât să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru Cel din ceruri” (Matei V, 16). Lumina credinței ortodoxe, pe care ierarhul de origine georgiană a întărit-o printre credincioșii români, a fost dublată de lumina cunoștinței și a învățaturii: „Că precum nu poate trăi trupul omului fără de hrană simțitoare, așa nici sufletul nu poate trăi fără hrana cea duhovnicească, care iaste cuvântul lui Dumnezeu”².

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul nu neglijează în activitatea lui de slujitor al Bisericii principalele coordonate ale spiritualității ortodoxe, spre creșterea oamenilor în Hristos, ci le aprofundează în scrierile sale, dar mai mult decât atât, prin exemplul personal al vieții sale. Sfântul Antim, slujitor adevărat al Bisericii prin cuvânt și prin fapte, a lăsat ucenicilor săi și nouă tuturor o serie de sfaturi spre creșterea duhovnicească, păstrate nu doar în cunoscutele *Didahii*, ci și în diferite alte scrieri ale sale, dintre care enumerăm: *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții*, *Învățătură bisericească*, *Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților*. Prin toată activitatea sa, nu putem spune că Sfântul Antim a luminat doar viața contemporanilor săi, ci și pe a noastră, a tuturor, lăsându-ne ca moștenire scrierile sale pline de o bogată învățătură duhovnicească.

Întreaga sa activitate ca ierarh al Bisericii Ortodoxe se poate rezuma la lucrarea de tipărire a Cuvântului lui Dumnezeu în inimile credincioșilor, străduindu-se, cu timp și fără timp, să-l înalțe pe om la Dumnezeu. Spre aceasta s-a folosit atât de cuvântul rostit în predicile sale insuflate de Dumnezeu, de cuvântul scris în cărțile sale, tipărite prin propriul efort, dar și de cuvântul zugrăvit în culoare, fiind un iscusit pictor de icoane. Moartea sa mucenicească, îndurată pentru că s-a ridicat împotriva asupririi otomanilor, care vor impune schimbarea domniilor pământene cu cele fanariote în Țările Române extracarpătice, a desăvârșit lucrarea sa mărturisitoare, dovedind că ceea ce a învățat el prin cuvânt nu a fost simplă glăsuire, ci cuvinte izvorâte din harul lui Dumnezeu ce sălășluia în inima sa.

Sfântul Antim Ivireanul, ca episcop al Râmnicului, a fost cel care a ridicat cultura râmniciană la o înflorire pe care nu o mai cunoscuse până

În fiecare carte, a așezat gândul său părintesc și sfatul său duhovnicesc prin prefețele sau postfețele pe care le-a alcătuit, aducând astfel o contribuție însemnată la istoria noastră culturală și la zidirea sufletului românesc, chiar a conștiinței naționale a românilor. ❧

² Sfântul Antim Ivireanul, „Cuvânt de învățătură la Bogoiavlenie”, în *Didahii*, p. 108.

atunci, prin aducerea tipografiei la Râmnic, tipărind astfel Cuvântul lui Dumnezeu atât în inimile oamenilor, cât și în paginile cărților. În timpul celor aproape trei ani de păstorire la Râmnic, Sfântul Antim a inițiat și coordonat tipărirea a nu mai puțin de nouă cărți, făcând din cetatea arhieriei sale *Capitala cărții tipărite*. Cea mai importantă tipăritură ieșită la Râmnic, în vremea sa, a fost *Tomul bucuriei*, lucrare ce cuprinde cinci lucrări polemice îndreptate împotriva apusenilor.

În fiecare carte, a așezat gândul său părintesc și sfatul său duhovnicesc prin prefețele sau postfețele pe care le-a alcătuit, aducând astfel o contribuție însemnată la istoria noastră culturală și la zidirea sufletului românesc, chiar a conștiinței naționale a românilor.

Una dintre cele mai importante slujiri ale Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul a fost și aceea de îndrumător duhovnicesc, lucrare cuprinsă în misiunea de arhieru pe care și-a asumat-o: „Pohta cea mare și dragostea cea curată, iar mai vârtos să zic, datoriia cea părințească ce am cătră dragostea voastră m-au îndemnat astăzi de am venit aici, pentru ca să vă cercetăm sufletește, de vreme ce m-au rânduit ca pre un nevrednic să vă fiu păstor și părinte sufletesc și învățătoriu la lucrurile cele ce ar fi spre folosul mântuirii sufletelor voastre. Pentru care lucru aveți datorie cu toții, de la mic până la mare, să mă ascultați la cele ce vă învăț de bine și de folos, că acea ascultare nu o faceți mie, ci lui Hristos, după cum zice la 10 capete ale Lucăi «Cel ce ascultă pre voi, pre Mine ascultă și cel ce se leapădă de voi, de Mine se leapădă». Așijderea și fericitul Pavel zice la 13 capete către ovréi «Fraților, plecați-vă învățătorilor voștri și vă cucerii lor că priveghiază pentru sufletele voastre, ca și cum ar fi să dea cuvânt, ca cu bucurie aceasta să facă, iar nu suspinând, că nu iaste de folos voao aceasta»”³.

Despre misiunea asumată chenotic de arhierul Antim vorbește lămurit ucenicul său, ipodiaconul Mihail Iștvanovici, în *Prefața* așezată în fruntea *Molitfelnicului* pe care l-a tipărit la Râmnic, în anul 1706: „Aici în țara noastră nu ca acel egiptenesc Faraon, ci cel blând asemenea lui David, prea luminatul, zic, și înălțatul nostru stăpân și domn Constantin Brâncoveanu Voievod, aflându-te și văzându-te pre iubirea ta de Dumnezeu, și cercetându-ți ascuțita minte, te-au aflat vrednic și iscusit nu într-o dezlegări de visuri [...], ci într-o vederoasă și apucătoare de mână lucruri, carele văzându-le și cu mintea pricepându-le minunatul acesta domn, au zis: au doară vom afla om ca acesta?”⁴.

Mitropolitul Sfânt Antim le cere preoților, pe de o parte, responsabilitate pentru misiunea pe care o împlinesc, iar pe de altă parte, le cere să împartă împreună povara slujirii sale, așa cum arată în *Învățătura bisericeas-*

³ „La Duminica Vameșului. Cuvânt de învățătură”, în *Didahii*, p. 177.

⁴ *Evhologhion adecă Molitvenic*, vol. I, Râmnic, 1706, f. 3.

că: „Pentru căci iaste turma mare, un păstor singur, măcar că iaste mare în vrednicie, și de ar fi cât de procopsit întru politie și iscusit în învățătură, iară nu poate să le vază toate, nici să le știe toate; și pentru aceea, dar, are pre preoți și pe părinții cei duhovnicești, cari slujesc sfințitului păstoriu ca niște ochi să vază toate, ca niște mâini să lucreze cele trebuincioase și ca niște picioare să alerge în mijlocul lor, la trebuința tuturor. Drept aceea ajutători la acest lucru mare al nostru sunteți voi, cucernicilor preoți, cari aveți datorie neîncetată, și cu cuvântul, și cu fapta, să lucrați și să vă nevoiți zioa și noaptea împreună cu păstoriul nostru pentru spăsenia (mântuirea) aceștii turmi cuvântătoare pe care au dat-o Dumnezeu în mâinile noastre”⁵.

Cu fiecare ocazie, Sfântul Antim Ivireanul s-a străduit să demonstreze și să promoveze legătura intrinsecă dintre cult și cultură, dintre Cuvânt și cuvinte, înțelegând Biserica drept „școală a mântuirii”. Predicile sale, rostite în limba vechilor cazanii, sunt adevărate tratate duhovnicești, care îl surprind pe om în reala lui condiție și îl fac să-și dorească moștenirea cea veșnică și netrecătoare a Împărăției Cerurilor.

„Și m-au trimis la dumneavoastră să vă fiu păstor, părinte sufletesc, rugător către Dumnezeu pentru buna sănătatea și spăsenia dumneavoastră și a cinstitelor dumneavoastră case purtători de grijă la cele ce ar fi spre folosul mântuinții și să vă fiu de mângâiere la scârbele robiei cei vavilonești a lumii aceștia, ca Ieremiia norodului lui Dumnezeu și ca Iosif, al unsprăzécilea fecior al patriarhului Iacov egipténilor; și dimpreună cu dumneavoastră să pătimesc la toate câte va aduce ceasul și vrémia, pentru care lucru am datorie să priveghiez cu osârdie și fără de léne, zioa și noaptea și în tot ceasul, pentru folosul și spăsenia tuturor de obște, învățându-vă și îndreptându-vă cu frica lui Dumnezeu, pre calea cea dreaptă. Și dumneavoastră încă aveți datorie, cele ce veți cunoaște că vă învăț, fără de fățarie și fără de vicleșug, vă îndemn să le priimiți și să le faceți, pentru folosul cel sufletesc al dumneavoastră și să vă supuneți ascultării; că acea ascultare ce „o faceți mie, o faceți lui Hristos”⁶.

Evlavia deosebită pe care Sfântul Antim Ivireanul o avea față de Maica Domnului se datora poate dorului de chipul mamei sale, de care acesta a fost despărțit de mic, fiind robit de turci și dus la Constantinopol. Ca pictor și miniaturist, talentatul ierarh își puna toată încrederea în mijlocirea Preasfintei Fecioare Maria. De altfel, frumusețea cuvintelor prin care el o descrie pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, a fost remarcată și de criticii literari de mai târziu, precum George Călinescu, care spune: „Antim are suavitate, exaltare lirică și face Fecioarei un elogiu franciscan

5 „Învățătură bisericească”, în Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, Editura Basilica, București, 2016, p. 117.

6 Sfântul Antim Ivireanul, „Acesta o am zis când m-am făcut mitropolit”, în *Didahii*, p. 56.

Cu fiecare ocazie,
Sfântul Antim Ivireanul s-a străduit
să demonstreze și să promoveze
legătura intrinsecă dintre cult și cultură,
dintre Cuvânt și cuvinte, înțelegând
Biserica drept „școală a mântuirii”. ❧

desfășurat într-o cadență fastuoasă, ca o coadă de păun”⁷.

Este impresionantă această preocupare atență a Sfântului Antim de a nu ieși din făgașul gândirii sănătoase, din gândirea părinților: „Și așa precepând cuvintele acéstea ce vorovesc și de să vor lipi de inimile voastre atunceea știu bine că ați zice că nu vă învăț nici vă

sfătuesc de rău. Ci această vină tot o dau să fie mai mult a preoților, pentru căci ei sânt sarea pământului, după cum zice Hristos: și de va împuți sarea, cu ce să va săra? Adecă, fiind ei proști și de carte și de chibzuială, cu ce vor putea învăța norodul? Că întâi temeiul, cel mai mare, frica lui Dumnezeu, nu iaste la dânșii; că de ar fi, ar fi și înțelepți, după cum zice Solomon: «Începătura înțelepciunii este frica lui Dumnezeu». Și de nu-și vor veni în fire, ca să se îndrepteze spre céle ce au datorie să facă vor să aibă mare osândă de la Dumnezeu: iară și voi, încă aveți datorie să alergați la duhovnici de ispravă, la carii ați cunoaște că sânt mai învățați ca să vă îndrepteze spre céle de folos, iar nu la fieștecă blestemat. Că unul ce să ține doftor și nu știe a vindeca ranele, ce folos va să facă celui rănit? Așa și cel ce să ține duhovnic, deaca nu știe carte și tainele biséricii și deaca n-are frica lui Dumnezeu, ce folos va să facă celui ce merge la dânșul să se ispoveduiască? Acéstia toate câte am grăit, având datorie le-am grăit, iar Dumnezeu cel ce înțelepțește pre orbi și îndreptează pre cei sfărâmați, să vă înțelepțească și pre voi și să vă îndrepteze spre céle de folos”⁸.

Îndrumarea duhovnicească, principală coordonată a lucrării de ierarh a Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești, devine temă prioritară și în scrierile sale. Înțelegerea corectă a cuvântului lui Dumnezeu, pe care a avut-o, l-a făcut să fie un martor viu și fără teamă al Mântuitorului Hristos, punându-și toată viața sa în slujba Bisericii și a neamului românesc, crescând sămânța cuvântului lui Dumnezeu în inimile credincioșilor, după cum el însuși afirma în cuvântarea de la înscăunarea ca mitropolit al Țării Românești: „Și mă rog bunătății Lui și iubirii Sale de oameni să-mi lumineze mintea ca să poci propovedui cuvântul adevărului și să-mi întărească inima întru frica Lui, ca să pociu păstori cuvântătoarea turma Lui cea aleasă, caré o au răscumpărat, cu preascump sângele Său, din mâna vrăjmașului”⁹.

Intellectual poliglot și fin cunoscător al spiritualității creștine răsăritene, ierarhul georgian a înțeles deplin importanța limbii ca mijloc de co-

⁷ George CĂLINESCU, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 19.

⁸ „Cuvânt de învățătură la Dumineca Lăsatului sec de brânză”, II, în *Didahii*, pp. 204–205.

⁹ „Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit”, în *Didahii*, p. 97.

muniune și comunicare cu Dumnezeu și cu oamenii. De aceea, meritul deosebit ce-i revine Sfântului Antim Ivireanul este acela de a consolida utilizarea limbii române în cultul Bisericii Ortodoxe, cărțile de slujbă tipărite de el devenind făclii de mângâiere pentru inimile preoților și credincioșilor din acea vreme: „Dar în Biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăț și pe alții, decât zeci de mii de cuvinte într-o limbă străină” (I Corinteni, XIV, 19).

Deși era preocupat mai ales de zidirea Bisericii din sufletul oamenilor, totuși, Sfântul Antim nu a desconsiderat nici bisericile ca lăcașuri de cult, pridvoare pământești ale Împărăției lui Dumnezeu. Ca episcop al Râmnicului, Sfântul Antim Ivireanul s-a îngrijit de restaurarea multor biserici și mănăstiri din această eparhie, precum Surpatele, Fedeleșoiu, Cozia și Govora, dintre care trei îi păstrează iconografic, și astăzi, sfințita sa prezență.

Moartea sa mucenicească este dovada supremă a credinței sale în Dumnezeu și a refuzului compromisului cu lumea. Acest lucru se poate observa din atitudinea demnă pe care Sfântul Antim a avut-o în fața puterii otomane care impunea schimbarea domniilor pământene cu cele fanariote în Țările Române. Asemenea unui Apostol, ierarhul ivirean a mărturisit cu propria viață că nu se teme de cei care pot ucide trupul, dar nu pot ucide sufletul, (cf. *Matei* X, 28), trecând pentru veșnicie în rândul sfinților mucenici. „Căci sunt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngeri, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterile, nici înălțimea, nici adâncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru” (*Romani* VIII, 38–39).

Deși n-a fost român de neam, prin harul cuvintelor și vieții lui, Mitropolitul Antim a fost iubit și prețuit de poporul nostru care a văzut în el un adevărat „om al lui Dumnezeu”.

Asemenea unui Apostol,
ierarhul ivirean a mărturisit cu propria
viață că nu se teme de cei care pot ucide
trupul, dar nu pot ucide sufletul. ✠

Pr. conf. dr. habil.
Jan Nicolae
Univ. 1 Decembrie
1918, Alba Iulia

Intrarea Domnului în cetatea non-euharistică. Didahii de Florii

MICRO-ISTORIE SACRAMENTALĂ ROMÂNEASCĂ ÎN VREMEA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL

Didahiile Sfântului Antim Ivireanul reprezintă un omiliar arhieresc incomplet, în sensul în care nu cuprinde predici la toate sărbătorile sau duminicile anului liturgic, ci doar o selecție făcută de autor după principii subiective, practice, dificil de reconstituit pe de-a-ntregul, din predici rostite în decursul mai multor ani de slujire. Avem, așadar, predici la duminicile Triodului: Duminica Vameșului (1), Duminica lăsatului sec de brânză (2), Duminica Floriilor; predici la praznicele împărătești ale Mântuitorului: Nașterea Domnului (2), Arătarea Domnului (1), Întâmpinarea Domnului (1), Schimbarea la Față (4), Intrarea Domnului în Ierusalim (5); predici la sărbătorile Maicii Domnului: Intrarea în Biserică (1), Adormirea Maicii Domnului (2); predici la sărbătorile sfinților: Sfântul Nicolae (2), Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Sfinții Împărați Constantin și Elena (2), Sfântul Mare Mucenic Dimitrie (2), Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil și predici ocazionale precum cea de întronizare și predicile tematice dedicate morții (4).

Practic, din acest inventar sumar remarcăm că praznicul cel mai accesat și frecventat omiletic de către vlădica Antim a fost Intrarea Domnului în Ierusalim, Duminica Floriilor, de unde moștenim nu mai puțin de cinci didahii. Motivul este unul cât se poate de simplu și de concret: mitropolitul și-a concentrat mereu atenția pastorală pe acest moment important, încercând să-și încurajeze credincioșii indolenți și delăsători în vremea Păresimilor să-și asume măcar zilele Săptămânii Mari prin pocăință, spovedanie sinceră și cuminecare responsabilă în Joia Mare sau la Paști, după vechiul obicei medieval. Lectura atentă a acestui eșantion omiletic ne oferă o bună imagine a praxis-ului sacramental¹ în Valahia la începutul secolului al XVIII-lea, iar, în același timp, ne dovedește modul ingenios prin care arhipăstorul reușea să asigure o diversitate omileti-

¹ „Pastorala mitropolitului Neofit Cretanul (1738–1753) (Postul Mare 1739)”, editată după copia din registrul Mitropoliei Ungrovlahiei (Arhivele Statului din București, ms. 133, f. 104 r – 108 v) de Petre Năsturel, „Le christianisme roumain à l'époque des invasions barbares. Contradictions et faits nouveaux, Buletinul Bibliotecii Românești din Freiburg IX (1984), pp. 251-259; reluat în *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse – mărturiile Tradiției*, studiu introductiv și traducere diacon Ioan Ică jr, Sibiu, Edit. Deisis, 2006, pp. 91-99.

că cuceritoare pentru același praznic, abordat într-o exegeză inteligentă și cu o vioiciune hermeneutică.

1. *Cuvânt de învățătură la Duminica Florilor* (Prima Didahie de Florii)². „Această mare vindecare a pocăinții”

Introducerea la această primă predică de Florii dezvăluie abrupt și deschis îndemnul către conștiința sa de păstor duhovnicesc de asumare a acestei înalte responsabilități și către credincioși de a-și lua în serios rolul de fii duhovnicești. Apoi mărturisește sincer că, deși este praznic domnesc, nu are o dorință specială de a predica despre evenimentul comemorat liturgic, abandonând deslușirea noimelor lui din cauza complexității care are nevoie de un discurs amplu, nepotrivit cu concentrarea majorității credincioșilor pe pregătirea pentru primirea Sfintelor Taine: „Drept acéia, iubiții miei ascultători, cât v-ați adunat în această cuvioasă și sufletească adunare, măcar că iaste astăzi duminica ce să numește de obște a florilor, iar n-am a zice pentru dînsa nimica. Una, pentru că fiind praznicul domnesc și trebuind la dînsa multă materie și multă vorbă ca să descoperim cevaș, cât de puțin, întru cinstea și lauda ei neștiința ne conținește și alta, pentru căci știu că într-această săptămînă siléște fiește-carele dintru voi să se grijască, pentru ca să se învrednicească să se cuminece, unii la joi mari și alții sâmbătă și duminică, în zioa de Paști. Drept acéia, pentru acel lucru avem datorie mai vîrtos și trebuie să zicem célia ce ne va lumina domnul Hristos, de la carele cérem și ajutor. Ci vă pohtesc să ascultați cu dragoste célia ce voiu să zic; și socotesc că de nu veți

lua vreun folos din zisele méle, iară pagubă știu bine că nu veți avea”³.

Așadar, predicatorul își propune un excurs dedicat celor 7 taine ale Bisericii Răsăritului, focalizat pe Spovedanie și Împărtășanie, care să-i ajute pe cei doritori în efortul lor de pregătire duhovnicească. Elementul de forță al acestui demers catehetic îl constituie aducerea pe același plan valoric a Botezului cu Taina Pocăinții cu efectul ei terapeutic: „Din céle 7 taini ce ține sfânta și dumnezeiasca besérică a răsăritului iaste cea dintâi la rânduială și mai mare decât toate, sfântul botez. Și fără dînsa nu poate nimenea să între întru împărăția ceriului; că așa zice domnul Hristos la Ioann, în 3 capete: „De nu se va naște neștine din apă și din duh, nu va putea să între întru împărăția lui Dumnezeu”, care botez face pe om fericit, sfînt, desăvârșit și fiu lui Dumnezeu după dar. Iară eu îndrăznesc și zic cum că iaste taina pocăinții întocma cu sfântul botez, în cinste și în lucrare și socotesc că nu voiu greși de aceasta. Pentru ce? Pentru căci acéle 4 daruri ce dă sfântul botez omului, păcatul strică și le întină și din fericit să face ticălos, din sfînt păcătos, din săvîrșit să face netrăbnic și de nimica și din fiul lui Dumnezeu să face fiul diavolului; că așa zice Ioann în 3 capete: „Cela ce face păcatul de la diavolul iaste, că din început diavolul păcătuiaște”⁴.

Egalitatea Botezului și a Pocăinței în cinste și în lucrare poate fi adevărată, după opinia predicatorului, cu multe dovezi biblice din care selectează două: legământul noahitic, adică cel încheiat de Dumnezeu cu Noe de a nu mai blestema pămîntul pentru faptele oamenilor după potop ca semn al îndelungii Sale răbdări (Facere VIII, 21-22) și îndemnul profetic de purificare lăuntrică din Vechiul Testament

² Antim Ivireanul, „Prima Didahie de Florii”, în *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Edit. Minerva, 1972, pp. 89-96.

³ *Ibidem*, p. 90.

⁴ *Ibidem*.

(Isaia I, 16). Nu există aici doar o simplă enumerare sau citare a dovezilor biblice ci și o punere în valoare a lecturii tipologice patristice a potopului lui Noe ca prefigurare a Botezului și a înnoirii lui prin Pocăință, spălarea hainei Botezului întinate prin păcat: „Pentru acéia potopul acela, după cum zic dascălii beséricii, însemna sfântul botez; că precum apa potopului au spălat tot păcatul și toată fărdelégia de pe fața pământului, cu aceea înecăciune ce au făcut, de s-au concenit tot trupul viu, așa și apa sfântului botez au spălat și au șters tot păcatul cel strămoșesc și al voinții de la neamul omenesc. Iar apoi știind Dumnezeu că nu să va părăsi diavolul pentru răutatea lui cea multă, nici va conteni de a zavistui și a vicleni pre ticălosul om și a-l îndemna cu o mie de mijloace ca să strice haina sfântului botez și o zmoalească cu zmoala păcatului, pentru acéia, ca un părinte al milelor și al îndurărilor, au dat omului această mare vindecare a pocăinții, ca prin mijlocul ei să vie iară la cinstea cea dintâi și din fiul neascultării și al pierzării să se facă iarăși fiul lui Dumnezeu și din mort să se facă viu și din pierdut, aflat”⁵.

Îndemnul profetic de purificare duhovnicească al lui Isaia este aplicat direct Tainei Pocăinței ca dezrădăcinare a răului și eliberare a omului celui tainic al inimii: „Luaț seama, rogu-vă, cu minte întreagă și înțelegeț acéste cuvinte ce zice Dumnezeu prin Isaia, că acéia ce zice: «Spălați-vă și vă curățiți», nu că zice doară să ne spălăm cu apa ceasta proastă, ce bem și ne slujim cu dînsa, care nu are alt fără numa a spăla piiala trupului, ce zice să ne spălăm și să ne curățim păcatele, cu apa sfintei pocăințe și cu lacrimi. Și iarăș zice: „Scoate vicleșugurile din sufletele voastre înaintea ochilor miei”, adecă zice să ne ispoveduim, nu cu buzele, ci cu gând ca acela, ca să nu mai păcătuim, că Dumnezeu fiind tot ochiu, le vede toate și le cunoaște și nu să uită la mărturisirea buzelor, carele sunt scule spre slujba trupului, ci să uită la adîncul inimii; că el iaste ceta ce ispitêște inimile și rărunchii, după cum zice David, la al 7 Psalom: «Că de nu ne vom căi de la inimă, zice, și de nu ne vom întoarce cătră dînsul, sabiia sa o va luci și arcul lui l-au încordat și l-au gătit pre el și într-însul au gătit vasele morții și săgețile sale celor arzători le-au lucrat»”⁶.

Pocăința sinceră presupune înfățișarea omului cu jalba-n proțap înaintea lui Dumnezeu, cu plângerea inimii lui, cu parrhesia, îndrăznirea de a ne înfățișa Domnului cu haina Botezului întinată de păcat ca el să o înălbească și să o arate strălucind cu lumina taborică: „Că pocăința atunce iaste pocăință, cînd merge neștine de bună voia lui, fără de nici un fel de pricină, să se ispoveduiască la duhovnicul lui, cu umilință, cu înfrângere de inimă cu lacrimi fierbinți și cu gând desăvârșit, ca să se părăsească

⁵ *Ibidem*, p. 91.

⁶ *Ibidem*, p. 92.

de păcate, căci acéştia sînt temeiul ei; şi atunci iaste cuvântul acela care zice: «Veniţi să ne întrebăm, adecă atunci vom avea îndrăzneală să mergem înaintea lui şi să ne deschidem gura şi să ne spunem jalba ce avem de vrăjmaşul nostru, să-i spunem stricăciunea ce ne face. Şi el să făgăduiaşte că ruşalele céle mai mari ce ar avea păcatele noastre, carele sînt ale sînge-lui, adecă uciderile, el le va albi şi le va curăţi, ca însuşi pre sine; că zăpada şi oaia iaste omenirea lui, precum hainele lui le-am arătat albe ca zăpada pe muntele Thavorului, după cum zice la Marco în 9 capete. Drept acéia ce altă mai mare bunătate, sau mai multă ertăciune decît aceasta pohtiţ? Să facă pre cei ispoveduiţ albă şi curaţ ca trupul lui „carele fărădelege n-au făcut, nici vicleşug nu s-au aflat în gura lui»”⁷.

Aşadar, predicatorul revine la tema centrală a raportului dintre Botez şi Pocăinţă formulând concluzia în termenii evanghelici ai pildei fiului risipitor: „Iată dară că taina pocăinţii cu sfîntul botez, după cum am zis, iaste întocma în cinste şi în lucrare. Că precum acela spală păcatul cel strămoşesc şi face pre om fericit, sfînt, desăvîrşit şi fiu lui Dumnezeu, după dar, așa şi sfînta pocăinţă face pre om din mort viu, din pierdut aflat, din necinstit cinstit şi sfînt şi din fiul neascultării fiul lui Dumnezeu”⁸.

Lectura tipologică a Scripturii se continuă cu un episod, dens în semnificaţii penitenţiale, de teologie a istoriei, a veacului, prin paralela între propovăduirea dreptului Noe din vremea facerii arcei şi propovăduirea lui Iisus Hristos, Noe cel adevărat, din vremea facerii Bisericii („corabiia trupului său”, „corabiia pocăinţii”): „Când au poruncit Dumnezeu lui Noe să facă corabiia, spun istoricii cum să o fie făcut într-o 100 de ani, nu pentru alta, fără numai ca să aibă oamenii vréme să-ş vie în fire, să se căiască de păcatele lor. Îi într-acea sută de ani le propoveduia dreptul Noe, cum că va să facă Dumnezeu potop şi va să înéce tot pămîntul şi tot trupul viu va să-l omoare. Iar oamenii nicidecum nu-l credea, ci îl lua în rîs şi în batjocură, zicîndu-i că nu ştie nici ce grăieşte, nici ce face. Aşijderea şi cînd au început a ploa ar fi putut Dumnezeu numai într-o zi să facă potopul, dar n-a vrut, ci au ploat 40 de zile şi 40 de nopţi, arătînd şi cu aceasta multa a lui îndelungă răbdare, dînd vréme oamenilor să se căiască şi nici cu aceasta nu ş-au venit în fire. Iar apoi văzînd oamenii că se înmulţéşte apa şi de ce mergea se îmfla în sus au început a să sui pre case, pre movile, pre munţi şi pre copaci, dară nu era cu putinţă să se folosească nimica. Că corabiia o închisese Dumnezeu pre dinafară şi luase chieile şi pentru căci nu mai era nici o nădéjde de mîntuire s-au concenit tot trupul de la om până la dobitoc”⁹.

⁷ *Ibidem*, pp. 92-93.

⁸ *Ibidem*, p. 93.

⁹ *Ibidem*, p. 95.

Din partea a doua a acestei lecturi în cheie teologic-istorică dobândim și datarea exactă a acestei didahii la Floriile anului 1710 și, în același timp, o teologie a propovăduirii ca prelungire a predicii lui Noe cel adevărat și o critică acerbă a practicii de amânare sine die a pocăinței: „Așa și noao, creștinilor, nu 100 de ani ci 1710 de ani ni s-au propoveduit prin mijlocul lui Noe celui adevărat, Iisus Hristos, Carele ne-au mîntuit cu corabiia trupului său, de potopul păcatului celui strămoșesc, cum că va să facă potopul cel cumplit și amar, potopul cel plin de scîrbă și de întristare, potopul cel graznic și înfricoșat al judecății. Și această veste ni se dă pururea prin gura bisericii, prin propovăduirea Evangheliei și prin învățătura dascălilor, dară nicidecum nu ne venim în fire, să ne căim și să ne părăsim de răutăți; ci de ce vedem mai cîrtos că se înmulțește apa potopului pierzării noastre, în loc de a alerga în corabiia pocăinții să ne mîntuim, de acéia ne lunecăm cu firea și socotim că doară nu va fi nimica și îndelungăm vrémea ba astăzi, ba mâine, ba poimîine, pînă ne vine ceasul și pierim cu totul și trupéște și sufletéște”¹⁰.

Această critică se întetește pe finalul predicii cu o șarjă virulentă, moralistă, pornită împotriva nivelului scăzut al angajării credincioșilor, mai ales a celor din elita societății valahe, în cele cuvenite Postului Mare (Spovedanie temeinică cu împlinirea canonului dat de duhovnic și luare aminte la împlinirea rânduiei bisericești și a faptelor de binefacere) îndemnând la pocăință sinceră și la primenire duhovnicească în primele trei zile ale Săptămânii Mari pentru cuminecarea obișnuită din Joia Mare. Avem aici o oglindă a indolenței și dezangajării penitențiale pe care predicatorul o biciuește cu cuvinte as-

pre, drept ne-simțire duhovnicească, un fel de lipsă de grijă și de respect pentru timpul sacru al lumii vechi, tradiționale, specifică primei forme timide de modernitate românească: „Și putem cunoaște aceasta cum că iaste așa de pe cuvintele ce voiu să zic. De cînd au intrat săptămîna cea dintîi a sfîntului post, din cît ne aflăm aici de față, oare ispoveduitu-s-au vreunul, după cum se cuvine? Făcut-au cu dragoste canonul ce i-au dat duhovnicul? Păzitu-s-au pre sine, după puțință, curat și nevinovat? Petrecut-au creștinéște, după rînduiala și porunca bisericii, cu posturi, cu rugăciuni și cu alte faceri de bine? Mi se pare să nu fie făcut nici unul acesta; iar pentru ca să nu mint, poate vor fi făcut vreunii dintre cei proști. Iar noi, cei ce ne ținem mai mari, mai vrédnici, mai înțelepți și mai cunoscători, am mutat vremea din săptămîna în săptămîna, petrecînd, cu mîncări de toate féliurile, cu băuturi îndestulate și cu toate pohtele trupului nostru; iar de suflet n-am purtat grijă nicidecum, ca cînd am fi nesimțitori. Și tocma acum, în săptămîna ceastă de pre urmă ne ispoveduim, ca să ne grijim 3 zile și la Joi mari să ne cuminecăm”¹¹.

Critica virulentă a modului ipocrit („neguțătorind și meștersugind taina ispovedaniei”) sau superstițios de mărturisire a păcatelor se îndreaptă în primul rînd tot către boieri și târgoveți și avem aici, probabil, cea mai bună descriere a duplicității, a irelevanței sociale și a participării formale la tainele Bisericii în spațiul românesc: „Iar ce fel de ispovedanie facem știe Dumnezeu, că mi-e rușine a o spune. Unii se ispoveduesc de frica vreunor întâmplări, alții pentru un obicei, alții de rușinea omenească, alții de frica stăpînilor; alții iară au cîte doi duhovnici, unul la țară și altul

¹⁰ *Ibidem*, pp. 93-94.

¹¹ *Ibidem*, p. 94.

la oraș; la cel de la țară, ca la un om prost, spune păcatele cele ce socotește el că sînt mai mari, iar la cel de la oraș spune păcatele cele ce socotește el că sînt mai mici, neguțătorind și meșterșugind taina ispovedaniei”¹².

Spovedania formală este superficială, grăbită, de văzul lumii, calculată și falsă, pentru a fi socotiți în rîndul lumii, ca o practică și cutumă moștenită, fără efecte morale și spirituale concrete în viața persoanelor și a comunității sociale, anticipând teoria formelor fără fond de mai târziu: „Și, în scurte cuvinte, nici unul din noi nu vom să ne ispoveduim de bună voe, pentru evlavie și cu gînd desăvîrșit, ca să ne părăsim de păcate, ci numai în vederea oamenilor, pentru pricinile ce am zis, pînă ne vom cumineca, apoi iară ne întoarcem, să mă ertaț, ca cîinele la borăturile sale și ca scroafa la tăvăliturile de împuticiune, după cum zice fruntașul apostolilor, Petru, în doao capete, la a doua carte. Aci, în pripă ne ispoveduim și ne cuminecăm și aici în pripă iarăș ne apucăm de păcatele cele obicinuite și atîta ne bucurăm de iale și ne pare bine, căci le facem ca cînd am cîștiga mare bogăție și mare bunătate și ne lăudăm într-însele, după cum zice David: Să laudă păcătosul, întru pohtele sufletului său și cel ce face strîmbătate bine se cuvintează”¹³.

Falsitatea începe de multe ori de la alegerea duhovnicului, om simplu și inferior în ierarhia socială, mai ales în cazul boierilor și dregătorilor, care doreau să inducă un complex de inferioritate al duhovnicului în raport cu penitentul: „Și la acea mincinoasă ispovedanie, ce facem? Cercăm să aflăm duhovnic om prost, pentru ca să se teamă de noi și să-i fie rușine de fetele noastre și ce vom zice noi așa să fie, socotind în gîndurile noastre că, precum înșălăm pre dînsul, vom înșala și pre Dumnezeu. Dară Dumnezeu nu să înșală, ce ne înșelăm noi înșine, spre peirea noastră cea sufletească”¹⁴.

Predicatorul demască spovedania ipocrită a mai marilor vremii care dezvăluie micile nimicuri (aici putem lectura lista de bucate de la masa domnească și de la casele boierești în zilele de post) și omite esențialul, adică păcatele grave ale lăcomiei, hoției, invidiei, nedreptății, bârfei, iscodirii, disimulării, prefăcătoriei, calomniei, trădărilor, denigrărilor, uzurpărilor, credulității, zgârceniei, corupției, perversității morale, violenței și torturii: „Și cînd mergem să ne ispoveduim nu spunem duhovnicului că mîncăm carnea și munca fratelui nostru, creștinului, și-i bem sîngele și sudoarea feței lui cu lăcomiile și nesațiul ce avem, ci spunem cum c-am mîncat la masa domnească, miercurea și vinerea, pește și în post raci și untdelemn, și am băut vin. Nu spunem că ținem bălaurul cel cu 7 cape-te, zavistiia, încuibat în inimile noastre, de ne roade totdeauna ficații, ca

¹² *Ibidem*, pp. 94-95.

¹³ *Ibidem*, p. 95.

¹⁴ *Ibidem*.

rugina pre fier și ca cariul pre lemn, ce zicem că n-am făcut nimănui nici un rău.

Nu spunem strîmbătățile ce facem totdeauna, clevetirile, voile veghiiate, fățăriile, mozaviriile, vînzările și pîrele ce facem unul altuia, ca să-l surpăm din cinstea lui, ce zicem: am face milă, ce nu ne dă îndemînă, că avem nevoi multe și dări și avem casă grea și copilaș ca-n gloată și oameni mulți carii să ocrotesc pre lîngă noi.

Nu spunem că crédem minciunile slugilor noastre mai vîrtos decît ade-vărul celui ce să năpăstuiască, carele, de s-ar și jura, nu-l crédem, nici îi facem dreptate, ci-l pedepsim cu atîta cruzime de inimă cît de am putea l-am stinge și de pre fața pămîntului; ce zicem că fiind în valurile lumii nu putem să ne căutăm de suflet, ci dăm cîte un sārindariu, iară din jafuri, iar din nedreaptă agoniseală.

Nu spunem că pre carele îl vedem că jăfuiască și pradă și căznéște pre sāraci, îi lăudăm și zicem că iaste om înțelept, îi ajunge mintea la toate și iaste vrédnic și face dreptăți, iar pre carele îl vedem că nu să amestecă în-tr-acélia îl facem blestemat, moji și nevrédnic și cum că nu-i ajunge min-tea să facă judecăți și dreptate, neaducîndu-ne aminte de cuvîntul care zice Isaia la capul 64 că: pentru necurățeniia noastră dreptatea noastră înaintea lui Dumnezeu iaste ca cîrpa muerii ce are pre sine (și sîntem necuraț). Și pentru ca să nu mai lungesc cu vorba, toare răutățile cîte facem avem vréme și mijloace ca acélia de le săvîrșim după pohta inimii noastre, iar pentru céle sufletești nu putem afla vréme”¹⁵.

Toate aceste păcate ascunse și disimulate au ajuns năravuri care conduc la dezastru moral și la moarte duhovnicească și de aceea predicatorul curajos își invită ascultătorii, în numele lui Hristos, Răscumpărătorul nostru din robia diavolului, prin vărsarea Sângelui Său, să lucreze în via Domnului mântuirea („spăseniia sufletelor noastre”) spre dezrădăcinarea năravului celui rău, și, dacă n-au lucrat din ceasul dintâi al postului, să lucreze măcar acum la ceasul al 11-lea, cu nădejdea de a lua plata deplină.

2. *Cuvânt de învățătură la Dumineca Florilor* (A doua Didahie la Florii)¹⁶. „Împreunare adése cu preasfintele taine”.

Acest cuvânt de învățătură la Florii, al doilea în ordinea editorială, nu mai este atît de vehement ca cel dintâi cu ipocrizia și formalismul ortopraxiei valahe ci are o orientare omiletică de deslușire a sensurilor duhovnicești ale evenimentului Intrării Domnului în Ierusalim, subliniind îmbrăcarea Domnului în blândețe și smerenie, care vine nu în triumful

¹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁶ Antim Ivireanul, „A doua Didahie de Florii”, în *Opere*, ed. Gabriel Ștrempele, București, Edit. Minerva, 1972, pp. 105-113.

ecvestrei pompei imperiale ci șezând pe mînzul asinei: „Deci spre arătare aceștii faceri de bine, iubite, i-au fost lipsă lui Dumnezeu de acéle dobitoace. Că precum împărații cu alt feliu de haine cînd merg la vînat, cu alt fel cînd merg la îngropăciuni și cu alt fel de haine cînd merg la nunte, așa și Dumnezeu, după vremi să înfrumusățează. Drept acéia, cu alt fel de podoabă va veni cînd va judeca lumea, că va veni pre norii ceriului, cu putere și cu slavă mare; că așa să cuvine mai vîrtos judecătorului. Iară acum, pentru că nu vine să judece, ci vine pentru ca să răscumpere și să întoarcă cătră sine neamul omenesc, precum însuș grăiaște, n-au trimis Dumnezeu pre Fiul Său în lume, ca să judece lumea, ci pentru ca să mîntuiască lumea printr-însul”¹⁷.

Predicatorul insistă pe imaginea lui Dumnezeu îmbrăcat în blîndețe și smerenie, pe o prăznuire plină de bucurie, veselie și răsfaț duhovnicesc, o sărbătoare a primăverii pentru întreaga fire: Și, pentru ca să nu fie bucuria și veselia noastră în deșert, trebuie să cunoaștem cu ochii cei sufletești prăznuirea vremii aceștii, ca să nu ne zică și noao prorocul: «Uliul pre ceriu au cunoscut vrémea sa, turtureaoa, rînduneaua și barza au cunoscut vrémea venirii lor, iar norodul mieu n-au cunoscut judecata lui Dumnezeu». Că urît lucru va fi și necuvios, cînd păsările vor cunoaște vrémea lor și după vrémea acéia își vor ști schimba lăcașurile sale”¹⁸.

Vremea Postului Mare (schimbarea vremurilor) a fost rînduită de Biserică, maica cea dulce și iubitoare de fii, spre regăsirea lucrurilor celor duhovnicești altfel disprețuite, cu îndemnuri spre fapte bune și cuvântări dumnezeiești: „Că pentru aceia toată acea vreme care iaste de la Duminica întrării domnului Iisus

Hristos în Ierusalim, pînă în zioa patimilor, au rînduit besérica noastră ca să fie vrémea canonisirii și a pocăinții; iar din zioa aceia, pînă la Paști iaste a întristării și a amărăciunii; iar de la Paști pînă la Rusalii iaste vrémea bucuriei și a veseliei sufletești. Că acéle taine le-a rînduit Dumnezeu ca pre aceste vremi să se săvîrșească, care făcînd ageră firea omului, a mulți faptele cele bune îl îndeamnă. Iară acum, pentru că iaste vremea sau zioa întrării Domnului nostru în Ierusalim, puteț, doară, întreba ceva besereca noastră cu această sfîntă vreme, sau mai vîrtos să zic: ce pohtește de la noi? Poftește vremea aceasta cugetul cel bun al sufletului nostru cătră Dumnezeu, mîntuitorul nostru; pohtește dreptatea, pohtește dragostea acea adevărată, pohtește și mărire din inima smerită, pentru că toată mîntuînța omului de la Dumnezeu iaste și omul nu vrea să meargă cătră Dumnezeu, ci Dumnezeu s-a milostivit și au venit la om”¹⁹.

După bogata panoplie biblică de exemple ale vechilor făgăduințe și profeții mesianice, predicatorul ajunge la concluzii practice legate de această sărbătoare: „pre Moisi nu-l auz căci iaste la limbă împiedecat, buzele Isaiei sînt întinate, Ieremiia a grăi nu știe pentru că iaste prunc și toți prorocii au amuțit; ci el însuși să-mi grăiscă mie și să-mi deșchiză voia părintelui său și în ființa sa pre mine să mă învețe, a căruia preaiubita ființă pre mine să mă înoiască și rîurile învățaturii lui să se facă în mine izvor de apă mîntuitoare întru viața cea vecinică. Vedeți, drept acéia, fraților, ce taină mare prăznuiaște besérica noastră întru această vréme, care taină cei de demult întru atâția ani de la începutul lumii au dorit și n-au cîștigat-o. Iar noi, întru această vréme avînd-o, o prăznuim”²⁰.

¹⁷ *Ibidem*, p. 107.

¹⁸ *Ibidem*, p. 108.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 108-109.

²⁰ *Ibidem*, p. 113.

Urmează un rezumat de teologie practică, dedicat adevărării credincioșilor la specificul Postului Mare, care surprinde, pentru începutul secolului al XVIII-lea, ideea cuminecării frecvente: „De aici lesne iaste a înțeleghe ce pohtéște de la noi pricina aceştii sfinte vremi: pohtéște nevoința sfințelor rugăciuni, laude dumnezești, mulțemite pentru binele ce am luat de la Dumnezeu, împărțirea milosteniei, posturi, împreunare adese cu prasfintele taine, curățeniia sufletului, carele acésteia toate gătesc sălaş întru inimile noastre, spre venirea Domnului și ne îndeamnă spre faceri de bine. (...). Spre păznuirea adevărată acestor taine trebuie ca să-ș rînduiască omul vréme în toate zilele; iar de nu vom face nici unele de acéstia, de ce folos vor fi noao acéste sfinte vremi? Trebuiaște, dară, pentru aceasta ca să ne facem și noi soț vremii și să ne nevoim spre prăznuirea intrării trupești a domnului nostru Iisus Hristos în Ierusalim și spre ascultarea patimilor sfinției-sale să ne gătim, ca să putem striga și noi cu tîlhariul: „Adu-ț aminte, Doamne, când vei veni întru împărăția ta” și cu moartea sa, omorînd moartea, să ne dăruiască viața cea dorită. Amin”²¹.

3. *Cuvânt de învățătură și de umilință la Dumineca Florilor* (A treia Didahie de Florii)²². „Taina gândului evanghelicesc” și „ispovedania adevărată” pentru „Lazări ca aceștea, păcătoș ca aceștea, împietriți la inimă și necăitori”.

Predoslovia la acest cuvânt de învățătură descrie fastuoasa primire („o priimință neobicinuită”) de care are parte Domnul la intrarea sa în Ierusalim și anunță tema tratată pe larg și dedicată semnificației duhovnicești a învierii lui Lazăr, adică lectura tipologic-duhovnicească a persoanei și evenimentului învierii lui Lazăr: „Și gândul cel da taină al aceştii învieri îmi dă mie pricină să fac astăzi, înaintea dragostei voastre, această vorbă. Însă voiui să vă arăt cui să închipuiaște acest Lazăr și a câtă milă are trebuință, pentru ca să înviiază, cele ce zace la Lazăr mort de patru zile în groapă. Ce ascultați cu dragoste, de pohtiți să vă folosiți sufletéște”²³.

Vlădica Antim începe abrupt discursul său tematic, considerând că orice credincios cu o minimă cultură biblică („puținică știință den sfînta Evanghelie”) poate să înțeleagă direct, fără prea multă mediere exegetică („fără multe tălmăcituri”), figura tipologică a lui Lazăr („cui să închipuiaște Lazăr”) pentru omul păcătos, mort duhovnicește și intrat în descompunere: „Ajungă să știe cum că păcatul iaste moartea sufletului, pentru ca să cunoască îndată cum că mort ca acesta carele zace împuțit în groapă altul nu iaste fără numai păcătosul (carele, măcar că trăiaște, măcar că

²¹ *Ibidem*.

²² Antim Ivireanul, „A treia Didahie de Florii”, în *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, Edit. Minerva, 1972, pp. 139-149.

²³ *Ibidem*, p. 140.

vorbăște, măcar că să bucură și să răsfată pururea, iară iaste mort, pentru căci sufletu carele iaste partea cea mai aleasă și mai stăpîitoare al sinelui său iaste mort, pentru căci îi lipsește darul cel dumnezeesc, carele îi iaste viața cea adevărată)”²⁴.

Dificultatea sesizată de predicator în înțelegerea episodului evanghelic avut în vedere se referă la amănuntele semnificative legate de Lazăr care presupun o abordare exegetică mai diversă și mai bogată, mai puțin accesibilă înțelegerii populare: „Dară nu știu de va înțelege așa pre lesne și céle pentru ale lui Lazăr că, fiind mijlociri ca acélea, dau pricină fieștecăruia să gîndească și să se minuneze. Pentru că al acest Lazăr mort vedem atîta despre partea lui Hristos cît și despre partea norodului, oarecari despărțeli, oarecari sémne alése, carele la alți morți ce-au înviiat Hristos nici să vād, nici vreunul din evangheliști o povestéște”²⁵.

Diferențele („oarecari despărțeli”) clamate se referă la celelalte învieri din morți, relatate evanghelic, cea a fiicei lui Iair și fiului văduvei din Capernaum, iar semnele deosebite („semne alese”) la ramurile biruinței și osanalele cu care este întâmpinat Domnul la intarea în sfînta cetate. Cu alte cuvinte, diferența vine din semnificația duhovnicească pe care Tradiția exegetică a Bisericii a dat-o celor trei învieri pomenite: „Dară (oare pentru ce) această despărțeață între cei doi morți și între cest de al treilea? Nu era minuni și acele doao, precum iaste și această de treia? Nu era acestaș Hristos ce au înviiat și pre cei doi morți, precum au înviiat și pre acest de al treilea? Dar apoi pentru ce, la înviiarea lui Lazăr, atîta bucurie, atîta cinste, atîta mărire și la acei doi morți numai o mulțemită proastă cătră Dumnezeu și nu mai mult? Pentru ca să pricépem taina acestui cuvînt să cuvine să socotim pre acești morți nu după slova evangheliceștii istorii, ci după duh și după taina gîndului celui evanghelicesc”²⁶.

Predicatorul invocă consensul patristic referitor la lectura duhovnicească a celor trei învieri din morți, pomenind explicit pe marele exeget biblic bizantin Theofilact al Bulgariei (Ohridei, cca 1050–cca 1108), model omiletic predilect alături de Sfîntul Ioan Gură de Aur (Zlataust): „Dumnezeeshii părinți să unesc într-un gînd și zic cum că și acești doi morți sunt închipuiri păcătosului, precum iaste și Lazăr închipuire păcătosului, precum am și mai zis. Însă cîte trei morți nu sunt închipuiri numai unuia singur păcătos, ci a multor féliuri de păcătoși. Pentru căci alt păcătos se înțelége fata lui Iair și altul feciorul văduvei și altul Lazăr”²⁷.

Fiica lui Iair prefigurează păcătosul care comite păcatul cu gîndul, pă-

²⁴ *Ibidem*, p. 141.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, pp. 141-142.

²⁷ *Ibidem*, p. 142.

catul ascuns, nevădit, păcatul tinereții sau al imaturității duhovnicești: „Fata cea moartă a lui Iair, ce au murit în casă, închipuiaște pre păcătosul acela care păcătuiaște cu mintea și cu voința, adică carele să află în voință ca acéia să păcătuiască, dară păcatul încă nu l-au isprăvit cu lucrul sau pentru că nici nu i-au dat vreme îndemînă, sau pentru că nici n-au avut putere să facă ceea ce pohtia. Închipuiaște încă și celuia carele, au din nesocotință au din nepricépere, au din pornirea tineretelor, sau, precum zice dumnezeescul Theofilact, din slăbiciunea firii omenești fiind biruit, cade, fără de veste în cursele păcatului. Încăș închipuiaște și celuia ce au greșit adevărat, iar păcatul iaste pentru ca zic așa, ascuns în casă, nu s-au vădit în lume nici s-au făcut cunoscut la oameni”²⁸.

Fiul văduvei din cetatea Nain, cel înviat de Mântuitorul, prefigurează păcătosul care comite păcatul material, vădit, ostentativ și scandalos, de încălcare a poruncilor divine, în pofida aproapelui și cu consecințe publice: „Iar feciorul veduvei, carele se aduce în pat, afară din cetate, închipuiaște păcătosului acela carele au săvîrșit cu lucrul păcatul și s-au îndulcit pre sine, sau cu lăcomia, sau cu strîmbătatea, sau cu curvia și cu altele asemenea. Închipuiaște încă și celuia ce au adios la păcatul cel dintîi și al doilea și, călcînd o poruncă a lui Dumnezeu, nu s-au temut să calce și o adaoa și a treia; și aceasta nu în taină, ca cel dintîi, ci de față, fără de rușine și fără de frică, în mijlocul cetății și în vederia tuturor oamenilor, cu scandală de obște și cu paguba vecinului său”²⁹.

Lazăr, cel înfășurat în pânzăturile funerare și cu fața acoperită de giulgiu, obturat de piatra mormîntului, intrat în descompunere și miasmă, prefigurează păcătosul încremenit în păcatul devenit a doua sa natură, lipsit și incapabil de orice efort de îndreptare, orbit, sugrumat și învîrtoșat de povara păcatului: „Al treilea mort, carele iaste Lazăr, ne adeverează pre cel ce au îmbătrînit în păcat și s-au obicinuit în răutate și nu poartă grijă niciodată pentru mîntuirea sufletului său. Toată zioa curvăște, preacurvăște, năpăstuiăște, apucă, nu să rușinează de oameni, nu să teme de Dumnezeu, nu ascultă învățăături, nu priimăște sfaturi; plîng înaintea lui săracii și nu i să face milă de ei; strigă văduvele pentru căci nu le face dreptate și nimic nu grijaște; suspină vecinul, pentru căci îi ține al său și nu ascultă. Acest păcătos, nu numai că iaste îngropat în groapa păcatului, fără de graiu, fără de duh, fără de simțire, fără de nădejdia mîntuirii ce iaste încă, ca și Lazăr, legat de mîni și de picioare, cu fășuri, adică strîns tare de legăturile păcatelor lui, după cum zice Sfîntul Duh la 5 capete ale Pildelor: «Fieștecarele se strînge cu șirurile păcatelor sale, fără de a putea să săvîrșească vreo bunătate sau vreun lucru plăcut lui Dumnezeu». Are

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, pp. 142-143.

și fața lui cu giulgiu legată; fiind orbit de păcat nu cunoaște ticăloasa lui întâmplare; nu vede adâncul întru carele să află; nu socotește muncile cele de véci ce-l așteaptă. Zace și deasupra lui piatră grea, carea iaste puterea obiciaiului celui vîrtos, care obiciaiu apasă și îngreuiază sufletul lui atîta, cît nu-l lasă să se scoale din groapa ticăloșiei, nici lasă să răsuflă. Deci precum pentru Lazăr zicea Martha: «Doamne, iată, pute!», așa mai cu cuviință putem să zicem și noi cum că acest păcătos iaste adevărat împutit, de vréme ce nu patru zile, ce săptămîni și luni și ani și vremi, să află îngropat în groapa păcatului³⁰.

Bucuria imensă de la învierea lui Lazăr în comparație de celelalte două pomenite anticipază profetic, așadar, bucuria duhovnicească a Bisericii la învierea celor încremeniți în păcat, prin pocăință intensă și condescendență divină: „...pentru ca să cunoască păcătosul carele ș-au cheltuit toată viața lui în păcat și au îmbătrînit în răutăți și s-au înstreinat de tot din darul lui Dumnezeu și s-au făcut slugă păcatelor și rob diavolului, cît iaste de cu anevoie întoarcerea lui și cum că din groapa obiceiului celui rău nu iaste cu puțință, niciodată, să iasă, fără numai cu mare osteneală, cu neasemînată pocăință și cu milă a lui Dumnezeu, mai aleasă³¹.

Modul deosebit de acțiune al Mântuitorului în cele trei învieri relatate este tâlcut duhovnicește, în siaj patristic, și aplicat celor trei stări penitențiale diferite: „Acum spuneți-mi ce închipuiaște aceasta? Ce ne învață această mijlocire despărțită (ce au făcut Hristos cînd au înviat pre cei trei morți) cu care au înviat pre cei trei morți: pre cel dintîi, cu atingerea mîinii, pre al doilea cu un cuvînt prost și pre al treilea cu lacrimi, cu rugăciune și cu

glas mare? Dumnezeescul Zlataost și Sfîntul Theofilact și toți tîlcuitorii Sfintei Evanghelii zic cum că aceasta au vrut să ne învețe Hristos, Domnul vieții și al morții, că păcătosul carele iaste mort în darul lui Dumnezeu, pentru căci au păcătuit din nesocoteală și din slăbiciunea firii, înviiază pre lesne, lasă păcatul și vin în pocăință, cu atingerea dumnezeescului dar. Așijderea și celălalt, carele au căzut din dragostea lui Dumnezeu de doă ori și de trei ori; iară încă fiind tînar în răutate și acesta, cu ajutoriul lui Dumnezeu, cu învățăturile Evangheliei, de nu să va căi astăzi, să va căi mîine: lasă răutatea și iară să întoarce pe calea mîntuinței. Iar al treilea, carele au îmbătrînit în păcat și s-au obicinuit, în desfătări și în deșărtăciunile cele lumești, în pohtele lui cele réle, nu iaste cu puțință să să întoarcă pre lesne ci, au rămîne fără de căință și moare în păcat, de vréme ce, după cum zice David: «Departă e de la păcătoș mîntuirea, pentru căci în toată viața lui n-au cercat îndreptările lui Dumnezeu», sau, pentru ca să vie la căință trebuiaște un ajutoriu tare, de sus, un cuvînt viu al lui Dumnezeu, carele să va în tot chipul să-l ridice din păcat, precum au rădicat și pre Lazăr din groapă³².

Ținta predicatorului este tocmai acest segment important de creștini, învechiți în păcat și refractari pocăinței, pentru care dezvoltă aplicația tâlcuirii celei duhovnicești în cheia imaginii fiului celui risipitor întors, ca prin minune, la casa părintească a vieții curate: „Și de vréme ce aceasta nu să întâmplă niciodată, sau să întâmplă foarte rar, pentru căci nici nu are Dumnezeu datorie să mîntuiască pre nimenia cu de-a sila, pentru aceasta, cînd să va întâmpla o minune ca aceasta și să va căi unul ca acesta, învechit în păcat, cînd să va întîm-

30 *Ibidem*, p. 143.

31 *Ibidem*, p. 144.

32 *Ibidem*, p. 145.

pla să se înviiaze un mort ca acesta, de patru zile, să se întoarcă în casa cea părințească, un fiu ca acesta preacurvariu să se afle o oare rătăcită ca aceasta și un filiar ca acesta pierdut, adevărat fiind această minune a milostivirii lui Dumnezeu, mare bucurie să face în ceriu și pe pământ, a căria bucurie iaste închipuirea aceasta ce s-au făcut astăzi în Ierusalim, pentru învierea lui Lazăr. Pentru căci să bucură Dumnezeu, să bucură îngerii, să veselēște toată besēreca, carea au cīstīgat. Iară pre iubitul său fiu, a căruia era desăvīrșit desnădăjduită mīntuirea, iată dară cīți neīndemīnă, cīte împiedicări și cīte împotriviri are pocăința păcătoșului, carele au îmbătrīnit în păcat”³³.

Miezul de foc al actualizării în acest discurs omiletic de anvergură spiritual este un cuvânt viu de o forță de pătrundere și o percuție magistrală, îndreptat către auditoriul său cathedral: „Dară putea-voiu crēde eu, iubiții miei, cum că aici, între turma mea cea cuvīntătoare, să fie oi ca acēstia, rătăcite, Lazari ca aceștea, păcătoș ca aceștea, împiteriți la inimă și necăitori? Credința voastră cea multă nu mă lasă să o crez (aceasta). Iar de se va întīmpla, din depărtarea dumnezeiască, să să afle cineva întru această nevoe ticăloasă și vrēdnică de plīns, cu multă scīrbă de inimă îmi întorc cuvīntul cătră dīnsul și-i zic, precum zicea Hristos cătră iudovi, pentru Lazăr: «Unde l-ați pus pre dīnsul?» Unde și-ai pus, păcătoșule, sufletul tău cel iscusit, cel frumos, cel minunat, cel vrēdnic? Unde și-ai îngropat partea cea mai aleasă aș sinelui tău, zidirea cea mai iscusită a dumnezeeshii puteri, soția cea iubită a îngerilor? Unde iaste frumusețea acēia a închipuirii cei dumnezeeshii? Unde iaste podoaba a darului celui dumnezeesc? Unde iaste slava? Unde sunt frumusețele lui cēle minunate, carele îl arăta mai luminat decīt soarele? Așa, făr de socoteală, ai lăsat să se piarză păcatul și să-l venture, ca țărīna vīntul. Dară cum nu te milostivești asupra-ț? Cum nu-ț plīngi nenorocirea? Plīnge pentru tine besērica. Plīng dreptii. Plīnge îngerul, păzitoriul sufletului tău, pentru căci véde, aiave, pierzarea ta. Și tu nu verși o lacrămă, nu te întristezi, nu vii în căință. O fiule, carele ești mort, Lazăre îngropatule în groapa nesimțirei, eși afară! Vīno odată în sine-ți. Vezi-ți ticăloșia ta. Lasă acel obiciau rău al păcatului, carele te-au omorīt și te-au despărțit de Dumnezeu, carele te-au zidit: Întoarceți-vă cătră mine, și mă voiu întoarce cătră voi, zice Dumnezeu, prin rostul prorocului Malahiei, cătră toți păcătoșii”³⁴.

Condiția învierii celei duhovnicești a creștinului este abandonarea păcatului devenit greutate, povară existențială dar și obiceie, adică contra cultură, cultură împotrivitoare lui Dumnezeu și vieții celei adevărate, fapt profețit în ridicarea pietrei de la ușa mormântului lui Lazăr mai înainte

³³ *Ibidem*, pp. 145-146.

³⁴ *Ibidem*, pp. 146-147.

de chemarea sa personală la lumina vieții: „Putea, adevărat, Mântuitorul să înviiaze pre Lazăr așa precum să afla închis în mormînt, iar n-au vrut. Ci întîi au poruncit să ridice piatra de pre mormînt și atunci l-au înviiat. Dară știți pentru ce? Pentru ca să înțeleagă păcătoșii cum că de nu vor rădica deasupra lor piatra obiciaiului celui rău, cu neputință iaste să înviiaze și să se căiască. «Luați piatra». Această piatră trebuie să o ridice (de pe inima sa) iubitorul de argint; să dea înapoi lucrul cel strein, să nu facă strîmbătate, să nu jăfuiască; iar de nu, nu va învii. Această piatră trebuie să o ridice iubitorul de desfătări; să lase pohtele lui céle réle, voile trupului; iar de nu, nu să va scula. Această piatră să cuvine să rădice zavistnicul, pre aceasta pizmătariul, pre aceast trufașul, pre aceasta clevetnicul. Să nu necinstească cu clevetirea pre fratele său; să nu hrănească vrajba în inima lui, să nu voiască răutatea altuia; să nu să trufească asupra altora. Iar de nu, nici mîntuire va afla, nici să va scula din groapa păcatului”³⁵.

Deși predicatorul nu speră într-o mare receptivitate din partea auditoriului său datorită învîrtoșării și stării de afazie duhovnicească în care petrece poporul (*Isaia* VI), totuși, singura armă împotriva gigantului Goliath rămîne piatra cuvîntului (*I Regi* XVII). Moștenim aici de la Sfântul Antim o teologie practică și duhovnicească a predicării, a rostirii cuvîntului cu putere multă care să țintească fruntea păcatului: „Goliath iaste păcatul; David, carele să luptă asupra păcatului iaste propoveduitorul Evangheliei; pietrile sînt cuvintele lui Dumnezeu și praștia iaste putéria dumnezeescului dar. Împotriva acestui Goliath o, cîți Davizi, cîți propoveduitori Evangheliei s-au luptat cu putéria Duhului Sfînt și într-alte vremi și în céste de acum. Au zvîrlit asupra păcatului nu cu un cuvînt evanghelicesc, nu cu o piatră, precum au făcut David, ci cu multe și cu multe féliuri de cuvinte și învățături. Și de vreme ce Sfînta Scriptură nu să dă lenevirii, nici încetează propoveduirea Evangheliei, dară ce, oare căzut-a cu aceasta Goliath? Oare omorîtu-s-au întru voi păcatul?”³⁶.

Didahia ajunge către final când vehemența celui ce o rostește atinge cote maxime atunci când îi întrebă pe ascultătorii săi despre semnele biruinței lor duhovnicești pe care-i acuză de ipocrizie și formalism, în lipsa unei pocăințe sincere și a unei spovedanii autentice, a unor semne concrete de schimbare a vieții în bine: „Dară unde sînt sémnele mîntuirii voastre? Unde sînt sémnele biruinții? Știu că astăzi ați luat, cu toții, din mîna biséricii, stîlpările și ramurile carele, pentru că sînt sémnele biruinții, vă-desc că le-ați luat; pentru căci într-acéste zile ați biruit pre vrăjmașii voștri, pre diavolul și pre păcatul. Dară, oare, fi-va aceasta adevărat? Măcar de ar da Dumnezeu să fie așa! O, cîtă bucurie s-ar fi făcut în ceriu pentru voi!

³⁵ *Ibidem*, p. 147.

³⁶ *Ibidem*, p. 148.

Ci mă tem că voi țineți sémnele biruinții și biruitoriu iaste diavolul, pentru căci nu văz pocăință, nu văz ispovedanie adevărată, nu văz vreo bunătate carea să veselească pre îngeri și să întristeze pre diavolul”³⁷.

Predicatorul insistă pe întrebuițarea primelor trei zile din Săptămâna patimilor pentru o ispovedanie serioasă spre folos duhovnicesc: „Însă aveți încă, iubiții miei, vrème de mîntuintă. V-au rămas și acéste zile ale patimilor celor mîntuitoare, întru carele fiul lui Dumnezeu ș-au vărsat Preasfîntul Sîngele Său pentru mîntuirea sufletelor voastre. Deci, întru acéste sfînte zile faceți cele ce n-ați isprăvit în toată vrèmea (ceastă bine priimită) a sfîntului post sau din nesocotință sau din zăticneala vrăjmașului. Lăsați jafurile. Lăsați strîmbătățile, vrăjmașiile, curviile și scandilele”³⁸.

Cele trei zile de pocăință și de pregătire pentru obișnuita împărtășire cu Sfintele Taine din Joia Mare în stare de jertfă sunt comparate cu zilele de pocăință ale cetății Ninive, pe un ton profetic, imperativ și ultimativ: „Prorocul Iona, cînd propoveduia pocăință în Ninevi, zicea către norod: „Încă 3 zile și Ninevi să va strică”. Asemenea vă zic și eu astăzi: încă 3 zile v-au rămas: luni, marți, miercuri; cine întru acéste 3 zile nu să va căi și nu-ș va ispovedui păcatele, creștinéște, cu umilință și înfrîngere de inimă și să se cuminece la joi mari cu sfintele taine, adevărat, pentru unul ca acela rămîne puținică nădejde de mîntuintă”³⁹.

Tonul și vehemența predicatorului traduc în fapt realitatea pastorală din vremea sa: credincioșii valahi nu prea își asumau decât parțial disciplina ascetică a Postului Mare, nu se

angajau într-o postire consecventă și atunci tot greul era lăsat pe ultimele zile, considerate decisive pentru o minimă schimbare în bine. Cu alte cuvinte, spovediți-vă și cuminecați-vă măcar acum, în ultimul ceas, la vremea tâlhărilor, ca ultim semn și nădejde de mîntuire.

4. *Cuvînt de învățătură la Dumineca Florilor* (A patra Didahie de Florii)⁴⁰ (pp. 183–188)

„A priimi déstoinicește pre Domnul cel ce vine spre mîntuirea noastră”

Cea de-a patra didahie de Florii a Sfîntului Antim Ivireanul se constituie într-o veritabilă omilie exegetică clasică care insistă pe dimensiunea împărătească a evenimentului comemorat liturgic („istoria zilei acestui sfînt praznic”, Mathei evanghelistul), pe imaginea Împăratului celui blînd care intră în sfînta cetate împlinind Scripturile profeților, dar și pe aspectul duhovnicesc al Împărăției Sale: „Și acéstia toate au fost ca să să plinească ce s-au grăit prin prorocul ce zice: «Iată împăratul tău vine, blînd». Și nu numai singur acest proroc («Drept acéia, pre împăratul acesta ca cu degetul ni-l arată Zaharia prorocul zicînd: iată împăratul tău vine la tine blînd»), ci toată ceata prorocască, cu un glas mărturisesc pre domnul a fi împărat și pentru această pricină îi zic Mesia (adecă împărat, miruit)”⁴¹.

Descrierea acestei dimensiuni spirituale a Împărăției Domnului prin contrast oferă prilejul unei imagini cuprinzătoare a celor mai importante elemente de teologie politică a unei curți voievodale, insignia și pompa imperială: „Iar poate să zică cineva pentru Hristos, cum că cîtă vreme au fost pre pămînt, ce lucru de mărire împărătească au arătat? Sau ce pohfală au făcut? Unde-i sînt curțile?

³⁷ *Ibidem*, pp. 148–149.

³⁸ *Ibidem*, p. 149.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Antim Ivireanul, „A patra Didahie de Florii”, în *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, Edit. Minerva, 1972, pp. 183–188.

⁴¹ *Ibidem*, p. 183.

Unde-i iaste scaunul? Unde-i sînt gloatele și slugile céle împărătești? Unde-i iaste stema și podoabele și céliialte lucruri ce să cuvin împărăților? Adevărat, nici unele de acéstia n-au avut, căci împărăția lui Hristos, nevăzută și nepreceptută, iaste vécinică și nemutată, iaste nebiruită și fără de moarte, iaste cerească și sufletească iar nu pămîntească și trupească, precum însuș au zis înaintea lui Pilat: Împărăția mea nu este din lumea aceasta⁴².

Sfântul vlădică Antim insistă pe acest aspect radical eshatologic al lucrării evanghelice a Domnului Iisus Hristos în toate etapele și evenimentele ei iconomice într-un pasaj de o limpezime teologică de cristal dedicat îndumnezeirii omului: „Drept acéia, dascălul și împăratul acest ceresc toată lucrarea Evangheliei au numit-o a fi împărăția ceriurilor, adecă aceste ce sînt scrise în Sfînta Evanghelie sînt cerești și dumnezești, că ne îndreptează pre noi pre calea cea dreaptă ce mîerge la împărăția ceriului și cu duh ceresc ne întărește, învătîndu-ne să petrecem viață cerească, pentru ca să cîștigăm și lăcașurile ei și să ne facem desăvîrșit dumnezești și cerești. Și de vréme, dară, ce iaste așa, cu cuviință au numit domnul Hristos Evanghelia sa cu numele împărăției ceriului, pentru că nimic nu este într-însa alta, fără numai lucru ceresc și dumnezeesc⁴³.

Dintre prerogativele împăratului cea mai importantă este aceea de conducător al armatei și apărător al poporului încredințat: „Multe și alése lucruri trebuesc a le săvîrși împărăției cei buni și vrédnici; iar mai vîrtos au datorie să păzească pre norodul său de armele și de stricăciunile vrăjmașilor, care lucru și datorie Domnul Hristos foarte din destul l-au săvîrșit. Căci noi, fiind ocoliț de 5 vrăjmași nebiruiți, carii stau de-a pururea împotrivă și

ne aducea la mare și nevindecată stricăciune, cu prea puterniciia dumnezeirii, i-au biruit și i-au omorît. Care vrăjmaș sînt aceștea? Păcatul, moartea, iadul, diavolul și trupul⁴⁴.

Înainte de a prezenta dovezile biblice despre izbînda Domnului împotriva celor 5 vrăjmași nemilostivi ai omului, predicatorul face un rezumat teologic foarte valoros avînd în vedere consecințele antropologice ale biruinței Domnului: „Păcatul, prin vărsarea preascumpului său sînge l-au stins și nu poate nimic să ne strice de nu ne va fi stăpînind vreo răutate. Moartea, carea s-au născut din păcat, precum zice fericitul Pavel: Printr-un om au intrat păcatul în lume și, prin păcat, moartea, ca un vrăjmaș nemilostiv ce iaste asupra noastră, cu moartea Lui au omorît-o. Iadul, carele iaste plata desăvîrșit a păcatului, prin pogorîrea lui într-însul l-au deșărtat și l-au sfărîmat. Pre diavolul, ca pe un începător tuturor păcatelor și muncitoriu sufletelor noastre, l-au legat și l-au îmbeznat întru prăpăstiile céle mai adînci ale iadului. Trupul prin patemile sale și prin răstignirea sa cea de pe cruce de patimi l-au domolit și l-au curățit⁴⁵.

Dintre mărturiile biblice aduse voi selecta aici doar pe prima, cea referitoare la păcat, unde predicatorul face o lectură în cheie tipologică și duhovnicească a unui pasaj din profetul Miheia, pus în legătură cu episodul trecerii minunate a Mării Roșii de către vechiul Israil: „Că întîi, pentru păcat, Mihea prorocul zice: «Lepăda-va toate strîmbătățile noastre și va arunca toate păcatele noastre întru adîncul mării». Aceștia sînt eghipténii cei sufletești carii, gonind pre fiii lui Israil, fură înecați și omorîți în Marea Roșie (adecă întru sîngele lui Hristos)⁴⁶.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 184-185.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 185.

⁴² *Ibidem*, pp. 183-184.

⁴³ *Ibidem*, p. 184.

Predicatorul se întoarce la prezentarea trăsăturilor împăratului mesianic (firea și năravurile acestui împărat) insistând pe blândețea Domnului (blândețele lui Hristos) îmblânzitoare a sălbăticiiei firii omenești: „Și de vreme ce toți urmează împăratului și ascultă de dînsul, căci să nu ne îndreptăm și noi viața noastră spre blîndețele acestui împărat? Ce ținem în piepturile noastre mîniia hiarălor celor sălbatice și pohta izbîndirii, limba aspidei, gura șarpilor, cu care toată zioa clevetim, batjocorim, ocărîm, înjurăm și ne pohtim unul altuia răul și paguba”⁴⁷.

Predicatorul continuă tâlcuirea duhovnicească a diferitelor elemente simbolice din narațiunea biblică care relatează intrarea în Ierusalim precum împotrivirea unora la dezlegarea mînzului asinei spre slujba Domnului, înțeles ca profeție despre permanența existenței împotrivirilor și împotrivitorilor în raport cu Biserica, ucenicii Domnului din toate veacurile: „...că cu acéstia au vrut să însemnéze cum că niciodată de acum nu vor lipsi aceia carii vor sta împotriva apostolilor, cu cuvinte gréle și împotriva celor ce vor urma lor și tuturor celor ce ar vrea să petreacă întru Hristos cu dreptate și să se nevoiască a întoarce și a învăța pre norod, spre bunătăți. Că așa iaste scris împotriva binelui, rău și împotriva vieții, moarte, așa și împotriva dreptății, cel păcătos”⁴⁸.

Partea de final a acestei didahii atinge tema timpului potrivit pentru pocăință, tâlcuind semnificația duhovnicească a ramurilor și a veșmintelor așternute pe cale ca forme de cinstire aduse Împăratului adevărat dar și una penitențială: „După acéia, Domnul, șázînd pe asină, mergea în Ierusalim și toată cetatea, pornindu-să de dragoste, să bucura de o intrare fericită ca aceasta și cu ramuri de finic și de măslin l-au întîmpinat, cu acéia propeveduind nu numai biruința, ce și mila lui. Și cei ce erau aprinși de dumnezeiasca dragoste, așternea pe cale veșmintele sale, care feliu de cinste și de întîmpinare nu aflăm nicăiri să se fie făcut, nici unui împărat biruitoriu. Iar acest feliu de cinste de pre urmă, sufletéște, o dau lui Hristos, carii pre omul cel vechi lepădîndu-l, obiciaiurile céle vechi, pentru mărirea lui Hristos a le lepăda, să nevoesc; care lucru, măcar că și într-altă vréme, iar mai vîrtos cînd iaste vrémea pocăinții, trebuiaște a-l face, ca, răstignind păcatul întru Hristos, împreună cu dînsul înviind întru înnoierea vieții să umblăm”⁴⁹.

Aplicația morală vine la final când predicatorul face recomandarea părintească de lepădare de legăturile diabolice către cei care doresc o autentică atitudine creștinească în acest răstimp festiv, dens în exemple și edificator catehetic, al Săptămânii Mari: „Drept acéia, de pohtim să facem

⁴⁷ *Ibidem*, p. 186.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 187.

⁴⁹ *Ibidem*.

această cinste și întâmpinare Domnului, creștineste, trebuie să lepădăm mînia, să scuipăm pizma, să stingem pohta izbîndirii, să gonim de la noi gura cea vicleană și buzele cele hulitoare, să lepădăm de la noi. Și de am luat cuiva, ceva, cu strîmbul, să-l dăm înapoi, a cui iaste. Și de sîntem însoțiți de vreo soție oarecarem netrémnică și îndemnătoare spre lucruri réle și de acéia să ne lipsim. Căci toate acéstia sînt legăturile diavolului; că de nu vom face acesta acuma, cînd avem atîtea pilde înaintea ochilor noștri și cînd ne îndeamnă atîta învățătură bisericească - și încă tocma și moartea, crucea, piroanele, sulîța, bătaile, scuipările, ocările, legăturile, încă și sîngele cel vărsat al lui Hristos – nu ne vom întoarce spre pocăință, dară la focul cînd ne vom mai întoarce”⁵⁰.

Întreaga pledoarie omiletică pentru pocăință a Sfântului Antim ține de buna tradiție veche ortodoxă a înnoirii Botezului prin reluarea legămintelor baptismale, lepădarea de Satana și culturile idolatriei și răutății prin mărturisirea păcatelor și adeziunea la Hristos prin cuminecare și îndreptarea vieții. Acesta este și sensul ultimei șarje a didahiei de Florii prezentate aici care își propune să stârnească dorul după o primire vrednică (destoinicește) a Domnului, în patimile Sale, în Sfintele Taine și în virtuțile Sale: „Și de vom vrea a prăznui, cu dragoste, patima și înviarea Domnului și de pohtim a priimi destoinicește pre Domnul cel ce vine spre mântuirea noastră, trebue să lepădăm veșmintele omului celui vechiu, adecă să zdrobim și să sfărâmăm obiceiurile și pohtele noastre cele vechi și așa îi vom face întâmpinare bine priimită și cinstită. Și împreună cu pruncii cei mici, carii sînt fără de răutate, să strigăm din inimă umilită, cu bucurie sufletească și cu cucerie: Bine e cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului. Osanna întru cei de sus”⁵¹.

5. Cuvînt de învățătură la Dumineca Florilor

(A cincea didahie de Florii)⁵² (pp. 202–211)

Postul Mare, „o zeciuială a anului” și „o carte nescrisă”

Cea din urmă didahie de Florii este o perlă în cununa omileticii românești, o sinteză a tuturor celorlalte predici la acest praznic împărătesc, o recapitulare a tuturor didahiilor din duminicile Postului Mare, un rezumat pastoral al teologiei practice a celor trei zile de pocăință pregătitoare pentru cuminecarea din Joia Mare.

Discursul arhieresc pornește de la Evanghelia zilei și de la sentimentul amestecat („doao lucruri împotrivoare”) de veselie și de întristare, pro-

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 187–188.

⁵¹ *Ibidem*, p. 188.

⁵² Antim Ivireanul, „A cincea Didahie de Florii”, în *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, edit. Minerva, 1972, pp. 202–211.

vocat de intrarea triumfală a Domnului în Ierusalim („însoțit cu tot feliul de rînduială și de vîrstă omenească”) și de lacrimile vărsate pentru cetatea nemulțumitoare (non-euharistică):

„De altă parte iară văz pre acești Mîntuitoriu Hristos că apropiindu-Să de Ierusalim, varsă lacrimi amară pentru dînsa, din ochii lui ceu dumnezești: «Și văzînd cetatea (zice evanghelistul) au plîns pentru dînsa». Și, de multă întristăciune, mi să amărăște inima și stau de mă mir cum poate aici de să unește lumina cu întunericul, liniștea cu furtuna, săltările cu suspinul, bucuria cu întristarea, cîntările cu lacrimile? Cum așa amărăște, dulcele Iisus, cu plînsul, bucuria biruinții sale? Cum nu să veselēște împreună cu norodul ce-l laudă? Cum nu să bucură cu cei ce-l propoveduesc, pretutindenea, împărat: blagoslovit cel ce vine în numele Domnului, împăratul lui Israil? Plînge, feții mei, între bucurii, Domnul nostru Iisus Hristos, pentru căci întră întru nemulțumitoarea de cetate, cu totul blînd, pentru ca să o mîntuiască de păcatele ei. «Ziceț fétii Sionului» și proci. Și în loc de a afla într-însa pocăință și umilință, află sudălmii și necinstiri, află inima ei gata să-l osîndească spre moarte. Acest féliu de plată sînt obicinuiț oameni a da lui Dumnezeu, cînd cu milostivirea lui cea de margine îi chiamă la pocăință și pohtēște să-i mîntuiască»⁵³.

Întristarea Domnului se poate prelungi până în prezent, dacă cetatea valahă, cercetată acum tainic, prin cuvânt și rugăciune liturgică, rămâne insensibilă și refractară, într-un cuvânt non-euharistică. Predica, didahia, cuvântul de învățătură din cadrul liturgic al praznicului împărătesc este parte a acestei cercetări duhovnicești: „Și iaste cu puțință să aibă pricină să se întristēze astăzi Hristos și să plîngă și pentru voi, fiii miei cei sufletești, carii cu stîlpări și cu ramuri aț venit, cu toții, vēseli, întru întîmpinarea lui. Însă, pentru ca să cunosc adevărul, vă pohtesc să-mi dăruieț puținică ascultare, pentru ca să se mîngîe și cuceria voastră și dorința mea»⁵⁴.

Predicatorul face apel imediat la memoria liturgică a auditoriului său cathedral să-și amintească didahia rostită în duminica cea de-a doua a Păresimilor în care a prezentat vremea Postului Mare ca pe-o zeciuială a anului, timp special rînduit de Dumnezeu spre înnoirea vieții și primenirea duhovnicească a omului, un rezumat magistral de teologie practică: „La învățătura ce am făcut în a dooa duminecă a postului, de veți ținea minte, aț auzit cît iaste fără de asemînare milostivirea lui Dumnezeu și cu cîtă dragoste părăntească chiamă pre păcătoș la pocăință; că numa pentru acest sfîrșit au rînduit Dumnezeu în sfînta a lui beserică aceste 40 de zile ale postului acestuia, pentru ca să aibă păcătoșii pricină să se pocăiască de păcatele lor și Dumnezeu să-ș arate cătră ei milostivirea lui. Au rînduit

⁵³ *Ibidem*, pp. 202-203.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 203.

această vreme să fie ca o zeciuială a anului, nu pentru dînsul, ci pentru folosul nostru, pentru ca să lăsăm răutățile, pentru ca să înfrîmăm patemiile, pentru ca să supunem trupul, pentru ca să facem lucruri creștinești și plăcute lui Dumnezeu: să hrănim pre săraci, să miluim pre cei străini, să ertăm pre cei greșiți, să arătăm dragoste către Dumnezeu și către vecinul nostru, iar mai vîrtos ca să ne curățăm cugetele noastre de tina păcatului și cerem, ertăciune de la Dumnezeu pentru necinstele ce i-am făcut, peste tot anul, cu gîndul, cu cuvintele și cu lucrurile cele fără de lege”⁵⁵.

Așadar, Postul Mare este o datorie duhovnicească spre beneficiul nostru sau dobînda noastră, iar predicatorul se pune în rolul mijlocitorului, al trimisului însărcinat să revendice datoria: „Cine iaste creștinul acela carele într-aceste sfinte zile ș-au plătit datoriia? Cine iaste acel drept în credință și îmbunătățat, carele să fie postit și sufletește și trupéște, să se fi pocăit de păcatele lui, să fi alergat, cu umilință adevărată la milostivirea lui Dumnezeu și să ceară ertăciune? Cine iaste sluga cea credincioasă și înțeleaptă?”⁵⁶.

După partea de încadrare liturgică, predicatorul introduce surpriza omiletică a discursului său, cartea îngerească a fiecărei biserici, imagine patristică preluată din Omiliile Sfîntului Vasile la Postul Mare, un soi de catastif sau registru de datorii și impozite: „Marele Vasilie, la cuvîntul al doilea ce face pentru post, zice cum că îngerii a fieștecării besérici au cîte o carte, întru caré, de la începutul postului scriu pre cei ce să postesc pen ca să știe cei ce nu-ș fac datoria”⁵⁷.

Cartea Vieții, cartea definitorie, cartea identitară a creștinilor, cartea-icoană, rămîne însă Evanghelia cea așezată pe altar, mai cuprinzătoare decât cartea îngerilor unde sunt înscriși cei ce angajează integral (cu normă întreagă, nu doar pațial) în postire: „Besérica încă are o carte, caré au luat-o de la Hristos, după a căruia învățătură sînt să se întrébe toț cîț să laudă a fi creștini, următori lui Hristos și fi adevăraț ai sfintei besérici. Și oare ce carte socotiș să fie aceasta? Iate acéia ce stă în lăuntru, în sfîntul jărtăvnic, pre sfîntul prestol, căriia ne închinăm cu toții și o crédem; ade-că iaste sfînta și dumnezeiasca Evanghelie”⁵⁸.

Cartea Bisericii nu este un simplu pomelnic al celor angajați deplin în postire ci cartea Împărăției cerurilor, cartea tuturor dreptcredincioșilor: „În cartea îngerilor poate să fie mulți nescriș, sau pentru vreo nevoe lumească, sau pentru vreo boală trupească, cu carele li s-au zăticnit postul, iar în cartea beséricii iaste să se afle, negreșit, scriș toț și cei tineri și cei

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 204.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

bătrâni, bogații și săracii, arhieriei, și preoții, boiarii și stăpînitorii și toț cîț mărturisesc dreapta credință: Pentru căci cine nu să va afla într-acea carte nu să va învrednici împărăției ceriului”⁵⁹.

Predicatorul dezvoltă tema cărții lui Dumnezeu folosind tâlcuirea duhovnicească la cuvintele enigmatice ale *Psalmului* CXXXVIII, 16: „Și în cartea ta toț să vor scrie: zile se vor zidi și nimeni întru dînșii”, aplicate în primul rînd zilelor Postului Mare: „Adecă zice că în cartea lui Dumnezeu toți să vor scrie și cum că să vor rîndui niște zile despărțite, întru carele nimeni nu să va afla scris. Aceste cuvinte ale lui David foarte mi să par întunecate și nepricepute. Eu știu din Scriptură cum că în cartea lui Dumnezeu nu numa să scrie fieșteca-rele, ce să scriu încă și a fieștecăruia faptele céle bune ce au lucrat și păcatele ce au făcut și zilele și ceasul și locul întru carele le-au făcut. Că zice iarăși David: «Și cel nelucrat de mine le-au cunoscut ochii tăi». Dară oare care sînt zilele acélia întru carele nici unul nu va fi scris? Multe sînt, peste tot anul, iar mai multe ale sfîntului post. Întru aceste zile mă tem, adevărat, că nimeni nu să va fi scris în cartea lui Dumnezeu, căci așa mi se pare cum că nimeni n-au făcut pocăință adevărată. Cartea lui Dumnezeu iaste Sfînta Evanghelie, precum am și mai zis. Nu zic pentru céli alalte zile ale anului, ci numai pentru acéstia ale sfîntului post. Cine s-au scris într-în-sa? Cine au făcut acélea ce l-au învățat Evangheliia?”⁶⁰.

De-acum înainte, didahia de Florii va deveni un consistent rezumat omiletic și duhovnicesc al Postului Mare, reluat duminică cu duminică, de la Duminica lăsatului sec de brînză și până la Sâmbăta lui Lazăr, ritmat de fiecare dată cu concluzia amară a Postului care rămîne o carte ne-scrisă. În Duminica lăsatului sec de brînză, Evanghelia ne învață iertarea vrăjmașilor, făptuirea neipocrită, neagonisirea. În Duminica cea dintâi a Postului, Evanghelia ne învață să urâm păcatul și să-L dorim pe Hristos: „Au venit Dumineca cea dintîi a postului, întru care au zis Evangheliia că Fiiul lui Dumnezeu ne-au văzut sub smochin: smochinul este semnul păcatului. Și din noi care creștin a lăsat păcatul? Cine s-au asemănat lui Nathanail, să alérge cu pohtă și cu dragoste cătră Hristos, să-l mărturisească Fiiul lui Dumnezeu și să urască din tot sufletul pre blestematul de smochin, pre păcatul?”⁶¹.

În a doua Duminică cu pericopa vindecării slăbănogului și cu pilda împotrivrării cărturarilor și fariseilor, Evanghelia ne-a învățat abandonarea

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 205.

⁶¹ *Ibidem*.

clevetirilor, negrăirea de rău ori a necinstirii semenilor. În a treia Duminică, cea a închinării cinstitei cruci, am primit sfatul lui Hristos să ne lepădăm de lume evitând deșertăciunile și asumându-ne crucea Lui. În cea de-a patra Duminică, Evanghelia ne-a înfățișat pe fiul cuprins de duh mut din copilărie, învățându-ne să trecem sub tăcere păcatele străine și să spovedim cu umilință păcatele noastre: „Cît erau obișnuiți să-ș ascunză greșalele și să nu-și vădească păcatele lor, la duhovnic, au rămas iarăși aceia, precum au fost și mai înainte”⁶². A trecut și Duminica a cincea în care am învățat din dojana lui Hristos către fiii lui Zevedeu să evităm cererile nesăbuite, trufia, slava deșartă ori trecătoare, ci să căutăm împărăția lui Dumnezeu: „Și cu aceasta ce am sporit? Că au rămas și într-acea zi cartea ne-scrisă și nimeni într-o dînșii”⁶³.

În Sâmbăta lui Lazăr când am fost chemați să ieșim din mormânt și să primim lumina darului vieții celei adevărate: „Și cine au din cei tineri, au din cei bătrîni, s-au sculat din groapa păcatului? Cine ș-au deschis ochii să vază lumina darului? Cine au ascultat glasul Fiului lui Dumnezeu, carele cu pilda lui Lazăr îl cheamă la pocăință? Au trecut și această zi și cu dînsa s-au săvîrșit și sfîntul post și unde să se scrie cineva în sfînta carte «Zile să vor zidi și nimenea într-o dînșii»”⁶⁴.

Acum a sosit timpul potrivit ca predicatorul să dea răspunsul promis în momentul solicitării atenției auditoriului său și să concluzioneze că și credincioșii săi, asemenea celor din Ierusalimul de odinioară, sunt un motiv de dezamăgire, de întristare și de plângere pentru Hristos Domnul: „Dară acéstia sînt rodirile pocăinții? Acest folos ne-au mijlocit

postul? Aceasta dobîndă au făcut zeciuiala acestui an? Precum văz eu și pentru noi are pricină să se întristeze Hristos precum să întrista și plîngea și pentru Ierusalim, cînd întra cu ramuri și cu stîlări”⁶⁵.

Predicatorul își exprimă indignarea ratării unui astfel de prilej pentru convertire, pentru schimbarea existențială a credincioșilor săi, precum zilele Postului Mare: „Dară cînd vor fi zilele acélia într-o carele au să facă creștinii hotărîre să schimbe firea să schimbe viața și să se facă îmbunătățiți, de nu vor fi acéstia ale postului, carele să numesc zilele plîngerii și ale umilinței? Ce acéstia iată că au trecut, fără de folos și nu iaste cu puțință vrémea ce au trecut să se mai întoarcă înapoi. Acum, dară, ce altă vréme ni-au mai rămas pentru ca să putem să ne scriem în cartea lui Dumnezeu, cu o pocăință adevărată și cu ispovedanie?”⁶⁶.

Predicatorul nu rămâne blocat în sentimentul nostalgic al timpului pierdut ci află o soluție biblică de ieșire din blocaj, anume în lectura tipologică și duhovnicească a episodului descris în *Ieșire* III, 18: «Așa să zici fiilor lui Israil: domnul Dumnezeuul jidovilor ne-au chiebat pre noi să mérgem cale de trei zile în pustiiu, să-i facem jărtvă». Domnul Dumnezeuul evreilor ne-a chemat. Lasă-ne dar să mergem în pustie, cale de trei zile, ca să aducem jertfă Dumnezeului nostru”. Pe acest pasaj întemeiază mitropolitul Antim teologia duhovnicească a celor trei zile de pocăință în care să fie răscumpărată vremea pierdută fără folos duhovnicesc a Postului Mare, dezvoltând în detaliu de filigram elementele tipologiei biblice (Egiptul – lumea păcatului, crimei, blasfemiei; Faraon – Satana cu vicleniile lui; Moise – păstorul duhovnicesc): „Această poruncă iaste taină ascunsă și trebuie să o

⁶² *Ibidem*, p. 206.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 207.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

descoperim, pentru ca să se înțeleagă. Aici vedem patru lucruri: Eghipt, faraon, Moisi și trei zile în pustii. Eghiptul iaste lumea aceasta, neascultătoare și vicleană, întru care iaste întins întunerecul păcatului, unde să omor toate întâi născute, adecă sufletele cele cuvântătoare, unde să prefac apele în singe, adecă faptele omenești în sudălmi și în batjocură lui Dumnezeu, unde stăpînește lăcusta și omida, adecă apucăturile, strîmbătățile, ura, zavistia și vrajba. Faraon iaste diavolul, carele cu înșelăciunile și cu vicleșugurile, adecă cu desfătărilor trupului, cu deșertăciunile cele lumești, cu pohtele cele rele prinde pre oameni în cursă și ține robiți pre creștini, carii sînt Noul Israil și norodul cel ales al lui Dumnezeu. Moisi sînt eu, nevrédnicul, păstoriul vostru și cît alți arhierii propoveduesc Evanghelia, carii sîntem trimiși de Dumnezeu să vă chiem la pocăință, să faceți jărtvă lui Dumnezeu, să-l jărtvuiți tot sufletul vostru, tot gîndul vostru și toată inima voastră⁶⁷.

Așadar, rămâne valabilă această scurtătură, acest minimum, soluția de criză, ieșirea și petrecerea în pustia Săptămânii Mari, înscrierea penitențială și euharistică în cartea lui Dumnezeu, prin spovedanie și cuminicare în Joia Mare: „Și de vreme ce aceste 40 de zile ale sfîntului post le-ați trecut în Eghiptul patemilor, întru grijile vieții, întru deșertăciunile lumii, Dumnezeu, Carele iaste tot, cu totul milostiv în îndurătoriu, iară vă chiamă pre toți în pustii, adecă întru această sfîntă săptămînă, care să cuvine să fie pustie, adecă slobodă de griji, de păreri lumești, de desfătări, de mîncări și de odihne trupești și vă rînduiaște cale de trei zile, carele sînt acește trei zile ce au mai rămas, adecă luni, marți și miercuri, pentru ca să vă curățiți cu pocăința, pentru ca să vă îndreptați cu ispovedania, pentru ca să vă împodobiți cu lucrurile cele sufletești și pentru ca să vă gătiți cu rugăciuni și cu milostenii, în zioa cea mare și înfricoșată a sfîntelor taini. Să aduceți lui Dumnezeu jărtvă de laudă, să vă împreunați cu trupul și sîngele Fiiului lui Dumnezeu, să vă uniți toți cu Dumnezeu și toți să vă scrieți în cartea lui”⁶⁸.

Cel care face abstracție de această ultimă chemare, de acest apel părintesc, nu poate fi privit decît ca un autoîmpotrivor încremenit în sine, pietrificat în carcasa autosuficienței iresponsabile: „Acuma, iaste cu puțință să se afle cineva atît de vrăjmaș lui, cît să lase să treacă și acește trei zile și să rămîie nepocăit, să rămîie nemișcat din Eghiptul răutăților, să rămîie lipsit de darul și de milostivirea lui Dumnezeu, ce-l cheamă la pocăință? Aceasta iaste, feții miei, vrémea cea bine priimită, ce zice marele Pavel. Și zilele aceștii sfînte săptămîni sînt zilele mîntuirii, întru care să cuvine să răscumpărăm vrémea, care în deșărt o am pierdut; pentru căci céialalte zile ce așteptăm sînt vicleane, sînt zilele lumii, zilele trupului, zilele deșăr-

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 207-208.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 208.

tăciunii, întru carele nu s-au folosit cei ce au umblat și întru acéştia trebuie să se vadă cuce-riia voastră, întru acéştia să strălucească rîvna creştinătăţii voastre, întru acéştia să cunoască lumea putéria credinţii voastre”⁶⁹.

După acest iureş duhovnicesc, predicatorul se întoarce la imaginea poporului care-l în-tâmpină pe Domnul cu ramuri şi veşminte, în-demnând credincioşii să-i imite pe cei din ve-chime: „...şi aceasta să cuvine să facă fieştecare creştin într-acéste zile, pentru ca să cinstească patemile lui Hristos şi pentru ca să priimească cu vrednicie dumnezeieştile taini, să aştearnă pre pămînt veşmîntele lui şi să ţie în mînă stîl-pări de finic şi de măslin”⁷⁰.

Folosind tâlcuirea lui Theofilact al Bulgariei (Ohrida), predicatorul trage concluzii ascetice atunci când explică semnificaţia duhovniceas-că a veşmintelor aşternute în calea Domnului: „Veşmîntele – zice dumnezeescul Theofilact – cum că închipuesc trupul, că trupul iaste veş-mînt sufletului. Drept acéia să cuvine să supue neştine trupul sufletului, să-l smerească cu posturi, cu ţineri şi cu strîmtorimi, pentru ca să se facă lăcaş Dumnezeului celui viu şi vas curat Fiiului lui Dumnezeu”⁷¹.

Credincioşii trebuie să se împodobească în primul rînd cu răbdarea („Stîlpările cele de finic închipuesc răbdarea”) şi cu îndurarea („cele de măslin închipuesc îndurarea”), con-formare ascetică cu Cel Răstignit, pentru a se întâlni euharistic cu Domnul: „Şi să cuvine acéste doao bunătăţ să le arate creştinul mai mult decît célialte, întru acéste sfinte zile şi cu acéştia să priimească pre Mîntuitorul lumii; să rabde puţinică scîrbă pentru dragostia Céluia ce au răbdat crucea şi moartea”⁷².

⁶⁹ *Ibidem*, p. 209.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, pp. 209-210.

Buchetul stîlpărilor de finic este prezen-tat în detaliu prin elementele concrete ale compătimirii ascetice radicale a creştinului cu Domnul, o adevărată răstignire a simţurilor: „La toate simţurile au pătimit Domnul nostru: la vedére, la auz, la miros, la pipăire şi la gust şi la toate simţurile iaste cu cale şi cu drepta-te să pătimească cine iaste creştin şi următo-riu Mîntuitorului: ochii lui să vërse lacrimi, pentru ca să-ş plîngă păcatele; urechile lui să asculte cu răbdare, în toate zilele, cetaniile bi-sericeşti, cîntările şi slujbele; cu mirosul să nu mirosească alta făr numai mirosul cel duhov-nicesc, ce iasă din sfintele cuvinte şi din darul Duhului Sfînt. Gustul să păzească post desăvîr-şit şi ţinére cu pîine şi cu apă, numai să împli-nească trebuinţa şi nu cu bucatele céle de multe féliuri şi cu băuturile céle multe. Pipăirea iară, pentru căci iaste de cît célialte simţuri mai vinovată, să cuvine să se smerească mai mult decît célialte, cu neodihna, cu metanii şi cu alte osteneli cu cîte să înfrîneze trupul”⁷³.

Buchetul stîlpărilor de măslin cuprinde duhovniceşte îndurarea celor 7 zile ale Săp-tămînii Mari în tăcere, fără risipire în cuvin-te, precum relatează Scriptura despre priete-nii lui Iov, prefigurarea lui Hristos: „Şi aceasta să cuvine să facă şi sufletele céle creştineşti, într-această săptămînă. De iubesc pre Fiiul lui Dumnezeu, să se uite la el, să tacă şi să se minuneze; să gîndească pentru a cui dragos-te pătiméşte un Dumnezeu, făr de păcate şi dimpreună să simţă durére, pentru durerile lui, să se întristéze pentru întristarea lui şi dinpreună să pătimească cu dînsul, cu gîndul şi cu inima”⁷⁴.

Concluzia predicii vine firesc ca un corolar al întregului discurs realist pastoral cu privire la focalizarea atenţiei pe primele trei zile ale

⁷³ *Ibidem*, p. 210.

⁷⁴ *Ibidem*.

Săptămânii Mari ca pe un concentrat, un rezumat ascetic și sacramental al Postului Mare care salvează totul: „Și așa făcînd, într-acest fîl, veț răs-cumpăra vrémea postului, ce au trecut făr de folos; vă veț face vrédnici să vă împreunați cu preacuratele Taini ale Mîntuitoriului, vă veț scrie făr de nici o îndoială în cartea lui Dumnezeu. Și Domnul nostru Iisus Hristos, viind blînd și mîntuind, va avea pricină să nu Se întristeze, nici să verse lacrimi pentru sufletele voastre, și să vă blagoslovească, să vă sfințească și să îmbogățească cu darul lui cel dumnezeesc, a căruia noianul milosivirii să fie pururea acoperămînt, putere și mîntuire sufletelor voastre. Amin”⁷⁵.

Mitropoliții Valahiei, de la Teodosie, Sfântul Antim Ivireanul și până la Neofit Cretanul, s-au străduit să dinamizeze și să rînduiască pastora-la și viața sacramentală, rămasă la cote mici de participare și intensitate. Cele cinci didahii ale Sfântului Antim Ivireanul, prilejuite de sărbătoarea Floriilor constituie unul dintre cele mai importante documente pastorale de la începutul veacului al XVIII-lea de istorie sacramentală românească, de inteligență și bogată lectură tipologică și duhovnicească a Scripturilor, de efort pastoral și persuasiune pentru a face cetatea cea nemulțumitoare cu adevărat euharistică și evanghelică, fie și numai pe temeiul minimal al celor trei zile de jertfă și post din pustia Săptămânii Mari.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 201-211.

Protos.
Antim Motorga

„A vrut Domnul de s-a tipărit” de „smeritul Antim Ivireanul”, Carte „pentru ca să se dea dar pravoslavnicilor” asupra „dezbinării papistașilor”

Referințele la faptul real că s-a scris mult despre viața, opera și activitatea tipografică a Sfântului Antim Ivireanul sunt de crezut, însă ceea ce este aproape de necrezut se găsește în absoluta uitare sau desăvârșita evitare a tipăriturilor antimiene cu conținut polemic care își așteaptă și acum, la peste trei secole după tipărirea lor, traducători și editori a căror muncă să redea credincioșilor ortodocși o ediție utilă și la îndemână. Dintre acestea amintim în mod special tipăriturile grecești și românești cu conținut îmbelșugat îndreptat împotriva papistașilor, care nici până azi, după atâtea aplecări asupra activității tipografice antimiene, nu au fost traduse (Τομος Χαρας, Râmnic, 1705) sau transliterate (*Carte sau lumină asupra dezbinării papistașilor*, Snagov, 1699) în limbă română actuală, spre o deplină înțelegere a contextului de secol XVIII pe care îl creionează conținutul acestor tipărituri.

În studiul de față ne ocupăm de *Cartea asupra dezbinării papistașilor*, tipărită de Sfântul Antim la Mănăstirea Snagov în 1699 și distribuită gratuit prin dania Sfântului Constantin Brâncoveanu (lucru de mare însemnătate) la toți „binevoitorii” cititori, atât pentru mărturisirea dreptei credințe, cât și pentru arătarea cu exactitate a neadevărurilor susținute de papistași.

Cadrul istoric și religios al acelor timpuri îl aflăm bine precizat în studiul părintelui profesor Ioan Râmureanu, care ne anunță că la sfârșitul secolului al XVII-lea propaganda catolică „obține, cu ajutorul iezuiților, rezultate neașteptate în Transilvania” prin „unirea încheiată cu Roma la 7 octombrie 1698 și perfectată la 14 septembrie 1700”, lucru care a zguduit Țările române și care a făcut ca toți, „de la mitropolii și boierii țării până la poporul dreptcredincios” să simtă „pericolul pătrunderii catolice în treburile Ortodoxiei românești și au căutat să-i facă față prin toate mijloacele sau să-i limiteze efectele pe cât posibil”¹.

În această mișcare de apărare a Ortodoxiei împotriva Catolicismului, dacă nu chiar în mijlocul ei, s-a aflat Sfântul Antim Ivireanul care a adus

---

¹ Diac. prof. Ioan RÂMUREANU, „Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie”, în BOR, LXXIV, 1956, nr. 8-9, pp 831-832.

o contribuție tipografică unicat în sensul acesta, pe de o parte prin tipărituri grecești, căci grecii ortodocși aflați sub dominația musulmanilor nu aveau nici mijloacele necesare, nici îngăduința stăpânilor pentru tipărirea cărților², iar pe de alta prin tipărituri românești, spre a-i ajuta concret pe români să fie apărători ai patrimoniului ortodox atât de râvnit de propaganda Apusului. Dacă Sfântul Antim era ghidat sau antrenat în lucrarea aceasta de înflăcăratul patriarh Dositei al Ierusalimului nu poate cântări decât în talerul dibăciei sale prin care se făcea o bună unealtă sub ascultarea unui înalt rang bisericesc, însă este mai real faptul că Sfântul Antim dorea să aducă o contribuție la apărarea Ortodoxiei românești, lucru care se dovedește deplin mai întâi prin traducerea operelor grecești în românește, apoi prin tipărirea lor. Tipărirea românească de la Snagov este desigur traducerea *Manualului contra schismei papistașilor*, tipărit în grecește la București, în 1690, tot cu cheltuiala Sfântului Constantin Brâncoveanu, opera învățatului ieromonah Maxim Peloponisianul, elevul renumitului Patriarh al Alexandriei, Meletie Pigas. Faptul că Sfântul Antim a tradus (după unele ipoteze) și retipărit această carte stă la baza eforturilor sale de a suprima circulația și răspândirea ereziilor catolice, dar și de a lămuri poporul român într-un mod precis și detaliat din ce cauză învățăturile lor sunt greșite.

Detaliile tipografice și de conținut asupra acestei cărți au fost consemnate satisfăcător abia de părintele Niculae Șerbănescu³, în toate celelalte studii ante și post anului omagial dedicat Sfântului Antim, fiind doar amintită în numărul tipăriturilor antimiene și lăsată în umbră. Nevoia actuală de a o pune în lumină și necesitatea cauzată de orientările eclesio-logice din timpurile noastre ne determină să redăm mai degrabă părți mai consistente din conținutul ei.

Titlul complet al cărții *Carte sau lumină cu drepte dovediri din dogmele Bisericii Răsăritului asupra dezbinării papistașilor, descoperită și așezată de prea învățatul ieromonah Maxim Peloponisianul*⁴ este cât se poate de cuprinzător, indicațiile ulterioare aducând plus de înțelegere: „Acuma întâi tipărită pre limba românească cu porunca și toată cheltuiala a prea luminatului și înălțatului Domn și oblăduitoriu a toată Țara Românească Ioan Konstantin Voievod. Purtând de cârma Pravoslaviei, Prea Sfințitul Mitropolit kyr Teodosie. Și s-au tipărit în tipografia Domnească în Sfânta Mănăstire în Snagov. La anul mântuirii lumii 1699, în luna lui Aprilie, de smeritul întru Ieromonahi Antim Ivireanul. Pentru ca să se dea dar

² Diac. prof. Ioan RĂMUREANU, „Antim Ivireanul...”, p. 832.

³ Pr. Prof. Niculae ȘERBĂNESCU, „Strădanii în slujba Bisericii românești – Antim Ivireanul tipograf”, în BOR, LXXIV, 1956, nr. 8-9, pp. 690-766.

⁴ *Carte sau lumină cu drepte dovediri din dogmele Bisericii Răsăritului asupra dezbinării papistașilor*, Snagov, 1699, p. 1.

pravoslavnicilor”. Așa cum se găsesc pe mai toate tipăriturile antimiene, versurile politicești împodobesc și la această carte verso-ul primei pagini și sunt alcătuite „asupra stemei prealuminatului și înălțatului Domn, Ioan Konstantin Basarab Voievod. Prea luminata stemă a țării românești,/ Cu care s-au încoronat vechii Basarabești./ Blagocinstitului Domn Constantin s-au dăruit/ Că din fericită a lor sămânță s-au odrăslit/ Și bunele lor fapte cât poate le plinește/ Și țara dinspre toți vrăjmașii o păzește./ Dei Dumnezeu ani mulți cu pace să stăpânească/ Fericitul lui nume pururea să trăiască.”

Prefața însă este particularitatea acestei tipărituri, atribuită emina-mente Sfântului Antim, folosind paragrafele din originalul grecesc la care se adaugă deosebitele intervenții ale celui ce a depus efortul cu tălmăcirea și tipărirea lui în românește, pentru cei „ce se întâmplă a citi pravoslavnici creștini”. Subiectul principal al textului introductiv este redat fără elemente care țin de diversitate și lansează fără ocolișuri sau menajări atacul asupra latinilor care „și ale Scripturii, și ale părinților, și încă și ale sfintelor soboare învățături le strămută și le răzvrătesc. Unele ori tâlcuindu-le rău, altele ori rupându-le, și împiedicându-le din orânduiala lor. Iar când nu pot cu întorsuri ca acestea să-și plinească învoirile lor, împreună pe cea deșartă înțelepciune a veacului acestuia, sau mai bine să zicem înțelepciunea cea înșelătoare, o împreună cu Ortodoxia. Adică mărturii necunoscute scornite din capul lor, pun înainte epistole ascunse, află visuri și descoperiri muerești, aduc istorii basmuitoare, pilde nefăcute și neauzite și scripturi ereticești [...] Apoi, văzând cum că nici cu unele ca acestea toate nu isprăvesc nimic, ocărăsc, batjocoresc, blestem, hulesc. Și altele fără rușine și fără omenie fac împotriva noastră”⁵. După această caracterizare, Sfântul Antim mărturisește subiectiv că a întâmpinat piedici în tipărirea ei, pentru că această „cărțulie a fericitului Maxim, mulți au vrut să o oprească să nu se tipărească, pentru că grăiește adevărul descoperit, dovedit și lămurit. Însă, au biruit adevărul și a vrut Domnul de s-a tipărit, întru pomenirea înțelepților. Și pentru învățătura și întărirea tuturor pravoslavnicilor”⁶. Partea de încheiere a cuvântului introductiv ne dezvăluie că Sfântul Antim „o au scris și au tipărit și o au îndreptat pe ea”, întrucât, ca și în alte tipărituri, el solicită cititorilor rugăciunile lor, ca „arătându-vă mulțumitori spre cel ce priveghează pentru mântuirea voastră să dobândiți partea celor mântuiți...”.

Cuprinsul cărții este rezumat pe întâia pagină numerotată, cea care face și debutul tratării „pentru noua aflare de a fi Papa al Rîmului începătoriu și cap tuturor. Pentru purcederea Sfântului Duh. Pentru azime.

⁵ *Carte sau lumină...*, p. 2.

⁶ *Carte sau lumină...*, p. 3.

Pentru mutare, adică schimbarea ființei tainelor. Pentru focul curățător, ce-i zic Purgatoriu. Și pentru luata bucurie a dreptilor, adică de și-au luat făgăduința deplin”⁷.

Capitolele cele mai însemnate, calitativ și cantitativ, lovesc cu forță în „începătoria Papei”, după cum se arată în capitolul 1, care este „întâia pricină” pentru despărțirea „apusului de la a răsăritului” și „pentru ca să înțelegeți și să cunoașteți bine, aflați ce cere și pofteste Papa să ajungă în Biserica lui Hristos”. Ne oprim asupra celor aproape 50 de pagini care tratează „tulburata stăpânire a Papei” ce s-a făcut „pricină dezbinării bisericilor”.

Capitolul 2 ne învață, întocmai unei definiții dintr-un manual, „ce este papistășia sau ce zice Papa pentru dânsa că este” și răspunsul definitoriu nu conține să apară: „poftește Papa să fie după Hristos singur el socotitor, și ispravnic, cap și stăpânitor, boier, domn, întâi, și epitrop al lui Hristos. Să dea lege și să lege, și să schimbe din dogme, să pună câte vrea, și să scoată, să adauge, și nimeni să nu aibă putere să-i zică, au bine face sau rău.[...] Stăpânire ca aceasta îți pofteste lui, și atâta ascultare și plecare să aibă de la toată Biserica, cum a avut și Hr(istos) când a fost în lume cu trupul, încă și mai mult”⁸.

Capitolul 3 se adâncește și în abordarea subiectului prin deslușirea trimerilor la Scriptură „cum că stăpânirea ce zice papa că o au avut oarecând singur fericitul Petru, și pentru aceasta se cade acum să o aibă el” de fapt „o au dat Hr(istos) în toată Biserica Lui”. Așadar, tratează despre „aceasta ce zic latinii cum că Hr(istos) au lăsat numai pe Petru asupra apostolilor, sau dascăl, sau ispravnic, sau epitrop, sau socotitor a toată Biserica să fie singur”, lucru care „nu se vede nicăieri în toată dumnezeiasca Scriptură”⁹, și ca să se cunoască de toți că nu a fost așa „și mai vârtos cei proști”, capitolul 4 ne arată „cum că nu numai singur lui Petru, ci și celorlalți apostoli tot o putere le-au dat Domnul”, și sunt aduse spre mărturie cinci dovezi mari care se întind până la capitolul 8 și lămuresc îndeajuns „de a avut Petru, sau de a luat ceva mai mult decât ceilalți Apostoli. Sau de a avut ceva stăpânire sau putere asupra celorlalți ucenici. Sau să poruncească, sau să facă el singur ceva, sau să nu poată ceilalți să facă ceva de nu-i va ține el cu poruncă și stăpânire”¹⁰. Adresaților li se vorbește apoi imperativ: „vedeți, auziți voi, papistașilor, care ziceți că Petru este întâiul celorlalți ucenici” că „nici fericitul acela n-a poftit de la Hr(istos) lucru ca acesta niciodată” și nicăieri nu se găsește „să-i fi dat lui începătorie și ce-

⁷ Carte sau lumină..., p. 4.

⁸ Carte sau lumină..., p. 7.

⁹ Carte sau lumină..., p. 13.

¹⁰ Carte sau lumină..., p. 22.

lorlalți să nu le fi dat. Sau să fi făcut pe ceilalți slugi, și pre el stăpân peste ei”. Dovada cinstei lui Petru deopotrivă cu toți apostolii este justificată atât din chemarea lor de a-L urma pe Hristos, cât și prin trimiterea lor la propovăduire în toată lumea și „la toată făptura”, lucru care miră retorul în cel mai sublim mod: „Dar cum vrei tu Papa să încui în Roma pe al lumii Apostol Petru, sau pe altcineva din apostoli? Care sunt toți primiți, și hirotoniți, boieri și dascăli, și ispravnici peste tot pământul. În ce chip vrei să fii tu episcopul Rîmului în locul lui Petru, care nu este numai al Romii episcop, și dascăl, și ispravnic[...] Au nu auzi, au nu crezi că Domnul nostru Iisus Hristos nu numai mai înainte de Înviere” i-a trimis apostoli pe toți ucenicii Săi „ci după”, și numai pe Petru „ci pe toți? Pentru ce nu înțelegi ce faci, nici ce legiuești?”¹¹ Forma de adresare a autorului, Maxim Peloponisianul, trece de la persoana a treia la persoana întâi, în special din capitolul 7: „Deci pentru ce vrei tu, Rîmleanule, să fii singur diadoh lui Petru?” și întrebările primesc răspuns în *capitolul 8* care aduce a cincea dovadă „cum că de a murit Petru în Roma, nu este papa pentru aceasta el singur diadohul lui Petru. Așijderea nici o biserică n-are vreo vrednicie a sa, după moartea apostolilor ce au fost întrânsele. Și cum că toți episcopii tuturor apostolilor, întocmai sunt diadohi”. Căci „de vreme ce moartea lui Petru au lăsat diadohia în Roma, la papa, pentru ce n-au lăsat și moartea lui Hr(istos) diadohia la Ierusalim în care a murit? Și de are Roma laudă pentru moartea lui Petru cum nu se cade să aibă Ierusalimul laudă pentru moartea lui Hr(istos)?[...] Și iarăși. Pentru ce nu se cheamă diadohia și a lui Pavel, căci și el acolo a murit? Au nu este și Pavel apostol, și încă mare

apostol?” Dar pentru că nu este așa „și cum că acest lucru nu este într-acest chip, nu mai trebuie să zicem mai mult”. Totuși „de i s-ar fi întâmplat să moară în alt loc, și să se întâmple să vie un alt apostol să hirotonisească episcop în Roma, oare ce ar zice papistașii pentru acela? Oare pofti-vor începătoria care o potesc acum sau ba? Adevărat și începătoria o ar cere, și ar zice și pentru apostolul acela tot acestea ce zic și pentru Petru, măcar de ar fi și din cei 70.[...] Ci pentru ca să se cunoască la fiecare, și mai vârtos la cei mai proști cum că nici papistașii, nici cei ce cugetă ale latinilor n-au dreptate spre câte zic, se cade să aducem la mijloc, cele ce pun ei înainte ca să întărească începătoria lui Petru, și după diadohia lor. Care dacă se vor arăta cu mărturii luminate ale Sfintei Scripturi, cum că nu este precum zic ei, se va izbăvi Biserica lui Hristos cea de la Răsărit, din multe pricini ale papistașilor și ale latinilor”¹².

Astfel, capitolul 9 deschide un subiect amplu și de către latini și răsăriteni care are la bază versetul Scripturii „tu ești Petru...” și „cu aceste cuvinte și cu această întrebare vor papistașii să arate pe Petru temei a toată Biserica, piatră, stăpânitor, mai mare, să lege, să dezlege, și cerul, și pământul, și încă și iadul. Care nu le ajută atât de mult la întrebările lor cât nădăjduiesc ei că le ajută”. Capitolul 10 ne aduce la cunoștință că Sfântul și marele „Vasilie zice: cuvintele Sfintei Scripturi, care se par că sunt nepricepute și acoperite, se arată și se descoperă și se tâlcuiesc cu cele ce sunt vădite și mărturisite, și curat grăite într-alte locuri ale dumnezeiștii Scripturi”, lucru care este absolut necesar pentru ferirea de a cădea „în tâlcuiri rele, și în aflări silnice ale minților și în gânduri ereticești și vătămătoare”, căci

¹¹ Carte sau lumină..., p. 29.

¹² Carte sau lumină..., p. 36.

„din cuvintele ce au zis Domnul către Petru, adică „îți voi da ție” și altele, nici prea acoperite și întunecate sunt, nici iară prea luminate și descoperite”. Și se dovedește timp de două capitole că ceea ce a zis și a „mărturisit Petru, nu a zis dintru a lui înțelepciune sau minte. Căci n-a fost aceasta a minții omenești, și mai vârtos a pescarului Petru”. Tratarea acestui sens al versetului se lămurește prin analogii scripturistice care ocupă mai multe capitole, și „pe această piatră, adică pe această mărturie tare ca o piatră” Hristos a zidit Biserica Sa, pe care „porțile iadului, adică ereticii păgâni și fieșce împotrivic al pravoslavniciei credințe și acestei puternice mărturii, nu o vor putea birui: nici măcar de ar cădea ca vânturile, nici de s-ar pogorî ca ploile, nici de ar curge ca apele și să lovească pe Biserica aceasta”¹³.

Miezul tratării își găsește sprijin și în opera Sfântului Ioan Gură de Aur, cel numit „zlatoust”, acela care l-a numit pe Petru „gura apostolilor”, aflând din capitolul 12 că acelea ce „s-au descoperit lui Petru, acelea s-au descoperit și celorlalți apostoli” și că el doar „a răspuns pentru ceilalți toți ca o gură de obște” și, în capitolul 13, „cum că și ceilalți apostoli sunt vârfuri, stâlpi, sare și lumină”. „Deci ce au dar latinii altceva să arate pentru stăpânirea lui Petru, ca să afle pricină să arate și stăpânirea lor în Biserica lui Hristos?” Căci, în capitolul 17, „la cuvântul ce zice: «Paște oile Mele», pe toți i-a făcut păstori” și „nu poate niciodată să se numească Petru păstor asupra celorlalți apostoli”. Și în capitolul 18, aflăm „cum că Hristos singur este adevărat temei Bisericii. Iar cei 12 apostoli, sunt cele 12 pietre și 12 temeiuri întemeiate întocmai pe Hristos”. După deseale lămuriri asupra sensurilor versetelor scripturistice, polemica se încheie tot cu întrebări care trag la răspundere cu ton muștrător: „Auziți cum înțeleg bogoslovii cuvintele Evangheliei, și cum le tâlcuiți voi latinii, pentru ca să faceți voia voastră cea rea? Unde este în cuvintele acestea începătoria lui Petru între apostoli? Pe care apostoli i-a stăpânit vreodată Petru? Sau pe care l-a întărit măcar cât de puțin? Sau care din ceilalți apostoli s-au lepădat ca el, ca să îl întărească el?”¹⁴

Capitolul 21 deschide la rândul său un alt temei pe care își sprijină latinii primatul papal, „cum că latinii rău numind biserica văzută și nevăzută” fac „două capete, unul nevăzut și altul văzut”, pe care despărțire nimeni nu o face, nici în Scriptură, nici dintre părinți, „decât voi care având nădejde spre înțelepciunea voastră cea multă, sau ca să zic mai bine, aveți nădejde în filosofia cea înșelătoare și în silogismecele mincinoase. [...] Căci și cea văzută și cea nevăzută Biserică una este, iar nu două. O, făcători de lege împotriva adevărului! Voi nu numai decât Pavel sunteți mai îndrăzneți ci și decât Hristos. Că nici singur Hristos nu desparte Biserica în

¹³ *Carte sau lumină*..., p. 41.

¹⁴ *Carte sau lumină*..., p. 45.

văzută și nevăzută”, și al tuturor „celor văzute și nevăzute Unul este capul, singur Hristos”¹⁵. În capitolul 23: „ziceți că în urma lui Hristos, chivernisește Biserica lui Hristos, un cap mai mare. Dar care este acel cap mai mare și prea înalt dumneavoastră boieri latini? Voi altul nu ziceți fără de episcopul Romei, Papa al vostru. Dar când l-a făcut Hristos pe episcopul Romei cap mai mare, sau arhiereu mai mare, ca să chivernisească în urma Lui, Biserica Lui? Când l-a chemat pe Papa de i-a zis, iată că te fac și te hirotonesc în Roma arhiereu mai mare, să fii cap mai mare să chivernisești Biserica în urma Mea?”

În capitolul 25 se ajunge la punctul culminant, se trage concluzia urmării învățăturilor greșite: „iar de vom zice și noi împreună cu latinii, cap Bisericii nevăzute să fie Hristos, și al celei văzute, papa; și mai mult să nu aibă Hristos treabă în Biserica cea nevăzută, ci numai papa; urmează că nici papa nu are cap pe Hristos, căci și el, sau văzut este, sau nevăzut. Și de este văzut, precum și este, și Hristos nu mai are amestec în Biserica cea văzută, iată că n-are amestec nici cu papa. Și în acest chip nu scoate papa pe Hristos numai din Biserică, ci și de la dânsul. Și iarăși și celălalt norod nu-l aduce către Hristos, ci la dânsul. Deci în acest chip se cade nici creștini să se numească, ci papistași”¹⁶. Și așa, rând pe rând, capitolele surprind învățăturile greșite ale catolicilor și le demontează, întinderea lor pe subiectul primatului, infailibilității și supremației papale fiind contracarați cu argumente puternice și într-un stil filozofic de neegalat. În același fel, sunt abordate și celelalte subiecte despre purcederea Sfântului Duh, azime, schimbarea ființei tainelor și purgatoriu, lămurirea succintă a lor fiind necesară și extrem de folositoare.

Autorul nu se folosește de silogisme pentru a dovedi adevărul înspre o înțelepciune rațională, ci întrebuințează o căutare sârguitoare a adevărului, în ceea ce este prea simplu de spus. Fiecare capitol beneficiază din partea autorului de o recapitulare atât de amănunțită, încât ai impresia că este o altă tratare de speță, rezumativă. Prin aceasta îndeplinește cu zel planul unei cateheze și punctează cu devotament momentele logico-psihologice spre a statornici adevărul. Limbajul este cât se poate de simplu, specific epocii, grație și traducătorului; orice sintagmă greoaie urmează a fi lămurită, iar grupurile de expresii sunt atât de uzate, încât, la un moment dat, intuiția îți lasă libertatea să citești chiar și cu ochii închiși. Cu o metodă stresant repetitivă, refolosind propoziții întregi, însă cu un categoric efect asupra celor „proști”, lucrarea se transformă cu excelență într-un catehism, stilul interogativ înăbușind plictisul. Învățătura de credință abundă în versete și expresii scripturistice, transpu-se apoi în roluri menite să redea un adevăr clar. Mergând pe un traseu clasic, la un moment dat demască interpretarea greșită, o ironizează, îi vadește stângăcia și înșelarea, îi cere socoteală și, într-un final, o surpă.

Ar fi de apreciat dacă lucrările acestea polemice și-ar păstra locul în cercetările și orientările actuale, bine știind că ele nu fac altceva decât să rotunjească învățătura noastră ortodoxă.

¹⁵ Cartesau lumină...,p. 53.

¹⁶ Cartesau lumină...,p. 59.

Arhim. Drd.
Mihail Stanciu,
Mănăstirea Antim,
București

Ieromonahul Antim Ivireanul – tipograf la Mitropolia Ungrovlahiei și egumen la Mănăstirea Sfântul Sava din București (1691–1694)

Apariția oficială a ieromonahului Antim Ivireanul drept conducător al tiparniței domnești din București în vara anului 1691 a ridicat înaintea cercetătorilor câteva întrebări îndreptățite:

1. Unde, când și de la cine a învățat Antim arta tiparului?
2. Sfântul Constantin Brâncoveanu l-a adus pe Antim la București?
3. Cum s-a angajat Antim pe calea mărturisirii creștine prin arta tipografiei?

Vom da și noi răspunsuri acestor întrebări, prezentând însă mai întâi opiniile cele mai bine întemeiate ale cercetătorilor de dinaintea noastră.

Episcopul Melchisedec Ștefănescu a lansat ipoteza că „pe la anul 1690, Domnitorul Constantin Brâncoveanu, voind a perfecționa arta tipografică în capitala sa, București, și a înlesni tipărirea cărților trebuitoare atât în limba română, cât și în cea grecească, a chemat pre Antim din Constantinople și i-a încredințat tipografia Mitropoliei”¹. Această opinie a fost preluată apoi de majoritatea istoricilor.

Astfel, s-a încetățenit la nivel oficial ideea că atunci când „Sfântul Constantin Brâncoveanu l-a adus la București, știa despre el că este priceput în meșteșugul tiparului, că este un desenator de talent și un caligraf neîntrecut și s-a gândit că omul care aduna în sine atâtea daruri, i-ar putea fi de folos în opera de înălțare culturală a neamului și de întărire a credinței ortodoxe pe calea cărții tipărite, la care râvnea ca om de carte și voievod pravoslavnic”².

Mihail Gabriel Popescu spunea că Brâncoveanu l-a primit în București, în mod prioritar ca tipograf, „mai probabil în 1690”, pentru care „pledează, credem, și faptul că în acest an Brâncoveanu a întemeiat noua tiparniță domnească de la București”³, la recomandarea patriarhului Dositheii

¹ „Notițe biografice despre Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul”, în deschiderea volumului *Predici făcute la praznice mari de Antim Ivireanul*, ediția I. Bianu, București, 1886, p. V.

² „Cuvântarea Preafericitului Justinian la slujba de comemorare a mitropolitului Antim, oficiată la Târgoviște”, în *Glasul Bisericii*, nr. 9-10 / 1966, p. 914.

³ Mihail-Gabriel POPESCU, *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul, cărmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei*. Teză de doctorat, București, 1969, p. 12.

și a profesorilor greci „aduși de Brâncoveanu pentru Școala domnească”⁴ (Sevastos Kyminitis și Gheorghe Hrisogon Trapezundiul), scopul venirii lui Antim fiind de „a duce la o înflorire și mai mare arta tipăriturilor”⁵, lucru confirmat de secretarul Anton Maria Del Chiaro („ridicase la perfecțiune arta tipografiei și înzestrare tiparnițele”⁶).

Ca mulți alți cercetători, academicianul Gabriel Ștrempel susținea că, pe la 1689–1690, Domnitorul Constantin Brâncoveanu l-a adus pe georgianul Andrei (mirean fiind) din Constantinopol la București⁷, unde a devenit ucenic-tipograf al episcopului Mitrofan de Huși, iar apoi, prin 1690, Antim a îmbrăcat haina monahală și a fost hirotonit ieromonah⁸.

Informații precise despre venirea ieromonahului Antim Ivireanul în Țara Românească (când și cum) nu sunt menționate în documentele vremii. Există însă câteva mărturii care ne lămuresc parțial aceste enigme: 1. *Scrisoarea lui Hrisant Notara către sftenicul Ianache Văcărescu* (descoperită recent de noi) din decembrie 1709, 2. *Prima scrisoare de apărare a mitropolitului Antim către Domnitorul Constantin Brâncoveanu* din 13 ianuarie 1712 și 3. Prefața *Evhologhionului* din 1706 scrisă de Mihail Iștvanovici.

1. Patriarhul Hrisant Notara scrie sftenicului Ianache următoarele: „...l-am luat de acolo [de la Iași, unde era egumen] atunci și l-am adus acolo [la București – n.n.]⁹. Și, văzându-l iscusit, iarăși prin voința răposatului stăpân am vorbit cu kyr Mitrofan, episcopul Buzăului, să îl învețe tipografia, târguindu-se să îi plătim și două sute de groși (și astfel, datorită nouă, a venit acolo și a devenit cunoscut și a ajuns cel ce este acum¹⁰). – ... τὸν ἐπήραμεν ἀπ’ ἐκεῖ τότε καὶ τὸν ἡφέραμεν αὐτοῦ. Καὶ μὲ τὸ νὰ τὸν ἰδοῦμεν ἐπιτήδειον, πάλιν μὲ θέλησιν τοῦ μακαρίτου δεσπότητος ἐσυντύχαμεν τὸν κύρ Μητροφάνην, ἐπίσκοπον Μποζέου, νὰ τὸν μάθῃ τυπογραφίαν, κάμνοντες παζάρι νὰ τὸν πληρώσωμεν καὶ διακόσια γρόσια· (καὶ οὕτως ἀπὸ αἰτίαν ἐδικὴν μας, ἦλθεν αὐτοῦ καὶ ἐγνωρίσθη καὶ ἔφθασαν εἰς αὐτὸ ὅπου εἶναι τώρα).”¹¹. Deci, la îndemnul patriarhului Dosithei al Ierusalimului, ieromonahul Antim Ivireanul a fost adus de la Iași la București de către

4 Mihail-Gabriel POPESCU, *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul...*, pp. 13-14.

5 Mihail-Gabriel POPESCU, *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul...*, p.13.

6 Anton Maria Del Chiaro, *Istoria Delle Moderne Rivoluzioni Della Valachia (Revoluțiile Valahiei)*, tradusă în românește de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Editura Viața Românească, Iași, 1929, p. 142.

7 Gabriel ȘTREMPSEL, *Antim Ivireanul*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 65.

8 Cf. cronologiei din volumul Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, ediție îngrijită de Mihail Stanciu și Gabriel Ștrempel, Editura Basilica, București, 2010, p. 43.

9 Noi susținem că Antim a fost trimis la București, însă nu din pricina vreunui scandal (cum zicea Hrisant), ci mai ales pentru a deprinde meșteșugul tiparului și a fi de folos în activitatea misionar-culturală a patriarhului Dosithei și a mitropolitului Teodosie sprijiniți de Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu.

10 În 1709 Antim era cunoscut deja ca fiind cel mai activ tipograf din spațiul creștin-ortodox. Pe lângă multe cărți imprimate de el, Antim trimisesse o tipografie în Transilvania (1699), una în Siria (1705) și una în Iviria (1708).

11 Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, Editura Basilica, București, 2014, pp. 53-54.

Hrisant Notara care l-a tocmnit pe episcopul Mitrofan cu 200 de groși¹² ca să-l învețe meșteșugul tiparului pe Antim¹³. Probabil, venirea lui Antim în București a avut loc în anul 1689, prin lunile august – decembrie, perfecționarea lui în arta tiparului necesitând timp și experiență.

Deși nu este pomenit în nici una dintre cărți, este posibil ca Antim să fi lucrat cu episcopul Mitrofan la tipărirea cărților grecești *Manual contra schismei papistașilor* (Εγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν) a lui Maxim Peloponesianul (ianuarie 1690), *Întâmpinare la principiile calvine și la chestiunile lui Chiril Loukaris* (Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων, καὶ ἐρωτήσεων κυρίλλου τοῦ λουκάρεως Ἀντίρρησις) a lui Meletie Sirigul și *Manualul contra rătăcirii calvine*, redactat de Dosithe, patriarhul Ierusalimului (Εγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας, septembrie 1690) și a cărții românești *Mărgăritarele duhovnicești* ale Sfântului Ioan Gură de Aur (în 1691)¹⁴.

La 10 iunie 1691, Mitrofan a fost ales episcop de Buzău, unde a și editat apoi în noua tipografie domnească de la episcopie *Pravoslavnica Mărturisire* în luna decembrie, lăsându-l la conducerea tipografiei din București pe ieromonahul – tipograf Antim Ivireanul (ceea ce însemna că excela în arta tiparului mai mult ca alți ucenici, mai vechi, ai lui Mitrofan) care avea să tipărească prima carte în grecește în luna octombrie 1691.

¹² Faptul că Mitrofan a primit bani pentru a-l învăța tipografia pe Antim poate induce concluzia că Mitrofan nu făcea acest lucru cu generozitate și bucurie, ci chiar cu invidie și cu teama că noul ucenic (pe care l-a evaluat bine, observându-i agerimea minții, perseverența și calitățile artistice) ar putea să-l depășească și să-i ia locul (lucru care s-a și întâmplat, de altfel). Din acest motiv, pesemne, relațiile dintre Mitrofan și Antim nu au fost așa de apropiate.

¹³ Încă o dată, patriarhul Hrisant evidențiază rolul lui și al unchiului său, Dosithe, („datorită nouă” – „ἀπὸ αἰτίαν ἐδικήν μας”) în devenirea lui Antim ca ierarh și tipograf.

¹⁴ Vezi și Gabriel ȘTREMPPEL, *Antim Ivireanul*, pp. 67–68.

2. În prima sa scrisoare de apărare din 13 ianuarie 1712 către Constantin Vodă Brâncoveanu, Sfântul Antim Ivireanul scrie: „Eu aici, în țară, n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă”¹⁵. Dacă nu a venit de voia lui, înseamnă că Antim făcea ascultare, fiind ieromonah și se supunea ierarhului lui. După cum am văzut mai înainte, patriarhul Dosithe l-a trimis pe Antim „aici, în țară”, adică în Țara Românească (Ungrovlahia), cu un scop bine definit, iar el a acceptat de bunăvoie, nu pentru că ar fi fost sărac și umbla (precum clericii greci din Răsărit) după ajutoare pe la Curtea brâncovenească, ci doar din ascultare duhovnicească, pentru a se desăvârși ca tipograf și pentru a fi util Bisericii, pentru că nu de traducători, pictori sau calligrafi aveau nevoie patriarhul Dosithe și Vodă Brâncoveanu, ci de tipografi buni care să lucreze cu dăruire la împlinirea proiectului lor de a întări Ortodoxia în toate țările din Răsăritul creștin.

3. Ucenicul lui Antim, ipodiaconul Mihail Iștvanovici, ne lămurește chestiunea întâlnirii dintre Constantin Vodă Brâncoveanu și Antim în Prefața *Evhologhionului* tipărit la Râmnic în 1706, unde scrie: „Acolo dară la Eghiptet aflându-să legat Iosif, și dezlegând visul lui Faraon, au luat cinstea și dregătoria purtării de grijă a roadelor pământului, ca să le strângă și să le adune în jitnițele lui, auzind și acel cuvânt de bucurie (au și mai vârtos i-am zice de Prorocie): unde vom afla om ca acesta, carele are Duhul lui Dumnezeu într-în-sul? [Fac. XLI, 38] Aici în țara noastră, nu ca acel eghiptenesc Faraon, ci cel blând, asemenea lui David, Prealuminatul zic și înălțatul nostru stăpân și Domn Ioann Constandin B.(asarab) B.(râncoveanu) Voevod aflându-te, și văzân-

¹⁵ Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 214.

du-te pre iubirea ta de Dumnezeu, și cercețându-ți ascuțita minte, te-au aflat vrednic și iscusit, nu într-o dezlegări de visuri, (precum Faraon, atunci, pre Iosif), ci într-o vederoasă și apucătoare de mână lucruri, carele văzându-le și cu mintea pricepându-le minunatul acesta Domn au zis (și poate zice): *au doară vom afla om ca acesta*, i proci. Că a ce fel de meșteșug și lucrare iscusită nu te-ai arătat desăvârșit? De voi zice în toate, nu voi minți, că adevărat voi grăi, după cuvântul dumnezeescului Pavel¹⁶. Observăm că Mihail Iștvanovici spune „Aici în țara noastră... Prealuminatul nostru Domn ... aflându-te și văzându-te... și cercețându-ți ascuțita minte, te-au aflat vrednic și iscusit...”, adică Antim era venit deja în Țara Românească atunci când Vodă Brâncoveanu l-a întâlnit prima oară și l-a apreciat, văzându-i înțelepciunea și priceperile cele multe.

Cercetătorul Doru Bădără a exploatat și a evidențiat cel dintâi aceste cuvinte ale lui Mihail Iștvanovici, susținând că „integrarea lui Antim Ivireanul în proiectul cultural patronat de Constantin Brâncoveanu s-a făcut în urma unei întâlniri directe, în condiții de lucru, la București”¹⁷, fie prin 1689–1690, fie „în vara lui 1691, atunci când domnitorul căuta un nou conducător pentru tipografia domnească din București în locul lui Mitrofan”¹⁸.

Gianina Picioruș, pornind de la același text al lui Mihail Iștvanovici, susține că Antim ar fi fost chemat de Șerban Vodă Cantacuzino (pentru că nu a venit de voia lui) probabil odată cu Mitrofan în 1686, iar întâlnirea dintre Brâncoveanu și Antim este posibil să fi avut loc chiar înainte ca Brâncoveanu să preia domnia Țării Românești, probabil pe când era în lu-

cru *Biblia* lui Șerban, în 1688¹⁹. Totodată, cercetătoarea afirmă că, în cuvintele lui Antim adresate Sfântului Constantin Brâncoveanu „Eu aici, în țară, n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă”, mitropolitul Antim spune cu alte cuvinte că „nu el, Antim, a fost cel care a solicitat ajutor în Țara Românească, ci a fost cel care a fost solicitat spre a ajuta la prosperitatea spirituală și culturală a țării. De aceea, i-a reamintit voievodului, în mod subtil, că nu numai el îi datorează recunoștință pentru susținerea de care s-a bucurat, ci și domnul țării trebuie să fie recunoscător pentru efortul pe care el l-a depus pentru binele țării sale de adopție”²⁰, fără să urmărească beneficii personale sau laude, de altfel, meritate. Trebuie să facem o remarcă importantă: faptul că multe dintre cărțile tipărite de Antim „răspundeau la o acțiune la nivelul dezideratelor ecumenice și a scrierilor personale ale militanților greci într-o apărare a Ortodoxiei”²¹ confirmă că inițiativa venirii și instalării lui Antim ca tipograf în București venea din afară²² (de la Dositheia al Ierusalimului în principal, precum am arătat), dar se articula perfect cu dorința și puterea financiară a domnitorului Constantin Brâncoveanu.

Noi avansăm ipoteza că, deși Antim a venit la București în: toamna anului 1689 – primăvara anului 1690, Sfântul Constantin Brâncoveanu l-a întâlnit pe ieromonahul Antim Ivireanul după ce acesta a deprins îndeajuns de bine arta tiparului, încât să-i stârnească admirația domnitorului (care s-a întrebat „au doară vom afla om ca acesta, carele are Duhul lui Dumnezeu într-însul?”), ca un posi-

16 *Evhologhion adică Molitvenic*, vol. I și II, Râmnic, 1706, f. 3.

17 *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Editura Istros, Brăila, 1998, p. 113.

18 *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea...*, p. 113.

19 Gianina PICIORUȘ, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisiului*, Editura Teologie pentru azi, București, 2010, p. 32.

20 Gianina PICIORUȘ, *Antim Ivireanul...*, p. 28.

21 Virgil MOLIN, „Antim Ivireanul – editor și tipograf la Râmnic”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 / 1966, p. 826.

22 Cf. Gianina PICIORUȘ, *Antim Ivireanul...*, p. 38.

bil vrednic urmaș al lui Mitrofan la conducerea tipografiei din București. Aceasta s-ar fi petrecut în primăvara anului 1691, pe când Mitrofan aduna materiale pentru noua tipografie din Buzău, unde avea să plece ca episcop în iunie 1691. Oricum, această întâlnire avea să fie pentru Antim decisivă în a-i câștiga încrederea și susținerea lui Vodă Brâncoveanu, pe care avea să i le confirme în mod repetat și în cei peste 20 de ani de împreună lucrare misionar-culturală.

Despre rânduiala de viață duhovnicească și călugărească a Sfântului Antim Ivireanul în Imperiul Otoman (Ierusalim, Constantinopol) sau în Țările Române (Iași, București) nu cunoaștem nimic precis nici din mărturisirile lui, nici din ale ucenicilor, nici din cronicile sau documentele vremii, nici cât timp și nici unde a viețuit exact. Știm doar că a devenit egumen la Mănăstirea Cetățuia din Iași, de unde a venit apoi în București.

Putem presupune acum că, lucrând ca ucenic-tipograf la Mitrofan, ieromonahul Antim a viețuit la Mitropolie (unde erau și atelierele tipografiei domnești)²³ sau la Mănăstirea *Sfântul Sava* (închinată *Sfântului Mormânt*)²⁴ și s-a perfecționat în cele ale teologiei grecești și ale culturii române la Academia Domnească²⁵.

Monah aghiotafit, ager la minte și priceput în artele frumoase, ieromonahul Antim Ivireanul a fost adus, așadar, de către arhimandritul Hrisant Notara de la Iași (unde fusese și egumen al Mănăstirii Cetățuia închinată Patriarhiei Ierusalimului) la București (la porunca patriarhului Dosithei Notara) ca să învețe meșteșugul tiparului, dar și ca să folosească prin talentele sale comunitatea eclezială a Sfântului Mormânt. Prezența sa nu era una ștearsă²⁶, iar înțelepciunea, cultura teologică și filologică, precum și artele pe care le dobândise cu trudă și ascultare (sub starețul Macarie ieromonahul) la Mănăstirea Cetățuia și la tipografia episcopului Mitrofan au confirmat, dar au și stârnit așteptări ierarhului său – patriarhul Dosithei Notara (precum și nepotului lui, Hrisant). Așa că, fiind și om de mare încredere al lor, Antim a fost închinoviat, cum și era de așteptat, la Mănăstirea Sfântul Sava, unde funcționa și Academia Domnească. Mai mult decât atât, considerăm noi (cu îndrăzneala de a afirma ceva original²⁷), ieromonahul Antim Ivireanul a devenit și egumen al acestei faimoa-

²³ Doru BĂDĂRĂ, *Tiparul românesc...*, pp. 62-63.

²⁴ Vom confirma această ipoteză în cele ce urmează.

²⁵ Vezi și Elena GRIGORIU, *Istoricul Academiei Domnești de la Sf. Sava*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, pp. 5-53.

²⁶ Om tăcut și delicat, răbdător și înțelept, rugător și muncitor, Antim nu făcea nimic doar demonstrativ, nu avea vanitate și nici avere personală, dedicându-se integral lui Dumnezeu și Bisericii Lui Dreptslăvitoare. Prin aceste virtuți care radiau firesc din el, Antim se făcea apreciat de către cei din jur, ajungând să smulgă cuvinte de laudă și de la mari personalități ale Ortodoxiei din vremea sa.

²⁷ Afirmatia noastră nu e o simplă speculație, cum au susținut și alți istorici (Nicolae Iorga, Gabriel Ștrempel), ci este susținută de două mărturii istorice.

se mănăstiri închinat Sfântului Mormânt, probabil odată cu preluarea conducerii tipografiei, în vara anului 1691, după plecarea lui Mitrofan la Buzău.

Ipoteza noastră se confirmă printr-un document²⁸ datat 12 decembrie 7202 (1693) prin care este adeverit că domnitorul Constantin Brâncoveanu dăruiește „cinstului și preasfințitului părintelui nostru kyr Dosoftăio, patriarh Sfântului Ierusalim” o biserică de piatră în Călinești-Prahova, „o casă cu pivniță și o vie în deal, cu 2 stânjani de moșie”. Purtătorul de grijă (administrator) al acestor bunuri „urma să fie Antim egumenul de la Mănăstirea Sfântul Sava²⁹ din București. Venitul îl va strânge părintele Antim „pre sea-ma lui” și a Sfântului Mormânt³⁰.

Putem să ne imaginăm că în acești ani, mai puțin în primăvara-vara lui 1694 (când probabil nemulțumirile lui Antim au depășit nivelul critic și voia să plece de acolo), ieromonahul Antim s-a dovedit un bun egumen, un bun duhovnic și un bun gospodar, care a colaborat cu patriarhul Dositheï Notara și cu „mâna lui dreaptă (τὸ δεξιὸν τοῦ χερίου)”³¹, Hrisant Notara. Că Antim și-a făcut treaba în mod conștiincios o dovedește faptul că în Scrisoarea către sfetnicul Ianache Văcărescu din decembrie 1709,

după ce amintește de trimiterea lui Antim ca ucenic al episcopului Mitrofan de Huși și sporierea lui în arta tipografică (până prin vara lui 1694), imediat Hrisant Notara, cu vădită indignare, afirmă că Antim „a plecat de la metania lui”, provocându-i supărare mare patriarhului Dositheï (sau cel puțin așa zice Hrisant) care ar fi vrut „să-l caterisească și să-l anatematizeze”, dar Hrisant ar fi intervenit decisiv pentru iertarea lui: „El însă, ca un instrument al unui suflet viclean și nerecunoscător și rob al unui cuget fără de minte, a făcut pe ascuns ceea ce a făcut și a plecat de la metania lui³². Prin urmare, răposatul stăpân [Dositheï] s-a scandalizat mult și voia, după canoane ale sfintelor sinoade ecumenice și după dreptul bisericesc să îl caterisească și să îl anatematizeze, după cum s-a făcut și cu alții de acest fel și este martor Dumnezeu Cel lipsit de minciună că noi am împiedicat aceasta din cursul său până la sfârșit, din multe cauze³³, care nu este nevoie să fie explicate în prezent. (Αὐτὸς ὅμως ὡς πονηρὰς καὶ ἀχαρίστου ψυχῆς ὄργανον καὶ διανοίας ἀπονειομένης δοῦλος, κρυφίως ἔκαμεν εἴτι ἔκαμε καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν μετάνοιαν τοῦ. Ὅθεν ἐσκανδαλίσθη πολλὰ ὁ μακαρίτης δεσπότης, καὶ ἤθελε κατὰ κανόνας ἱερῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον νὰ τὸν καθήρη καὶ νὰ

28 Această carte domnească i-a fost dată egumenului Antim de către Vodă Brâncoveanu spre adeverirea daniei care „să-i fie de ajutor și întărire în veaci” – Arhivele Naționale, *Manuscrisul* 705, f. 22r (*Condica Marii Logofeții* (1692–1714), tipărită de Melentina Bâzgan, Editura Paralela 45, Pitești, 2009, p. 25, documentul 27). În afara doamnei Melentina Bâzgan, nu știm să mai fi exploatat vreun cercetător această informație până acum. Deși am căutat prin arhive și alte mărturii documentare ale prezenței lui Antim la Mănăstirea Sfântul Sava din București, nu am mai găsit alte dovezi.

29 În documentele vremii (cronici, scrisori, hrisoave) nu este menționat un alt Antim care să se fi „impus” în lumea eclezială și culturală din București.

30 Toma G. BULAT, „Daniile lui Constantin Vodă Brâncoveanu pentru Orientul ortodox”, în *BOR*, nr. 9-10 / 1964, p. 932.

31 Πηνελόπης Στάθη, Χρυσάνθος Νοταράς, Πατριάρχης Ιεροσολύμων – Πρόδρομος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului – precursor al iluminismului neoeleen), Atena, 1999, p. 61.

32 Expresia „a plecat de la metania lui” poate însemna și că Mănăstirea Sfântul Sava ar fi fost mănăstirea lui de metanie (lucru greu de crezut, mai ales că a fost condamnat ca un cetățean străin la exil în afara țării), dar, cel mai probabil, faptul că Antim a ieșit de sub jurisdicția Patriarhiei de Ierusalim după venirea în Țara Românească, mai precis după ce a încheiat stagiul de ucenicie în tipografie (plătit de patriarhul Ierusalimului) la episcopul Mitrofan și după ce a sporit îndeajuns cât să se facă apreciat prin calitățile sale personale și prin realizările lui tipografice.

33 Aceste cauze ar putea fi interesele lor materiale și favorurile de care au profitat din plin din partea domnitorului Constantin Brâncoveanu, aceste impresionante ajutoare bănești, obiecte liturgice și cărți ajutându-i în sporirea prestigiului tronului Patriarhiei Ierusalimului, dar și a unui trai ușor al lor (incluzând și călătorii nenumărate). Toate aceste beneficii le puteau pierde dacă Antim ieșea de sub „stăpânirea” lor și acesta era marele lor regret. Unde mai găseau ei un alt om așa de talentat și devotat care să-i slujească precum Antim?

τὸν ἀναθεματίσῃ, καθὼς ἔγινε καὶ εἰς ἄλλους ὁμοίους, καὶ μάρτυς εἶναι ὁ ἄψευδης Θεὸς πὼς ἡμεῖς τὸ ἐμποδίσσαμεν ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τοῦ ἄχρι τέλους διὰ πολλὰ αἵτια, τὰ ὅποια δὲν κάμῃ χρεια νὰ ἐξηγῶνται ἐπὶ τοῦ παρόντος.)”³⁴.

Ne punem însă întrebarea justificată: ce anume l-a făcut pe Antim „să facă ce a făcut în ascuns” și să plece de sub ascultarea de patriarhul Ierusalimului? Răspunsul nu este ușor de dat, dar pentru un om ca Antim, încercat cu greutăți fizice și sufletești și intolerant cu ipocrizia și nedreptatea, decizia credem că i-a fost îndreptățită. Probabil că a văzut niște abuzuri acolo care l-au scârbit, probabil că s-a săturat de obediența totală pe care o pretindeau de la el, deși despre aceste nedreptăți el nu a vorbit niciodată. Însuși Hrisant nu amintește de vreo abatere morală sau financiară, ci îl acuză că s-a comportat atunci ca un om viclean, mitocan și nerecunoscător³⁵...

De asemenea, trebuie să menționăm faptul că Antim nu s-a semnat niciodată „Antim Aghiotafitul” nici măcar pe primele cărți grecești tipărite de el, ci numai „Ivireanul” și prin aceasta arătând că identitatea sa spirituală nu rezona cu ethosul grecesc al Patriarhiei de Ierusalim și al Frățiilor aghiotafite.

În concluzie, dorim să subliniem două idei importante:

1. în această perioadă, cât a stat în București (1690–1694), Sfântul Antim a înțeles și importanța prezenței și a activității misionare a mănăstirilor citadine;

2. de la acești oameni erudiți care erau Dositheï și Hrisant Notara, precum și de la profesorii Academiei Domnești, ieromonahul Antim a agnosit multă experiență (atât duhovnicească și intelectuală, cât și administrativă³⁶ și misionar-filantropică), pe care avea s-o folosească mai târziu la construirea și orânduirea Mănăstirii Tuturor Sfinților peste 20 de ani.

³⁴ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 54-55.

³⁵ Fără să ofere alte explicații, Hrisant trece la atac la persoană, „huiduindu-l” pentru atitudinea sa demnă și fermă de care a dat dovadă în mai multe ocazii. Din păcate, ei, patriarhii Ierusalimului, nu au fost suficient de recunoscători cu Antim pentru câte a făcut el pentru ei.

³⁶ Putem avansa ipoteza că evidența prin cataloage și condici ale bibliotecii și ale averilor mănăstirii a învățat-o de la stolnicul Constantin Cantacuzino și Hrisant Notara. Vezi la Corneliu DIMA-DRĂGAN, „Patriarhul Ierusalimului Hrisant Notara și cultura română”, în vol. *România și Țara Sfântă la două milenii de creștinism*, Editura Biroului de Pelerinaj al Patriarhiei Române, București, 2000, p. 112.

Carte domnească³⁷ de danie a domnitorului Constantin Brâncoveanu către Patriarhia Ierusalimului reprezentată de egumenul Antim de la Mănăstirea Sfântul Sava din București, 12 decembrie 1693

„Sfintii și dumnizieștii Cetăți a Ierusalimului, unde iaste Mormântul Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos și cinstului și preasfințitului părintelui nostru chir Dosoftăiu patriarh Sfântului Ierusalim, ca să fie Sfântului Ierusalim o bisearecă de piatră în sat, în Călinești, hramul Uspenie Preasfințitii B<ogorodi>ță și o casă cu pivniță și o vie în deal cu 2 stânjani de moșie, însă acestora să fie purtători de grijă părintele Antim egumenul de la sfânta și dumniziasca mănăstire ce se chiamă Sfântul Sava den orașul domnii mele, den București, care iaste închinată iar la Sfântul Ierusalim. Și venitul ce ar fi de la această bisearecă și de la casă și de la pivniță și vie să aibă a strânge tot părintele Antim egumenul pre seama lui, pentru că această bisearecă ce scrie mai sus fostu-o-au făcut den temeliia e<i> lorga postelnic, iar viia și casa cu pivnița o au cumpărat Gheorghie, feciorul Neculei, fratele lorgăi stolnic.

Deci, petrecându-se ei toți și nerămăind alte rudenii niminea mai di aproape, fără decât Teofan călugărul, care s-au chemat pre numi mirenescu Tudorașco vornic, feciorul lorgăi stolnic, nepotul lorgăi postelnic de soră, văr premare lu Ghiorghie, fecior Neculii și văzând el că rămâne biserica la lipsă și viile să pustiescu, el au socotit ca să nu rămăe acea pomeană jos. Deci, le-au dat și le-au închinat la Sfântul Ierusalim ca să fie di ajutor și de-ntărire, iar lui și unchii-său și părinților veacinică pomenire, precum am văzut domniia mea și zapisul lui Teofan călugărul la mâna părintelui Antim egumenul de la mănăstire de la Sfântul Sava, întărit cu mare blestem.

Dirept aceia, și domniia mea încă am dat această carte a domnii mele, părintelui Antim egumenul, ca să aibă a ținea această biserică și casa și pivnița și viia pre seama Sfântului Ierusalim cu bună paace, ca să-i fie di ajutor și di-ntărire în veci.

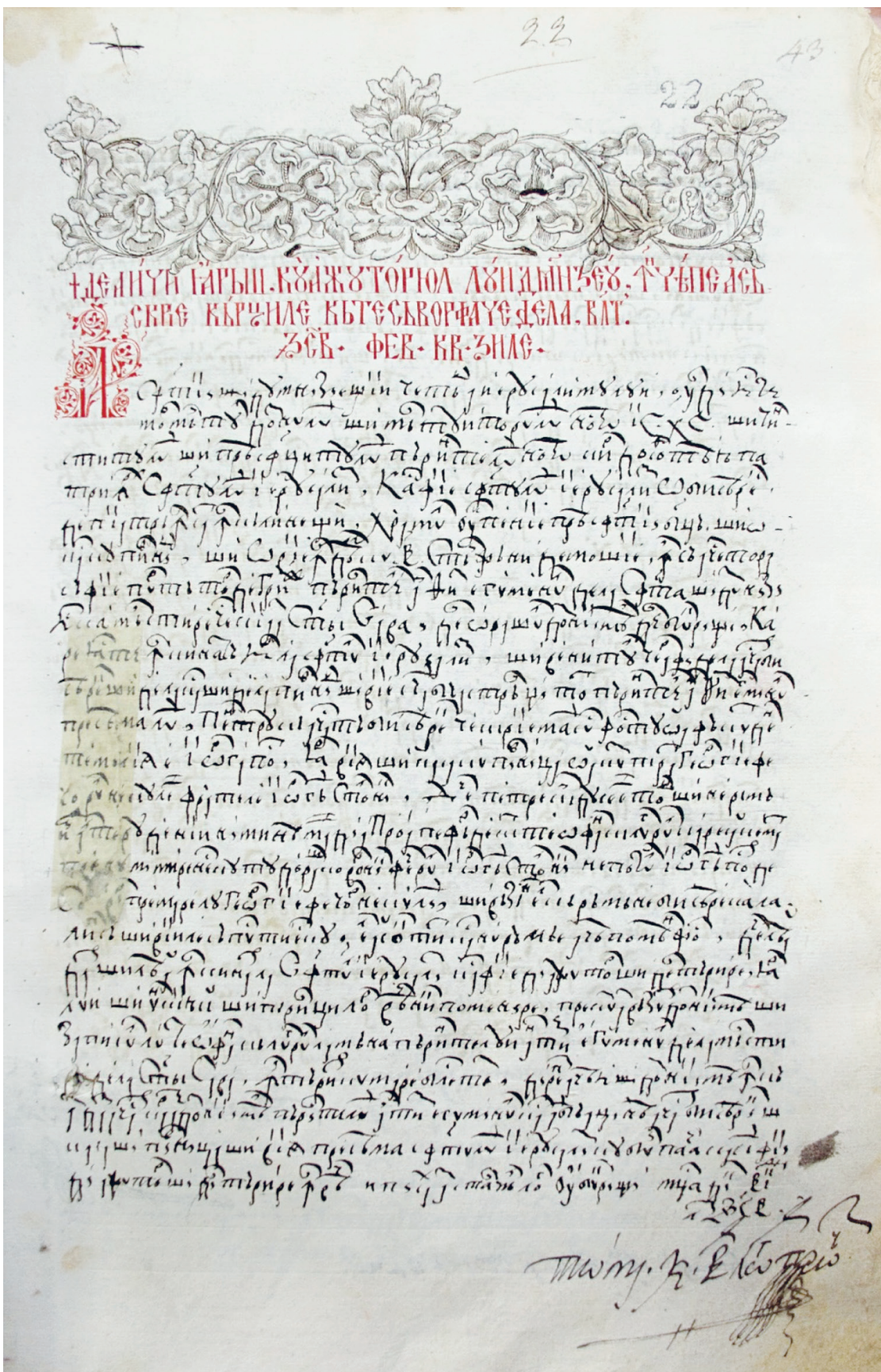
И написах аз, Stanciul logofăt, оу București.

Measeța decembrie 12 dni, leat 7202 <1693>.

Toma C<antacuzino> vtori logofăt procit + <m.p.>

³⁷ Colecția Arhivelor Naționale, *Manuscrisul* 705, f. 22r (*Condica Marii Logofeții* (1692–1714), tipărită de Melentina BĂZCAN, Paralela 45, Pitești, 2009, p. 25, documentul 27).

Prof. Univ. Dr.
Mihaela Palade
Facultatea de Teologie
Justinian Patriarhul
București

Blazonul Sfântului Antim Ivireanul – posibile interpretări stilistice

Undeva, în dosul blocurilor de pe Bulevardul Unirii, sistematizarea anilor '80 a pitit o falnică mănăstire, rămasă în memoria bucureștenilor ca purtătoare a numelui ctitorului ei, Antim, și nu al hramului, așa cum se obișnuiește îndeobște. Multe și minunate sunt comorile artistice găzduite aici, astfel că sufletul, în strădania sa de a selecta pe care dintre ele să se oprească și să se hodiească, este pus în mare dificultate. În umbra pridvorului deschis, străjuiește falnic tradiționalul portal, împodobit cu o decorație florală cu totul aparte, o curgere ritmată, dar nu foarte riguros aplicată, ce păstrează naturalețea și libertatea specifică regnului vegetal, iar în partea superioară este încununată de o ghirlandă de flori cu marginile libere, neîncadrate în chenar.

În mirajul ce cuprinde și îmbată sufletul iubitor de frumusețea acestei broderii în piatră, privirea este atrasă de un medalion circular, în care, într-o ghirlandă ca-ntr-o cunună de lauri, străjuiește o formă cu totul deosebită care, de departe, pare a fi înrudită cu sinuozitățile vrejurilor din jur. Doar o privire atentă dezvăluie faptul că acolo, în partea inferioară a pisaniei și chiar deasupra intrării, străjuiește un melc, dar într-o postură cu totul aparte.

Studiul de față își propune să atragă atenția asupra unei particularități a structurii și poziției anatomice a melcului, blazonul Sfântului Antim Ivireanul, în varii interpretări stilistice.

Sfântul Antim Ivireanul, profil cultural și artistic

Cunoscut în istorie ca „Mitropolitul Antim Ivireanul”, a ajuns în Țara Românească după ce a fost nevoit să petreacă o bună parte din viață în lipsuri și greutate, într-un mediu ostil credinței ortodoxe și a valorilor autentice. Despre încadrarea cronologică precisă a acestui fapt nu se știe mare lucru – la vremea respectivă, el a părut a fi unul banal, drept care, în curgera istoriei Țării Românești Sfântul Antim apare prima dată în 1691, motiv pentru care se bănuiește că el ar fi venit la noi între 1688 și 1689–1690¹.

---

¹ Gabriel ȘTREMPPEL, *Introducere la Antim Ivireanul, Opere*, Ediție critică și studiu introductiv, Editura Minerva, București, 1972, p. VII.

Despre originea sa se cunosc ceva mai multe date, cu toate că și în această privință au fost emise mai multe păreri. Nicolae Iorga îl considera a fi fost născut dincolo de Marea de Azov, în vechea regiune Tane, aflată, la vremea aceea, în stăpânirea turcilor². Alții credeau că, fiind născut în Peninsula balcanică, numele de Ivireanul i-ar fi venit de la Mănăstirea Iviron de la Muntele Athos, unde ar fi intrat în cinul monahal³, însă faptul că a venit în țară ca mirean, cu numele de Andrei, înlătură această ipoteză⁴.

Există însă două tipuri de mărturii care indică originea clar georgiană a sfântului. Una este cea a lui Anton Maria del Chiaro, secretarul Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu, care l-a cunoscut personal și a cărui admirație era justificată nu doar de realizările mitropolitului, ci și de naționalitatea sa. A doua și, poate cea mai credibilă, este cea a mitropolitului însuși care, în lucrările sale indică originea sa georgiană, numindu-se „Antim Ivireanul”, „Antim georgian de neam” sau „Antim ieromonahul, tipograful din Iviria”⁵.

Odată stabilit în Ungrovlahia, a dovedit un real talent în arta atât de necesară circulației cărților, deprinzând de la Episcopul Mitrofan al Buzăului meșteșugul tipăriturilor și ajungând repede „meșter în această artă”⁶. Astfel, de-a lungul sfertului de veac petrecut la noi, Sfântul Antim s-a remarcat printr-o activitate tipografică fără precedent, identificându-se practic cu acest segment al culturii universale. În tiparnița care a peregrinat pe la Mitropolia din București, la Mănăstirea Snagov, apoi iarăși București, pe la Episcopia Râmnicului și Târgoviște, mitropolitul a tipărit 63 de cărți (dintre care 39 tipărite personal), 22 în română, 30 în greacă, restul bilingve și una trilingvă (greco-slavo-română)⁷. Trebuie menționat faptul că este foarte probabil ca, în ciuda limitării exact la perioada 1691–1716, „numărul acestor cărți să fie mai mare, dar am reținut, cu o singură excepție, pentru statistică, numai pe cele la care contribuția sa de tipograf este menționată în mod expres”⁸.

Peste toate, el s-a preocupat și de realizarea unei opere catehetice cu certe valențe literare, *Didahiile* sale fiind deja legendare în istoria literatu-

² Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești*, Vol. II, De la 1688 la 1780, Editura Librăriei Pavel Suru, București, 1926, p. 465.

³ Alexandru ODOBESCU, „Câteva ore la Snagov”, în *Revista română*, II, 1862, p. 402.

⁴ N. IORGA, *Istoria literaturii românești*, vol. II, p. 465.

⁵ I. BIANU și Nerva HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, tomul I, București, 1903, pp. 324–326; Nicolae ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanul tipograf”, în *BOR*, an LXXIV (1956), nr. 8–9, p. 701; G. ȘTREMPPEL, *Introducere*, p. VI.

⁶ N. IORGA, *Istoria literaturii românești*, vol. II, p. 465.

⁷ Florin ȘERBĂNESCU, „Sfântul Ierarh Antim Ivireanul”, în vol. *Domnitorii și ierarhii Țării Românești – ctitoriile și mormintele lor*, Editura Cuvântul vieții, București, 2009, p. 516.

⁸ Doru BĂDĂRĂ, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 1998, p. 118. Autorul consideră că, în cei 25 de ani cât a stat în Țara Românească, Sfântul Antim „a imprimat personal 38 de cărți din cele 63 care au ieșit de sub teasurile aflate sub conducerea sa”.

rii române, dar și de edificarea unei mănăstiri în București, ce se dorea a fi totodată un centru cultural, cu tipografie și bibliotecă.

Sfârșitul nu i-a fost mai blând decât începutul vieții. Prins la mijloc între interesele noului domn fanariot Nicolae Mavrovordat⁹ și ale turcilor, cu cele ale Cantacuzinilor și ale austriecilor, antipatizat profund pentru că nu l-a urmat pe Mavrocordat în fuga sa, bănuind de acesta că s-ar fi întors în capitală pentru a unge un alt domn în locul său, ceea ce s-a și întâmplat, mitropolitul s-a văzut complet singur în fața fanariotului. Acesta s-a întors la București în scurt timp, victorios și, după cum era de așteptat, cu poftă de răzbunare, drept care a trecut la fapte, îndepărtându-l pe ierarh din scaunul său, fără nici un fel de menajament și fără pic de respect față de toate înfăptuirile acestuia.

După mărturia lui Anton Maria del Chiaro, Mitropolitul Antim a fost închis la Curte și „constrâns, prin amenințări, să renunțe, prin scris, la Arhiepiscopat și în locul său a fost ales de către Domn și miniștri, Arhiepiscopul Mitrofan, fostul duhovnic al Sfântului Constantin Brâncoveanu. Fu apoi despopit, acuzat de vrăjitorie și înșelăciune, și i se puse potcap roș în locul celui de mitropolit. I se ridică și dreptul de a purta numele de Antim, dându-i-se numele său laic, Andrei. I se ceti apoi sentința de închisoare pe viață în mănăstirea Muntelui Sinai și, pornit în miez de noapte cu carul, sub paza câtorva turci, ajunse în Galipoli, lângă râul Dulcia, care trece prin Adrianopol, unde fu ucis și aruncat în râu”¹⁰.

Opera Mitropolitului Antim a fost studiată din varii unghiuri de vedere, realizările sale ca „tipograf, traducător, scriitor, arhitect, desenator, miniaturist, bibliotecar și arhivist” fiind evidențiate în fel și chip, exceptând însă cele din domeniul heraldicii¹¹.

Însemnele heraldice și steme ecleziale din timpul Sfântului Antim Ivireanul

În secolele XV și XVI, în Țara Românească și Moldova, peceteile sau alte feluri de însemne ale membrilor înaltului cler sau ale instituțiilor bisericești aveau ca simbol reprezentativ figurarea însăși a hramului lăcașului metropolitan, episcopal sau ecleziastic respectiv, prin urmare, fie o scenă din Evanghelie, fie chipul sfântului, ales din bogatul calendar hagiografic creștin, ca patron de locaș. Începând însă cu veacul al XVII-lea, în special pe tipărituri de epocă, au început să apară reprezentări de factură heraldică¹².

⁹ Numit pe tronul Țării Românești la 5 ianuarie 1716, după ce, în prealabil, domnise în Moldova.

¹⁰ Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, (după textul reeditat de Nicolae Iorga), în românește de S. Cris-Cristian, *Viața Românească*, Iași, 1929, Institutul de Memorie Culturală – CIMEC cu o introducere de Nicolae Iorga, p. 54.

¹¹ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, în *Revue d'études sud-est européen*, 1976, p. 317.

¹² Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Române”, Comunicare prezentată și la Institutul

Din studierea unui bogat material de heraldică bisericească românească aparținând perioadei cuprinsă între veacul al XVII-lea și începutul celui prezent, au putut fi stabilite următoarele categorii de însemne armorate ale autorităților bisericești și ale înalților prelați atât munteni și moldoveni, cât și transilvăneni:

1. Însemne heraldice dotate cu stema mitropoliei sau diecezei respective sau doar cu attributele episcopatului (precum stema mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei).

2. Însemne heraldice dotate cu stema personală sau de familie a prelatului respectiv (de pildă armeriile mitropolitului Petru Movilă și cele ale mitropolitului Antim).

3. Însemne heraldice dotate cu stema metropolitană sau episcopală acolată (sau inclusă în același scut) cu cea de familie a respectivului prelat.

4. Însemne heraldice dotate cu stema arhierască sau cu cea de familie combinată cu inițialele prelatului în cauză.

5. Însemne heraldice dotate în scutul stemei doar cu inițialele prelatului respectiv.

6. Însemne heraldice eclesiastice dotate cu stemele județelor din cuprinsul mitropoliei sau diecezei respective¹³.

De pildă, stema mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei de pe verso-ul foii de titlu a lucrării *Îndreptarea legii*, tipărită la Târgoviște în 1652, 3f în care, renunțându-se la figurarea hramului mitropoliei muntene (Sfinții Împărați Constantin și Elena) și în absența unei steme personale sau de familie a numitului prelat, scutul (dotat cu scobituri laterale) a inclus attributele episcopatului și anume mi-

tra agățată printr-un lanț de pălăria eclesiastică provenită din heraldica bisericească catolică, (reprezentată însă, în versiune ortodoxă, cu o cordelieră terminată la extremități doar printre câte un singur ciucure) precum și, la dextra, mânerul cârjei, plasat în bandă, iar la senestra, mânerul crucii, plasat în bară¹⁴.

Seria de steme ale Sfântului Mitropolit Petru Movilă, tipărite atât pe vremea când era arhimandrit și egumen al Mănăstirii Pecerska, cât și mai târziu ca mitropolit al Kievului, prezintă, într-un scut împărțit în șase câmpuri, armele ramurii lui Simeon Vodă Movilă, căreia îi aparținea posesorul stemei, scutul fiind timbrat fie de pălăria eclesiastică sau de mitra arhierască, flancate de un coif asuprit de attributele domnești la dextra și de un alt coif încoronat, purtând o acvilă în cimier, la senestra, fie doar de pălăria bisericească însoțită de cruce și de cârjă, așezate în cruciș; scutul cartuș este flancat de tenanți (două busturi și două capete de îngeri) cât și de lambrechini bogați, de tip vegetal¹⁵.

Cât privește operele tipărite ale Sfântului Antim, ele nu sunt bogat împodobite, dar în toate apar stemele principatului Valahiei, iar în majoritatea celor tipărite la București sau Râmnic, pe verso paginii de titlu, apar emblemele principatului. Analiza structurii heraldice a condus către conturarea următoarelor variante:

Blazon oval, având vulturul cu crucea în cioc, flancat de soare și lună și situat pe un arbore cu frunziș bogat. Emblema este purtată de două personaje, bust, și înconjurată de ornamente vegetale.

O altă variantă este vulturul purtând crucea în cioc, situat pe un arbore, de mici dimensiuni, amplasat pe creasta unui munte.

de Istorie «N. Iorga» în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, în BOR, 7-8/1975, p. 962.

¹³ Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Romane”, p. 964-966; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 180-182.

¹⁴ Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Romane”, în BOR, 1975, pp. 962-963.

¹⁵ Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, p. 179.

În unele gravuri, vulturul, purtând crucea, stă pe o cracă și este încadrat, de o parte și de alta, în partea superioară, de două stele cu șase raze. Cadrul exterior este decorat cu elemente vegetale, într-o structură ceva mai simplă.

Într-un alt gen de reprezentare heraldică, vulturul valah este situat pe o pajiște, în partea superioară a stemei fiind soarele și luna.

O ultimă variantă se particularizează prin modalitatea în care sunt amplasate ornamentele exterioare emblemei, care este marcată în partea superioară de un ornament vegetal ce ține loc de coif.

Este evident că aceste variante au fost specifice armoariilor Țării Românești din timpul Sfântului Constantin Brâncoveanu, în timp ce lucrările imprimate în timpul lui Ștefan Cantacuzino poartă emblemele heraldice ale acestuia, cele specifice familiei Cantacuzinilor¹⁶.

În două acte, situate la ceva ani distanță, unul din 1 mai 1709 și altul din 25 martie 1714, Sfântul Antim a folosit Sigiliul mare mitropolitan (57 mm diametru), cu Sfinții Împărați Constantin și Elena, susținând Crucea și având în fundal zidurile unei cetăți. De jur împrejur apare textul: „Cu mila lui Dumnezeu, Mitropolit al Ungrovlahiei Antim”¹⁷.

Aurelian Sacerdoțeanu precizează că, la cel din 1714, mitropolitul a întrebuințat termenul de „hrisov”, un „hrisov arhieresc care are sigiliul aplicat (tipărit) sus în stânga, după moda patriarhală”¹⁸ și în care prelatul a introdus inovația sigiliului imprimat pe hârtia hrisoavelor sale¹⁹, prin care a fost adoptată moda patriarhală de aplicare a sigiliului sus, în stânga documentului²⁰.

Actele emise la ctitorirea Mănăstirii Antim

În primăvara anului 1713, când, cu ceva mai multe luni în urmă, se stinsese neînțelegerea gravă cu domnul țării pentru acuzații și bănueli periculoase, cărora Antim a fost nevoit „să le facă față cu justificări plauzibile”, într-un asemenea climat tensional el a creat *Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților* (24 aprilie 1713), începând și „lucrările preliminare de înălțare a clădirii”²¹. Acest început a stat sub semnul unei descoperiri dumnezeiești, petrecută de ziua Sfintei Mucenițe Agata (5 februarie), iar pe 24

¹⁶ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, pp. 317-318.

¹⁷ Aurelian SACERDOȚEANU, „Sigiliile Mitropolitului Antim Ivireanul”, în *Mitropolia Olteniei*, p. 838.

¹⁸ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, în *Glăsu Bisericii*, XXII, 1963, Nota 48, p. 882.

¹⁹ Aurelian SACERDOȚEANU, „Cancelaria mitropoliei Țării Românești și slujitorii ei până în 1830” în *Glăsu Bisericii*, an XVIII, 1959, nr. 7-12, p. 574.

²⁰ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, în *Glăsu Bisericii*, XXII, 1963, nr. 9-10, p. 886, nota 60.

²¹ Acad. Dr. Gabriel ȘTREMPPEL, „Frumosul așezământ de închinăciune al Sfântului Antim”, p. 31.

aprilie a anului 1713 au fost emise primele acte, și anume „Așezământul tuturor lucrurilor”, alcătuit chiar de sfântul ctitor, precum și o scrisoare a vistiernicului Drăgușin Merișanu referitoare la terenul pe care urma să fie construită mănăstirea²².

De la Sfântul Antim au rămas: *Testamentul* păstrat la Biblioteca Academiei Române, *Așezământul Mănăstirii Antim* cu *Capetele de poruncă* început la 24 aprilie 1713 odată cu începerea construcției mănăstirii și care a fost completat la 15 martie 1716²³.

Ultimul este deținut de Academia Română (manuscrisul cu numărul de inventar 3342), scris și ilustrat la 1713, după toate aparențele de Nicolae grămaticul, și care rămâne „un unicat în vechea noastră cultură prin conținut și arta miniaturistică”²⁴. La f. 4v avem *Învățăături pentru Așezământul cinstitei Mănăstiri a Tuturor Sfinților, adecă capete 32, întru carele să coprind toată chiverniseala mănăstiri și rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pre an la săraci și la lipsiți din venitul casei, acum într-acestaș chip așăzat în zilele prealuminatului și înălțatului domn Io Constantin B(râncoveanu) Basarab voevod, de noi smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Anthim Ivireanul, ctitorul, la leat 7221 (=1713), aprilie 24, în care an s-au început zidirea bisericii*²⁵. Tot aici, este redat un splendid desen în peniță și acuarelă, ce reprezintă blazonul mitropolitului Antim²⁶: un melc de argint, cu capul în sus, purtând între coarne o stea cu șase raze. Deasupra, o pălărie de cardinal, de sub care se despart capetele unui șnur, de-a lungul căruia sunt inițialele A<ntim> I<vireanul> M<itropolitul> U<ngrovlahiei>²⁷.

Prezența acestui tip de blazon este semnalată în mai toate lucrările privitoare la *Așezământ*, el fiind descris în fel și chip: „într-un scut-cartuș cu scobituri laterale, apare un melc așezat în pal și asuprit de o stea cu 6 raze. Scutul, timbrat de o coroană-mitră flancată de o cruce și de o cârjă și suprapusă de pălăria ecleziastică de tip ortodox (cu câte un ciucure la extremități), este înconjurat pe trei laturi de două ramuri de palmier ce se întretaie la baza lor (CXIV, s)”²⁸. În centru e un „scut baroc cu bordură, cu un melc de argint cu capul în sus, purtând între coarne o stea cu șase raze, tot de

²² http://manastireaantim.ro/pag.php?id_int=9

²³ Ghenadie, „Testamentul”, BOR, 1885, p. 227; Prof. dr. Ion NANU, „Un monument istoric de artă religioasă: Ctitoria Mitropolitului Antim Ivireanul”, în BOR nr. 3-4, 1961, p. 229. Studiul a fost republicat în vol. *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul*, Vol. II, Ctitor de limbă și cultură românească, Editura Basilica, București, 2016, pp. 213-294.

²⁴ Gabriel ȘTREMPPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, B.A.R. 3101-4413, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 7.

²⁵ Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. ȘTREMPPEL, București, 1972, pp. 325-346; G. ȘTREMPPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, p. 93.

²⁶ Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. Ștrempel, p. 454.

²⁷ Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. Ștrempel, p. 454.

²⁸ Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, p. 179.

argint”²⁹. Pe verso foi de titlu se află „stema Mitropolitului Antim, desenată în peniță, astfel: Într-un scut cu fondul roșu și cu marginile în negru se găsește un melc. Acesta stă pe un câmp verde cu casa în fața scutului și în poziție ridicată. Are coarnele îndreptate în sus și între ele este făcută o stea cu șase colțuri. Din laturile de sus ale scutului pornesc un baston – în stânga, și o cârjă – în dreapta. Scutul este «timbrat» cu o mitră arhierască, deasupra căreia se vede o pălărie cu marginile mari. De sub pălărie pleacă două șnururi pe dreapta și pe stânga scutului, care șnururi se termină cu câte un ciucure. Lângă stemă se află literele: A(ntim) I(vireanul) M(itropolitul) U(ngro-Vlahiei)³⁰. Pe lângă acest blazon, *Așezământul* mai cuprinde, la Fila 6v, „un frumos desen, tot în peniță, în care este înfățișată Mănăstirea Antim, în forma ei originală, având două turle”³¹.

După finalizarea lucrărilor, mitropolitul și-a întărit dispozițiile prin *Hrisovul Arhieresc al Sfântului Antim, mitropolitul Țării Românești*, emis la 20 iulie 1715, unde menționează că, din moment ce și proorocul David ne poruncește ca „în biserici bine să cuvântăm pre Dumnezeu și să iubim po-doaba casei Lui. Drept aceea și smerenia noastră, de vreme ce din mila lui Dumnezeu ne-am înălțat la treapta cea înaltă a arhieriei și am primit grija a păstori oile cele cuventătore, știind aceste două datorii ce sunt asupra noastră, n-am lipsit până acum după putința noastră a înveța turma cea cuventătore cele de folos și mântore și cu laptele cel dulce al cuventului a o hrăni. Așijderea și spre ridicarea, adaosul și podoba sfintelor lăcașuri, multă pohtă și râvnă dumnezeiască am avut; care râvnă cu năstavul și cu ajutoriul dătorului de bine Dumnezeu s-au lucratu și la săvârșire bună au venit”³².

Acest *Hrisov arhieresc*, păstrat la Arhivele Statului și tipărit pentru prima dată în cadrul operei integrale a Sfântului Antim, ne oferă imaginea completă asupra felului în care mitropolitul și-a conceput testamentul duhovnicesc, așezând acest text în relație cu *Așezământul Mănăstirii Antim* și cu *Capetele de poruncă*³³. S-a pus întrebarea dacă nu cumva *Hrisovul arhieresc* din 1715 să fi fost întărit prin bulă de aur, fapt care l-a determinat pe eminent să-l numească hrisov, „termen atribuit de obicei actelor domnești solemne”³⁴.

Revenind la prezența melcului, analiza heraldicii românești a ajuns la concluzia că, din punctul de vedere al repartizării pe specii, mamiferele, păsările și reptilele (mai ales *șerpilor*) sunt corespunzător reprezentate, in-

²⁹ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim, tipograf”, în GB, 1964, p. 238.

³⁰ Nicolae ȘERBĂNESCU, „Antim Ivireanul tipograf”, BOR, 1956, p. 756.

³¹ Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. Ștrempel, p. 454.

³² Ștefan DINULESCU, „Vieța și activitatea Mitropolitului Țerei Românești, Antimu Ivireanul (1708–1716)”, în *Candela V* (1886), 12, pp. 736-737; Arhimandrit Sofian BOGHIU, *Sfântul Antim Ivireanul și Mănăstirea Tuturor Sfinților*, Editura Bizantină, București, 2005, p. 166.

³³ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, Editura Basilica, București, 2011, p. 11.

³⁴ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, în *Glasul Bisericii*, XXII, 1963, p. 882.

sectele se întâlnesc mai puțin, iar printre speciile rare se numără *melcul* din „stema cu tâlc” a mitropolitului cărturar Antim Ivireanul³⁵. Numai că, în stabilirea *melcului*, ca blazon al mitropolitului, s-a plecat, inițial, de la presupuneri prudente, ajungându-se, în final, la afirmații hotărâte.

Stema personală a Sfântului Antim Ivireanul

În studiul său publicat în 1885, Ghenadie Craioveanu sublinia faptul că, în sculpturile realizate de către Mitropolitul Antim, se observă „melcul său culbecul” la tot pasul, inclusiv pe fierăria broaștei de la ușa principală a bisericii, aflată, la vremea respectivă, în muzeul național³⁶, fapt care îl determina să considere că melcul era pentru Antim „un fel de emblemă”³⁷.

În volumul *Opere* al mitropolitului, îngrijit de Gabriel Ștrempel, este menționat „blazonul mitropolitului Antim”³⁸. Dan Cernovodeanu, în cadrul comunicării prezentată la Institutul de Istorie „N. Iorga”, din Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, considera că reprezentarea din manuscrisul emis în 20 iulie 1715³⁹ constituie „stema (s.n.) mitropolitului Antim Ivireanul, una din reprezentările heraldicii ecleziastice”⁴⁰, iar, în altă parte, că „acesta este considerat a fi stema personală (s.n.) a mitropolitului Antim Ivireanul”⁴¹. Descriind *Așezământul Mănăstirii Antim* din 1713, el menționa faptul că, „într-un scut-cartuș cu scobituri laterale, apare stema personală sau de familie (s.n.) a înaltului prelat și anume un melc așezat în pal și asuprit de o stea cu 6 raze. Scutul, timbrat de o coroană-mitră flancată de o cruce și de o cârjă și suprapusă de pălăria ecleziastică de tip ortodox (cu câte un ciucure la extremități), este înconjurat pe trei laturi de două ramuri de palmier ce se întretaie la baza lor”⁴².

Un an mai târziu, Maria Dogaru închina un studiu special heraldicii prezente în tipăriturile și manuscrisele Sfântului Antim, al cărui interes pentru arta blazonului este evident și în cazul propriilor însemne heraldice, *blazonul personal* (s.n.) al mitropolitului fiind un melc în pal, cu o stea cu șase colțuri între coarne, totul având două ramuri de măsline încrucișate. El se încadra în evoluția armoariilor ecleziastice românești, asemănându-se, într-un fel, modelului care se află în *Pravila de la Govora*, 1640,

35 Tudor-Radu TIRON, „Bestiarul heraldic muntean. O încercare de sistematizare” (The Walachian Heraldic Bestiary. An Attempt of Systematization), în *Revista de Istorie Socială*, XIII–XV, 2008–2010, p. 408.

36 Prima cheie a ușii bisericii, despre care se spune că ar fi fost sculptată de ctitor însuși, are tot forma melcului.

37 Ghenadie CRAIOVENU, „Testamentul Mitropolitului Antim Iverenu”, în *BOR*, nr. 3, martie, 1885, p. 229.

38 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. Ștrempel, p. 454.

39 Păstrat la Biblioteca Academiei R.S.R., Mss. orig. rom., nr. inv. 3342.

40 Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Române”, Comunicare prezentată și la Institutul de Istorie «N. Iorga» în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, *BOR*, 1975, p. 963.

41 Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, p. 179.

42 Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Române”, Comunicare prezentată și la Institutul de Istorie «N. Iorga» în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, p. 963.

aceste însemne fiind destinate prea cucernicilor lor, mitropoliții Țării Românești⁴³.

În volumul lui Gabriel Ștrempel, este menționat faptul că, deasupra ușilor, sub pisanie, se află „Gherbul”, „emblema lui Antim, reprezentată printr-un melc și o stea, încadrate în frunze stilizate, toate sculptate în piatră. Același melc îl întâlnim și în *Așezământul mănăstirii*, păstrat la Biblioteca Academiei, simbol al mormintelor din care la judecata de pe urmă vor ieși cei morți, sau mai degrabă al călugărului, care trebuie să stea strajă la intrarea în biserica unei mănăstiri”⁴⁴.

Cât despre *Hrisovul arhieresc* din 1715, considerat a fi unul dintre cele mai prețioase monumente ale artei miniaturistice, care a înflorit pe pământul patriei noastre⁴⁵, Aurelian Sacerdoțeanu consideră că *Nicola ierei* nu este doar scriitorul, ci și artistul care le-a împodobit întrucât, dacă Sfântul Antim ar fi autorul lor, influențele barocului și reminiscențele Renașterii italiene ar fi greu de explicat⁴⁶: „ținem să precizăm că scriitorul *Așezământului* și al *Hrisovului arhieresc* nu este mitropolitul Antim, ci popa Nicola, logofăt al mitropoliei și, în ultimul timp, preot al Bisericii *Toți Sfinții, azi Antim*” și că, deși scrisul a fost atribuit mitropolitului martir, el „nu are caracteristicile acestuia”⁴⁷. Nu este scopul studiului de față a lămurii veridicitatea unor asemenea afirmații, ci doar de a pătrunde, pe cât este posibil, în lumea mitropolitului ivirean care și-a ales ca blazon melcul, din motive de el știute iar de noi doar bănuite.

Motivele alegerii melcului

În majoritatea tipăriturilor, la baza gravurii cu însemnele heraldice ale țării se află și descrierea în versuri ale acestora⁴⁸, ca o legendă ce întărește în scris cele prezentate vizual. De pildă, *Pravila de la Govora* (1640) are pe versoul titlului stema Țării Românești, iar pe foaia a doua, în fața stemei, următoarele versuri:

„Fața acesta drept stemă pasere corb portă,
Pe desupra al căruia sbor, coróna acum atârnă
El arată pe al unei case prea luminate și prea antice
Pe al casei neamului Basarab, prea-viteazul
Bărbat cu sceptru, ce nu fără spor pe tron se vede.
Ale lui vitejii biruitoare, al multor aud minunează

⁴³ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, p. 320.

⁴⁴ Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică C. Ștrempel, pp. 432-433.

⁴⁵ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, în *Clasul Bisericii*, XXII, 1963, p. 883.

⁴⁶ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, p. 883.

⁴⁷ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf”, p. 890.

⁴⁸ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, p. 318.

Deci tronul, înălțimea acesteia case învederează,
 Și sceptrul a lui vitejie curat înfațisează.
 Sub dânsul or căruia pămîntean e pacinică viețuirea.
 Nu lăsa să se răsipescă, Dómnne, în perire
 A lor corónă, ci ea să nu aibă curmare,
 Iar al corbului piept sa fie pururea ferit.
 Urii Năsturel dela Fieresci”⁴⁹.

Îndreptarea Legii, tipărită la Târgoviște, în 1652, la „Semnul carele iaste dat de Dumnezeu Prea Sfinților Mitropoliți Țării Ungrovlahiei”, vine cu niște versuri lămuritoare ale celor șase cifre prezente în blazon:

„Învățătur(ile) Athinei așa nu strălucesc
 Cum ceste șase numărure aice izbândesc
 De la răsărit pân’la apus tuturor groaz(ă)
 Și pre nici unul nu va lăsa fără de pază.
 Cruc(ea) și cârja în duhovnicescul războiu tare
 Arhierilor Hs. datu-le-au putér(e) mare,
 Cu dânsle creștinii la cer să-î ducă se-au dat
 Șarpele să sfărâme putér(e) mare au luat,
 Capasul, Pletistur(a), Gherdanul podobeșt(e) capul
 Cu umbriré Duhului nevoiaș de ia vacul
 Mitra, semnul Tiarei vechilor Arhieriei
 Curat purtându-ă mulți de muncă izbăvirei,
 O, ȘTEFANE, Păstor Pravoslavie(î) dăruit
 De la Hristos noaă paz(ă) tuturor hărăzit.
 Doamne Isuse, păzéșt(e) în sânta Mitropolie
 Pre al nostru părinte și în vécî ce va să fie”⁵⁰.

Iar în *Chipurile Vechiului și Noului Testament*, scrise în 1709, avem:

„Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din neîntinț
 Și în ființă le-au adus cu multă biruință.
 Și după aceea au zidit, luând pământ și tină
 Pre omul cel dintâi, Adam, fără cuvânt de vină.
 După asemănarea Sa făcu-i închipuire
 Suflând asupra feții lui și duh de viețuire.
 Adăugând din coasta lui, face, cu socotință,
 Pre Eva, dându-i ajutoriu spre bună lăcuință.
 Și dintr-aceștia amândoi mulți oameni să nascură
 Precum se vede luminat de-a rândul din Scriptură.
 Oameni aleși și minunați, vestiți în fapte bune,

⁴⁹ *Pravila, tipărită la de la Govora*, 1640, în Ion BIANU și Nerva HODOȘ, *Bibliografia Românească Veche*, 1508–1830, Tomul I, 1508-1716, Edițiunea Academiei Române, București, 1903, p. 109.

⁵⁰ Ion BIANU și Nerva HODOȘ, *Bibliografia Românească Veche*, 1508-1830, Tomul I, 1508-1716, p. 191.

Trăind în blagocesteie, precum Scriptura spune.
 Și de la aceștia, de la toți, luu asemănare
 Și iubitoriul de Hristos, întru credință tare,
 Prealuminatul Constandin din viță Basarabă,
 Stăpânul Țării Rumânești, mulți ani să aibă,
 Care la sine adună florile bunătății
 Și cu credința defaimă căile strâmbătății”⁵¹.

Cât privește *Așezământul*, alegerea melcului poate fi lesne justificată de versurile rânduie sub stema mitropolitului:

„Toată suflarea, zice prorocul,
 Cântă pre Domnul peste tot locul.
 Și melciul încă coarne înalță,
 Ca să-L laudăm, pre toți ne-nvață.”⁵²

Astfel, chiar sub schița bisericii pe care dorea să o ridice, apare desenat de mână ctitorului *melcul* care, interpretat ca simbol al smereniei, are coarnele scoase pentru a percepe lumina și căldura soarelui, asemenea brațelor omului aflat în rugăciune⁵³.

În spațiul popular, coarnele melcului au fost asimilate coarnelor de bour. Într-o analiză sumară a bourului și zimbrului, Sextil Pușcariu constata faptul că, „pe când cuvântul *nour* a devenit în cele mai multe regiuni nor, cuvântul *bour* s-a oprit în evoluția lui la forma aceasta. Numai în Mediaș găsim forma *bor*, căci cuvântul e curent până în ziua de azi. Deși cu alt sens. În mod figurat i s-a zis melcului, din cauza coarnelor sale lungi, ca și animalului care era odinioară spaima pădurilor noastre. Anchetorii *Atlasului Linguistic al României* care au cutreierat țara în lung și în lat pentru ca să stabilească suprafețele de răspândire ale cuvintelor noastre și ale sensurilor lor, au găsit o arie destul de întinsă, în centrul Ardealului, pe Mureș și pe cele două Târnave cuprinzând comunele: Lăurenii, Râciu, Lechința, Săuceni, Șoimuș, Biia, Ighișul-Vechiu, Mihai Viteazul, apoi Cimbrul în Alba și Aciliu în Sibiu, pe unde *bourel* este termenul obișnuit pentru melc. Și în alte regiuni copiii rostesc cunoscutele versuri:

«Melc, melc,
 Codobelc,
 Scoate coarne b o u r e ș t i... »,

adică coarne mari ca ale bourului. Firește că acest adjectiv nemaifiind înțeles în cele mai multe regiuni, i s-a dat o altă interpretare și versurile au devenit:

⁵¹ Sofian BOGHIU, *Sfântul Antim Ivireanul și Mănăstirea Tuturor Sfinților*, Editura Bizantină, București, 2005, pp. 40-41.

⁵² Gabriel ȘTREMPPEL, *Introducere la Antim Ivireanul, Opere*, p. 454.

⁵³ Protos. Vicențiu OBOROCEANU, „Așezământul Sfântul Antim și faptele iubirii milostive”, în vol. *Sfânta Mănăstire Antim, Istorie, spiritualitate și cultură*, 1713-2013, Basilica, 2013, p. 38.

«Melc, melc,
Codobelc,
Scoate coarne b o i e r e ș t i... »⁵⁴.

Așadar, coarnele melcului, înălțate spre rugăciune, au constituit un puternic argument în alegerea sa din bogatul bestiar tradițional bizantin și atât de răspândit în perioada brâncovenească, una în care vocabularul decorativ, deja bogat în elemente *florale*, s-a diversificat, primindu-le cu ramurile deschise și pe cele *zoomorfe* și *antropomorfe*.

Coordonate arhitectural-simbolice ale melcului Sfântului Antim Ivireanul

În frontispiciul hrissoului, melcul este plasat chiar sub reprezentarea bisericii, având deasupra emblema episcopală, unde rarism a fost remarcată verticalitatea melcului: „Emblema episcopală – chipul Mântuitorului – coroana de lauri ținută de doi îngeri deasupra globului pământesc – globul pământesc – biserica Antim – melcul constituie o verticală. Această linie grafică nu pare a fi întâmplătoare”⁵⁵. Fără a se continua comentarea ei, ce ar fi ieșit din cadrul strict al studiului, majoritatea celor care s-au oprit asupra melcului, l-au descris ca fiind drept, dar formularea corectă este „în pal”, într-un scut-cartuș cu scobituri laterale, apare stema personală a înaltului prelat și anume un melc așezat în pal⁵⁶ și asuprit de o stea cu 6 raze⁵⁷.

Melcul Sfântului Antim are o poziție aparte, el a fost eliberat din starea de robire, de lipire de cele pământești și lumești, și îndemnat să tindă către cele cerești și duhovnicești. A părăsit poziția sa care-i conferea o stabilitate în planul gravitațional pământesc, pentru a se stabili într-o poziție de echilibru instabil, într-o verticalitate.

Sfântul Antim preia elemente componente ale anatomiei melcului, pentru a le recompune într-o schemă cubist-sintetică, dăruind o realitate ce transcende lumea aceasta. Masa vâscoasă, moale, schimbătoare, utilă ca mijloc de deplasare al melcului devine scară către cer, iar cochilia, purtată încolo și-ncoace, își îndreaptă cavitatea către același spațiu spiritual.

Orice casă al cărei stăpân dorește să înfrunte veacurile și vicisitudinile trebuie să fie întemeiate pe piatra tare, după modelul dat la finalul Predicii de pe munte: „De aceea, oricine aude aceste cuvinte ale Mele și le îndepli-

⁵⁴ Sextil PUȘCARIU, „Bourul și zimbrul – puțină filologie”, *Carpați*, anul V, 15 dec. 1937, No. 12, p. 324.

⁵⁵ Cătălina VELCULESCU, Ileana STĂNCULESCU, „Animale între numere și flori”, în vol. *Lumea animalelor, Realități, reprezentări, simboluri*, coord. Maria Magdalena Székely, Editura Univ. „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 368.

⁵⁶ *Pal* (din lat. *Palus*) reprezintă o piesă heraldică alcătuită din linii verticale și amplasată la mijlocul blazonului, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pal/57301?q=pal#56971>.

⁵⁷ Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta*, p. 179.

nește asemenea-se-va bărbatului înțelept care a clădit casa lui pe stâncă. A căzut ploaia, au venit râurile mari, au suflat vânturile și au bătut în casa aceea, dar ea n-a căzut, fiindcă era întemeiată pe stâncă” (*Matei 7, 24-25*). Dar casa melcului, cochilia sa, nu are deloc o astfel de temelie, ci dimpotrivă, una moale, labilă, supusă stricăciunii și piericiunii, una schimbătoare, ce se pliază după forma suportului pe care se târăște. În schimb, materialul din care e durată „casa” melcului, dar din partea Creatorului, e unul solid, suprafețele curbe fiind întâlnite adesea în natură „pentru asigurarea rezistenței unor forme spațiale. Aici se ascunde secretul solidității cochiliilor de melci sau scoici...”⁵⁸.

Astfel, melcul e o combinație din două materii opuse, una moale, fără vlagă, fragilă, vulnerabilă și alta tare, stabilă, capabilă să facă față unor atacuri. Sfântul Antim a schimbat structura fragilă și vâscoasă, cauză obiectivă a interpretărilor cu conotații negative, într-una stabilă, fermă, stabil orientată către cer, într-o verticală hotărâtă să atingă cerul. Astfel, s-au schimbat rolurile. Cochilia, casa, adăpostul, refugiul a devenit un suport ciudat al părții vulnerabile, instabile, dar un suport care nu o poate susține, din moment ce se sprijină cu partea convexă pe pământ. Așadar, o curbă convexă ce atinge într-un sigur punct orizontalitatea pământului, o curbă tangentă unei drepte dar situată într-o poziție de echilibru precar, un fel de „hopa Mitică” lipsit de greutatea din partea inferioară, menită să-i confere acestuia stabilitate.

Melcul Sfântului Antim nu se mai raportează la coordonatele gravitaționale ale pământului, ale acestei lumi, ci tinde către cer, într-o odihnă îndelung așteptată și binemeritată. Nu se pune problema dezechilibrului, din moment ce nu cochilia este cea pe care se sprijină structura de moluscă (provenind din latinescul *mollusci*, unde *mollis* înseamnă moale), ci aceasta din urmă este cea care trage după sine cochilia/casă, dar nu într-o târâială alipită de pământ, de cele lumești, ci într-o ascensiune pe verticala scării virtuților.

Este adevărat că melcul apare și în alte blazoane și în alte picturi bisericești, dar destul de nesemnificativ, comparativ cu alte viețuitoare, dintre care unele nu se pot defel lăuda cu un comportament onorabil. Și din acest motiv, în enciclopediile dedicate heraldicii, melcul ocupă un loc mai mult decât modest, dacă nu chiar inexistent, motiv pentru care am fost nevoită să recurg la datele furnizate de Wikipedia și de alte surse, mai puțin acreditate academic⁵⁹. Indiferent de precaritatea științifică a datelor furnizate, un lucru e cert, anume faptul că atunci când apare în heraldica europeană melcii nu-și părăsesc postura de moluscă târătoare.

⁵⁸ Tudor OPRÎȘ, *Enciclopedia lumii vii*, Editura Garamond, București, 2006, p. 580.

⁵⁹ *Hunting for snails, snails in art*, <https://huntingforsnails.wordpress.com/category/heraldry/>.

Spre deosebire de melcul Sfântului Antim și în ciuda unor stilizări deosebit de plastice și de sugestive, melcii rămân niște viețuitoare dependente de pământul sau suportul pe care/de-a lungul căreia se deplasează. Iar atunci când apare vertical ca, de pildă, într-o gravură a lui Albrecht Dürer (1471–1528) din 1515, o comandă pentru împăratul Maximilian I, în care, printre alte simboluri care o împânzesc, se află și un melc de pământ dar cu cochilie marină, el pare că este vertical din pricina faptului că urcă pe un suport de acest tip, servindu-se de partea sa vâscoasă și lipicioasă, dar aceasta nu înseamnă și că el s-ar raporta la verticalitate.

Cât privește exemplele întâlnite în pictura românească, amintim că în pridvorul bisericii Mănăstirii Sinaia (pictată probabil de Pârvu Mutu, pictorul de curte al lui Brâncoveanu și al Cantacuzinilor) se află un melc în *Judecata din urmă*, în scena *Învierii morților* (peretele de vest, în pridvor, la dreapta ușii de intrare în biserică)⁶⁰, explicabil având în vedere faptul că „Spătarul era în raporturi foarte amicale cu Antim, încă de la Râmnic (unde avea o ctitorie), relații ce se dovedesc strânse când mitropolitul Antim va înlesni spătarului Cantacuzino să obțină titlul de proprietate asupra terenului pe care va zidi spitalul Colțea, ceea ce predecesorul, mitropolitul Teodosie, refuzase cu toată îndărătnicirea”⁶¹.

Din cele studiate, se pare că doar la Mănăstirea Antim apare prezent melcul. Deși s-a afirmat că „tradiția îi atribuie mitropolitului Antim [...] sculpturile ce ornamează biserica [n.n.: paraclisului Episcopiei din Râmnicu-Vâlcea] în care se găsește motivul des repetat, melcul, care era emblema mitropolitului, simbol al modestiei și credinței”⁶², dar analiza de la fața locului a infirmat afirmația respectivă.

În concluzie, la Mănăstirea Antim, „deasupra ușilor, sub pisanie, se află „Gherbul”, emblema lui Antim, reprezentată printr-un melc și o stea, încadrate în frunze stilizate, toate sculptate în piatră. Același melc îl întâlnim și în *Așezământul mănăstirii*, păstrat la Biblioteca Academiei, simbol al mormintelor din care la judecata de pe urmă vor ieși cei morți, sau mai degrabă al călugărului, care trebuie să stea strajă la intrarea în biserică unei mănăstiri”⁶³, prin excelență loc de odihnă de toată vânzoleala lumii.

60 Cătălina VELCULESCU, Ileana STÂNCULESCU, „Animale între numere și flori”, p. 366.

61 V. Virgil MOLIN, „Antim Ivireanul – editor și tipograf la Râmnic (1705–1708)”, în MO, XVIII, 1966, 9–10, p. 830, n. 14; Cătălina VELCULESCU, Ileana STÂNCULESCU, „Animale între numere și flori”, p. 366, Nota 40.

62 Ion NANU, „Un monument istoric de artă religioasă”, B.O.R. nr. 3-4, p. 291; Emile PICOT, *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, Metropolit de Valachie*, Paris, 1886, pp. 522-523; Afirmația a fost preluată de Cătălina VELCULESCU, Ileana STÂNCULESCU, „Animale între numere și flori”, p. 367.

63 Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică G. Ștrempele pp. 432-433.

Întru odihna Ta...

Nu lipsit de importanță este faptul că figurile simbolice care însoțesc literele numelui Antim sunt acrostihe⁶⁴, ANΘΙΜΟΣ:

A cu vultur (aeto,j) care-și ia zborul

N cu un liliac de noapte (nucteri,da) în zbor

Θ cu un șacal (qw,j)

I cu o pasăre, șoim (ie,rax) mergând

M cu o albină (me,lissa) în zbor

O cu un șarpe (o;fij) viperă (o;χεντρα)

Σ cu un melc (saligka,ri)

Istoricii literaturii sau ai artelor consideră animalele ca fiind „reprezentări simbolice ale literelor grecești din numele lui *Anthimos*. S-au dat tot felul de explicații fanteziste despre aceste animale. Era însă suficientă o consultare a unor dicționare grec-român și român-grec. Iată lista cuvintelor ce corespund deopotrivă inițialelor și înfățișării animalelor: A = aetos = vultur; N = nikterida = liliac; TH = thos = șacal (ar mai putea intra în discuție: TH = therio = animal, fiară; TH = thilastikos = mamifer; TH = thirion = fiară, bestie – totuși „șacal” ni se pare soluția cea mai aproape de adevăr !); I = ierax = șoim; M = melissa = albină; O = ofis = șarpe; C = saligkaros = melc”⁶⁵.

Dintr-un anume punct de vedere, putem presupune că „toate aceste elemente care compun stema pot fi considerate ca reprezentând viața și activitatea mitropolitului: eliberarea sa din starea de robie, ca și înalta erudiție dobândită de-a lungul anilor de studii, erudiție pe care s-a străduit să o îmbogățească întreaga sa viață”⁶⁶.

„Nu voi intra în locașul casei mele, nu mă voi sui pe patul meu de odihnă, Nu voi da somn ochilor mei și genelor mele dormitare și odihnă tâmpelor mele, Până ce nu voi afla loc Domnului, locaș Dumnezeului lui Iacob. Iată, am auzit de chivotul legii; în Efrata l-am găsit, în țarina lui Iaar. Intra-vom în locașurile Lui, închina-ne-vom la locul unde au stat picioarele Lui. Scoală-Te, Doamne, întru odihna Ta, Tu și chivotul sfințirii Tale” (*Psalms* CXXXI, 3-8).

Coroborând aspectul emblemelor eclesiastice cu cele ale Sfinților Constantin și Elena, se poate constata faptul că blazonul, având un melc situat în pal, însoțit de însemnele episcopale, a fost compus doar la sfârșitul vieții mitropolitului, atunci când acesta lucra la realizarea mănăstirii care-i poartă numele⁶⁷, singurul loc în care melcul apare în postura verticală, sau *în pal*.

⁶⁴ Aurelian SACERDOȚEANU, „Antim archivist”, în *BC*, 1964, p. 243.

⁶⁵ Cătălina VELCULESCU, Ileana STĂNCULESCU, „Animale între numere și flori”, p. 371.

⁶⁶ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, p. 319.

⁶⁷ Maria DOGARU, „Antim Ivireanul et l'art héraldique de la Valachie”, p. 320.

Mitropolitul a ales melcul, în ciuda faptului că avea toate coordonatele unei viețuitoare necurate. Deși traduceri actuale menționează *melcul* printre cele ce trebuie ocolite, în realitate e vorba de o specie de șopârlă, textul din *Levitic* XI,30 enumerând cinci animale de neatins pentru evreu, dar a căror identitate este obscură. În timp ce unii ebraiști încadrează aceste animale în clasa reptilelor, unele dicționare indică fie două clase cărora le poate aparține ființa desemnată printr-un anume termen (reptile, păsări), fie o singură altă clasă (mamifere). Astfel, rezultatele demersurilor de traducere sunt din cele mai diverse: μυγαλή και χαμαιλέον και καλαβώτης και σαύρα και ασπάλαξ (LXX) / migale et cameleon et stelio ac lacerta et talpa (Vulg.): Chițoranul și hameleon, și nevăstuica, și șopîrla, și șomîcul (B 168868), Chițoranul și hameleonul și steliul și șopîrla și sobolul. (B 179569); Migale și hameleon și stellu și șopîrla și sobolul. (B 176070), Ariciul, crocodilul, salamandra, melcul și cameleonul (B 1997), gușterul, șopârlița, crocodilul, salamandra și cameleonul (Anania, 2001).⁷¹ În *Biblia* ebraică melcul apare o singură dată⁷², iar în *Septuaginta* deloc, în Vechiul Testament el fusese socotit necurat.

Numai că, venirea lui Hristos a desființat aceste interdicții, cel mai clar vădindu-se în momentul în care Sfântul Petru a fost pregătit pentru a boțea casa lui Corneliu, provenit dintre neamuri⁷³. Astfel că, dacă, nimic din „ceea ce Dumnezeu a curățit nu mai poate fi socotit spurcat”, atunci și melcul se socotea fericit a fi eliberat de jugul unei prohibiții de învecinare și adoptare, rămânându-i doar acele proiecții. Vorbim despre: „a merge ca melcul, a se mișca ca melcul, a merge cu pași de melc...”.

68 *Biblia*, 1688, vol. I-II. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, 2002.

69 *Biblia de la Blaj*, 1795, Ediție critică jubiliară. Studiu istoric de Ioan Chindriș. Studiu filologic și lingvistic de Eugen Pavel, Roma, 2000B, 1997.

70 *Biblia Vulgata*, Blaj, 1760–1761, Vol. I-V. Ediție coordonată de Ioan Chindriș. Cuvânt înainte de Eugen Simion, București, Editura Academiei Române, 2005.

71 Adina CHIRILĂ, Alexandru GAFTON, Dinamica traducerilor biblice în raport cu ambiguitatea contextuală a termenilor. studiu de caz: *Levitic* XI, 22, http://litere.univ-ovidius.ro/Anale/documente-z/articole-2016-2/14%20Chirila_Gafton_2_2016_art.pdf.

72 „Melcul nu apare de fapt decât într-un singur loc, *Psalmul* LVII,8. Acolo *Septuaginta* înțelege ca e vorba de „ceara” care se topește, dar în ebraică apare melcul (*shablul*), care se „topește”, adică lasă în urmă o dără lipicioasă. Nici ebraica, nici greaca nu au acolo „melc”. La fel, nici la Iezechiel nu e vorba de melc. E doar o încercare de a înțelege un termen arhitectonic (scări șerpuitoare, mot à mot în ebraică, scări de jur împrejur) (Informații furnizate de colegul meu, Conf. Dr. Alexandru Mihăilă).

73 „Iar a doua zi, pe când ei mergeau pe drum și se apropiau de cetate, Petru s-a suit pe acoperiș, să se roage pe la ceasul al șaselea. Și i s-a făcut foame și voia să mănânce, dar, pe când ei îi pregăteau să mănânce, a căzut în extaz. Și a văzut cerul deschis și coborându-se ceva ca o faț mare de pânză, legată în patru colțuri, lăsându-se pe pământ. În ea erau toate dobitoacele cu patru picioare și târătoarele pământului și păsările cerului. Și glas a fost către el: «Sculându-te, Petre, junghie și mănâncă». Iar Petru a zis: «Nicidecum, Doamne, căci niciodată n-am mâncat nimic spurcat și necurat». Și iarăși, a doua oară, a fost glas către el: «Cele ce Dumnezeu a curățit, tu să nu le numești spurcate». Și aceasta s-a făcut de trei ori și îndată acel ceva s-a ridicat la cer” (*Faptele Apostolilor* X, 9-16.)

Iar Sfântul Antim, dintre toate viețuitoarele, nu doar că l-a ales pe melc ca să-i fie emblema, dar l-a și slobozit de legătura cu pământul, ridicându-l către odihna cea din ceruri. Pare ciudată afirmarea faptului că melcul s-ar putea odihni nu lipit de pământ, într-o orizontalitate stabilă, ci într-o poziție verticală. Orice linie dreaptă, în funcție de orientarea ei, poate transmite, dacă este *verticală*, fermitate, conferind întregii scene, îndeosebi când este dispusă simetric, echilibru, dacă e *orizontală*, o anume împăcare și lipsă de tensiune, iar dacă e oblică, dinamism și vigoare.

Diagonala, prin definiție, fiind nehotărâtă, transmite întotdeauna și sentimentul unei anume instabilități, oricând putându-și schimba poziția, înclinându-se mai mult sau mai puțin. Pe când una verticală, prin fermitatea unei direcții clare, transmite stabilitate, echilibru, putând fi privită ca o diagonală care și-a atins *odihna*. La prima vedere, între orizontală și verticală, prima este cea care sugerează starea de nemișcare, din moment ce a învins orice tensiune gravitațională, iar acum „se odihnește” deplin. Dar o privire duhovnicească nu vede odihna pământească, ci pe cea cerească, iar aceasta nu poate fi dobândită printr-o staționare, ci printr-o desprindere de cele de jos și urcare către cele de sus, ca una în care „cerul și pământul astăzi s-au împreunat, născându-Se Hristos. Astăzi Dumnezeu pe pământ a venit și omul la ceruri s-a suit...”⁷⁴.

Dacă „săracul, casa o are, tot ca melcul, în spinare”, nici mitropolitul nu s-a bucurat de multe case, ci de una singură, „casa Domnului”, pe care, după cum mărturisea, „... dintru ostenelele mele cele multe, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini, ne-am învrednicit de am înălțat din te-

melie biserică frumousă aici în București, într-o slava și mulțămită Însuși Celui ce într-o Troiță Se proslăvește Dumnezeu și într-o cinstea și lauda tuturor sfinților dinpreună... Încă și biserica am împodobit-o și am înfrumusețat-o cu ajutorul lui Dumnezeu pe din afară și pe din lăuntru cu multe odore de argint și cu veșminte scumpe...”⁷⁵.

Ajunși în acest punct, este imposibil să nu remarcăm structura estetică a casei cu care Dumnezeu l-a înzestrat pe amărătul de melc, o cochilie a cărei spirală a generat îndelungate și savante comentarii, nu neapărat cu privire la vietățile de grădină, ce mișunau pe la picioarele mitropolitului, ci ale celor care au inspirat bijutieri celebri.

Mitropolitul a dorit să alcătuiască o zidire cu totul specială, ceva ce urma a depăși realizările obișnuite ale altor ierarhi sau boieri, în acel veac în care, alături de lăcașurile înălțate de domn și familia lui „sunt o sumă de altele datorate clericilor, boierilor, ostașilor și negustorilor. Niciodată nu s-a construit în București mai mult și mai somptuos decât în acea epocă brâncovenească ce cuprinde sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea. Se pot enumera vreo douăzeci de biserici și mănăstiri ridicate numai în oraș în răstimpul amintit...”⁷⁶, iar din mulțimea de lăcașuri datorate clericilor, „în frunte trebuie așezată Mănăstirea Antim”. Aflându-se „bine proporționată, având ziduri puternice, un pridvor cu stâlpi de piatră, cu bazele elegant împodobite, o ușă de intrare impresionantă prin cadrul de piatră ce-i dă ocol, chenare de piatră sculptată la ferestre, înconjurată apoi cu chilii de piatră aparentă, totul restaurat cu

⁷⁵ Ștefan DINULESCU, „Vieața și activitatea Mitropolitului Țerei Românești, Antimu Ivireanul (1708–1716)”, *Candela V* (1886), 12, p. 736-737; Arhimandrit Sofian BOGHIU, *Sfântul Antim Ivireanul și Mănăstirea Tuturor Sfinților*, Editura Bizantină, București, 2005, p. 166.

⁷⁶ Constantin C. GIURESCU, *Istoria Bucureștilor*, p. 86.

⁷⁴ Stihire la Litie, în *Mineiul pe decembrie*, p. 434.

grijă în zilele noastre, Mănăstirea Antim face cinste Bisericii și este o adevărată podoabă a capitalei”⁷⁷.

Considerat a fi simbolul Sfântului Antim, pe care singur l-a sculptat în piatra ancadramentului „Melcul, raza și steaua spun fără cuvinte că *Melcul* îl reprezintă pe Antim care, precum melcul, poartă cu sine toate marile daruri primite, pe *rază*, de la Dumnezeu, reprezentat prin stea; tot prin *rază* le trimite în dar Aceluiași Dumnezeu, Izvorul”⁷⁸.

*

Venind de undeva, nu se știe clar de unde și aflând sfârșitul, iarăși, într-un loc neștiut, înaintând cu râvnă, trudă și migală spre atingerea țelurilor propuse, dăruind celor din jur greu estimabile comori de artă și cultură, ce dăinuiesc până azi, Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul s-a identificat cu cel al cărui exemplu de tenacitate, prudență și perseverență l-a urmat întreaga viață, melcul. Acest târător minuscul, având, după criteriile vechi testamentare, atribute necurate dar fiind prezent, poate, într-un folclor natal și local, a fost ales spre a-i deveni emblemă prezentă pentru tot ceea ce avea însemnătate, unica și prețioasă sacritorie, Mănăstirea Antim, o emblemă căreia ctitorul i-a conferit o structură arhitectural-simbolică cu totul specială, într-o verticalitate care le lasă pe cele pământești, pentru a se ridica la cele cerești.

⁷⁷ Constantin C. GIURESCU, *Istoria Bucureștilor*, p. 86.

⁷⁸ Sofian BOGHIU, *Sfântul Antim...*, p. 13.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Contextul dărâmării Bisericii celor 40 de Mucenici din București: documente inedite

La Arhivele Naționale Istorice Centrale se păstrează câteva dosare, cu documente originale și copii, care ne furnizează informații importante despre ultimii ani din istoria Bisericii celor 40 de Mucenici din București. Pe baza acestor surse nepublicate până în prezent, deși totuși semnalate parțial în unele lucrări de specialitate, ne propunem să creionăm ultima perioadă a existenței acestui locaș de cult, astăzi dispărut.

Bisericii i-au fost dedicate câteva studii, care puneau accent mai ales pe partea de început, pe întemeierea sa de către marele boier Mihail Cantacuzino¹, pe închinarea ei de către ctitor ca metoh al Episcopiei Râmnicului și pe privilegiile pe care le obținuse de-a lungul timpului de la domnii Țării Românești². Sau, tangențial, în contextul prezentării altor construcții, autorii aminteau câte ceva din istoria acestui sfânt locaș³. Informații mai bogate ne oferă Nicolae Stoicescu, prin repertoriul său bibliografic asupra bisericilor bucureștene⁴, dar mai ales printr-un studiu

¹ Mihail Cantacuzino, ctitorul Bisericii *Sfinții 40 de Mucenici*, s-a născut în Țara Românească în 1723 și a murit în jurul anului 1793 în Rusia. Era fiul lui Matei Cantacuzino, banul Craiovei și al soției sale Păuna. A deținut pe rând mai multe dregătorii, de mare medelnicer (titlu dat boierului care turna apă în medelnită pentru ca domnul să se spele pe mâini, înainte de masă, și care aducea bucatele și servea pe domn la masă), mare vistier, mare logofăt și mare ban. S-a căsătorit cu Ilinca (Elena) Văcărescu, de la care a primit, prin zestre, terenul numit Livada Văcărescului, pe care va clădi biserica sa. A făcut parte din câteva solii la ruși, în 1769 la generalul Rumianțev, iar în 1770, ajungând la împărăteasa Ecaterina II, la Petersburg. Pentru aceste misiuni diplomatice, prin care a militat pentru protecția Rusiei asupra Țărilor Române, în 1775 Ecaterina II i-a dat mai multe sate în gubernia Moghilev, precum și gradul de general-maior. După pacea de la Kuciuk-Kainargi, prin care Țările Române reveneau sub suzeranitatea Imperiului Otoman, Mihail Cantacuzino pleacă în Rusia. Este autorul lucrării *Genealogia Cantacuzinilor* și presupusul autor al *Istoriei Țării Românești*, publicată în greacă, la Viena, în 1806, de frații Tunusli, tradusă de George Sion, București, Tipografia Națională, 1863, p. 178, unde este amintită, între bisericile de piatră din București și aceea a celor 40 de Mucenici. Despre activitatea sa, vezi *Familiele boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică. Familia Cantacuzino*, vol III, coord. Mihail Dim. STURDZA, București, Editura Simetria, 2014, pp. 330-336.

² G. M. IONESCU, *Generalul-maior al Rusiei Mihail Cantacuzino, fost mare vistier al Valahiei: I Activitatea sa politică, II Fondațiunea sa, 1763-1774*, București, Institutul de Arte Grafice Eminescu, 1905; I. POPESCU-CILIEI, „Documente privitoare la vechile proprietăți din Craiova și București ale Episcopiei Râmnicului”, în *Arhivele Olteniei*, XX, 1941, pp. 150-164; I. CONSTANTINESCU, „Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București: Biserica Sf. 40 Mucenici de pe Podul Mogoșoaiei”, în *Mitropolia Olteniei*, XXIII, 1971, nr. 9-10, pp. 736-740.

³ Athanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului, Noul Severin, în trecut și acum*, București, Tipografia Gutenberg, 1906; Virgil CÂNDEA, Ion ZAMFIRESCU, Vasile MOGA, *Atheneul Român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

⁴ Nicolae STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, ed. Pr. Mihail-Simion Săsăujan, București, Editura Basilica, 2017.

din 1971⁵ închinat metohului de pe Podul Mogoșoaiei. Destul de recent, a apărut o lucrare ce face referire la arhitectura bisericii și la un proiect de reconstrucție a ei, la mijlocul veacului al XIX-lea, elaborat de către arhitectul J. Schlatter⁶.

Din lucrările de istoriografie aflăm detalii despre începuturile locașului de cult. Astfel, acesta a fost ridicat⁷ de către Mihail Cantacuzino, pe terenul pe care îl avea zestre soția sa, Ilinca Văcărescu. După revenirea ctitorului din Rusia, unde se refugiase după războiul ruso-turc din 1768–1774, acesta continuă construcția, o închină ca metoh Episcopiei de Râmnic, în 1775, și înființează o școală⁸. Prin cumpărări și schimburi de locuri, inițiate chiar de ctitorul Mihail Cantacuzino, terenul

metohului se mărește⁹. Măsura este urmată și de alți episcopi de Râmnic, care aveau în grijă lăcașul de cult, după plecarea definitivă a ctitorului său la Petersburg¹⁰. Închinarea ctitoriei sale Episcopiei de Râmnic, păstorită la acea dată de ierarhul Chesarie, este explicabilă și prin aceea că Mihail Cantacuzino se cunoștea cu episcopul, căci amândoi făcuseră parte din delegația muntenească care a mers în Rusia, spre a trata punerea Țărilor Române sub protecție rusească, pentru obținerea independenței față de Imperiul Otoman, în contextul războiului ruso-turc din 1768–1774¹¹.

Biserica a beneficiat de privilegii domnești, între care monopolul fabricării și vânzării lumânărilor din ceară albă în București și dreptul de a avea 4 liude¹² care să îngrijească de me-

5 Nicolae STOICESCU, „Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București: Biserica Sf. 40 Mucenici de pe Podul Mogoșoaiei”, în *Mitropolia Olteniei*, XXIII, 1971, nr. 5-6, pp. 370-381.

6 Horia MOLDOVAN, *Johann Schlatter. Cultură occidentală și arhitectură românească (1831–1866)*, București, Editura Simetria, 2013.

7 Intenția ctitorului de a ridica o mănăstire apare prima oară într-un act din 10 iulie 1763, prin care Mihail Cantacuzino cumpără un loc din livada Văcărescului, de la Pavel cizmar, cu 10 taleri. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Episcopia Râmnicului, IX/5.

8 ANIC, Episcopia Râmnicului, IX/7, text publicat de G. M. IONESCU, *Generalul-maior al Rusiei Mihail Cantacuzino...*, pp. 29-30: actul din septembrie 1775, prin care Mihail Cantacuzino închină biserica sa, de la livada Văcărescului, Episcopiei de Râmnic, ca să-i fie metoh. Biserica avea 2 preoți, iar școala, pentru învățătura românească, avea 1 dascăl și 12 copii. Se preciza că se face și o casă, ca să fie conac episcopilor de Râmnic. Ctitorul amintește că a făcut biserica spre pomenirea sa și a răposatei sale soții, Ilinca. În mai 1776, domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, întărește afierosirea bisericii către Episcopia de Râmnic: „Ci dar de vreme ce Excelența sa, gheeneralul maior Mihail Cantacuzino... au afierosit o biserică din livada Văcărescului ce este zidită cu toată cheltuiala Excelenței Sale, la care biserică se prăznuiește hramul patruzeci de mucenici, ca să fie metoh de-a pururi Sfintei Episcopii a Râmnicului, dempreună cu locul ce au cumpărat, ce este acolo, împrejurul bisericii și casa, care cu cheltuiala Excelenței Sale se face, să fie sălaș arhierilor acelei eparhii numai, nu și altor obraze, bisericesti sau mirenești, nici rudeniilor Excelenței sale, de se vor întâmpla, pentru ca să poată Episcopii, cei de pe vremi, să împlinescă râvna sânguirii sale. Drept aceea dar, Domnia mea, după datoria ce avem ca domn ce suntem, văzând buna râvnă și osârdie Excelenței sale, care prin anafora au arătat Domniei mele, bine am voit de am întărit această afieroseală”. Document publicat de URECHIA, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Lipo-Tipografia Carol Gobl, 1891, pp. 121-122. Se consideră că școala a funcționat până la 1848.

9 În 1763, Mihail Cantacuzino cumpără un loc de la Paul cizmar; în 1766 alt loc, pe Podul Mogoșoaiei, de la Ioana; în 1776, Mihail Cantacuzino schimbă un loc de la Fântâna Boului pentru altul în livada Văcărescului cu Radu Văcărescu. ANIC, Episcopia Râmnicului, IX/5, 6, 7. Documente publicate de I. CONSTANTINESCU, *Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București...*, pp. 736-737.

10 La 1784, episcopul Filaret cumpără de la Gheorghe croitorul un loc învecinat cu grădina metohului: „care loc fiindu-i preasfinției sale de trebuință, ca să-l împreune cu grădina și cu curtea, l-am tocmisit cu preasfinția sa, de i l-am vândut de a mea bunăvoie, în tl. 160, adică o sută șaizeci, cu știrea rudelor”. ANIC, Episcopia Râmnicului, IX/28, actul din 18 aprilie 1784, publicat de I. CONSTANTINESCU, *Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București...*, p. 738. Pentru lărgirea spațiului, în 1780–1781, unele case de țigani din zonă sunt strămutate, iar aceștia primesc contravaloarea bunurilor, evaluate corect de maimar-bașa, prin poruncă domnească. Vezi ANIC, Episcopia Râmnicului, IX/12-15. La 25 aprilie 1780, domnul Alexandru Ipsilanti întărește hotărnicirea locului Livada Văcărescului, proprietatea Bisericii *Sfinții 40 de Mucenici*, punând și pietre de hotar. Textul publicat de I. POPESCU-CILIEI, *Vechi proprietăți ale Episcopiei de Râmnic la Craiova și București...*, pp. 150-153.

11 Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 396.

12 Liude-oameni. Vezi Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești*, București, Editura Saeculum, 2013, p. 752. La 20 iulie 1803, Constantin Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, scutește de dări 4 liude, pentru a avea grijă de grădina metohului: „Dat-am domneasca noastră carte lui chir Filothei ce se află purtător de grijă la metohul sfintei episcopii Râmnecul, unde se cinstește și se prăznuiește hramul sfinților patruzeci de mucenici, cu care să aibă a ținea liude patru din dajnicii mahalalilor din orașul domniei mele Bucureștii, pentru cea dă-apurarea curățeniei și înfrumusețarea grădinii ce este la acest metoh. Care această milă au avut-o și de la alți frați domni de mai-nainte”. Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte Rară, Documente istorice (Doc.

toh, numărul lor crescând, ajungând la 60 de scutelnici¹³. La 29 martie 1813, Ioan Gheorghe Caragea întărește privilegiile bisericii: monopolul producerii de ceară albă, scutirea de dări a doi meșteri, scutelnicii și dreptul de a avea vinărici din unele locuri, câte un ban de vadră. Aceste drepturi aveau ca scop ajutarea bisericii, care nu avea alte venituri, neavând moșii, acareturi¹⁴, vii sau țigani¹⁵.

Hrisovul lui Grigorie Dimitrie Ghica, din 12 martie 1825, întărește bisericii monopolul: „ca singură să aibă a ținea fabrica întru carele să lucreze lumânările de ceară albă în toți Bucureștii... lângă care acest privilegiu al fabricării are acest metoh orându-i de la frații Domni de mai-nainte, prin hrisoave, ca să ție și liude șaizeci de scutelnici, oameni fără pricină de dajdie, pentru treaba și ajutorul acestei Sfinte Case, cum și milă de vinărici, din Valea Mieilor i a Nigovanilor i Valea Lungă i Sârbenii i Valea Pietrii și Delicelul ot sud Saac câte un ban de vadră... Ne-am milostivit și am înnoit și am întărit toate aceste mili de mai sus-arătate, ca să se păzească nestrămutat”¹⁶.

Cărturarul ierarh al Râmnicului, Chesarie, care a murit la 9 ianuarie 1780¹⁷, când se afla la București, a fost înmormântat la Biserica celor 40 de Mucenici. Este posibil ca și episcopul Galaction, răposat la 20 aprilie 1838¹⁸, să fi fost îngropat tot aici, cu toate că *Însemnările Androneștilor*, sursa pe care se bazează lucrările de istoriografie, spun doar că a fost îngropat la metohul Episcopiei, fără a preciza orașul.

Câteva evenimente care s-au petrecut la biserica Sfinților 40 de Mucenici sunt redată de D. Papazoglu, în lucrarea sa referitoare la fondarea orașului București. Autorul consemnează că în timpul războiului ruso-austro-turc (1787–1792), mareșalul oștilor austriece Colburg, cu Statul său Major, a poposit în casele acelui metoh, la 1821 a locuit acolo Grigorie

Ist.), XCII/246. Text publicat de George POTRA, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594–1821)*, București, Editura Academiei RSR, 1961, p. 639.

¹³ Scutelnici-om scutit de bir către stat, în schimbul unor zile de muncă pentru domn, boieri sau mănăstiri. SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 1181.

¹⁴ Acaret – imobile, anexe la o moșie, hambare, șoproane. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 62.

¹⁵ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., XCV/40. Text publicat de George POTRA, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594–1821)*..., pp. 678–680.

¹⁶ ANIC, Ms. 103, ff. 312–314, act publicat de I. COJOCARU, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800–1850*, vol. I, București, Editura Științifică, 1958, pp. 344–346. Documentul amintește și că domnul Alexandru Suțu ridicase dreptul monopolului de ceară de la acest metoh, act calificat de Grigorie Dimitrie Ghica ca fiind ilegal, adică împotriva hrisoavelor anterioare.

¹⁷ Biblioteca Academiei Române (BAR), Ms. rom. 603, f. 392 v. Vezi și Athanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului...*, p. 152: „Chesarie își dăte obștescul sfârșit pe când se afla la București, în anul 1780, luna ianuarie 9 și fu înmormântat la biserica Sfinților 40 de Mucenici, metohul Episcopiei din București”. Vezi și N. STOICESCU, *Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București...*, p. 373.

¹⁸ *Însemnările Androneștilor*, ed. I. Corfus, București, 1947, p. 78: „1838, aprilie 20, Au răposat în Domnul preasfinția sa, proin episcop Rîmnic, Galaction și s-au îngropat în metohul Sfintei Episcopii Râmnic. Domnul să-l odihnească, iar noi să avem blagoslovenia sa”. Vezi și N. STOICESCU, *Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului la București...*, p. 375.

Ghica, iar la 6 decembrie 1830, în curtea bisericii s-a sfințit primul drapel al oștirii românești¹⁹. Papazoglu amintește că: „pe locul unde astăzi se află Grădina Episcopiei și Atheneul a fost biserică mare, metoh al Episcopiei Râmnicului Vâlcii, cu curte mare, cu palate episcopale, înconjurată cu mai multe case și împrejmuită cu zid”²⁰.

Alte evenimente din istoria modernă a bisericii sunt amintite de Gh. Crutzescu, care spune că, după mijlocul secolului al XIX-lea biserica era ruinată și în piața din jurul ei, „pe acest maidan se așează, în 1861 Circul American, cu 27 de artiști, printre care 7 persani”²¹. Degradarea bisericii și a terenului ei sunt reflectate, arată autorul, și de compararea celor două planuri ale orașului, cel din 1790, întocmit de Purcel și cel ulterior, al maiorului Borroczyń. Dacă în planul baronului Purcel, metohul era redat: „cu biserica în mijlocul unui zid de împrejmuire, cu latura mare pe Podul Mogoșoaiei, unde se deschidea și poarta, desfășurându-se apoi de-a lungul actualei străzi C.A.Rosetti, lungind în N.Golescu și întorcându-se la Podul Mogoșoaiei de-a lungul străzii Episcopiei de zi, perimetru de peste 500 de m”²², în planul lui Borroczyń biserica era izolată, zidul distrus, metohul devenind o piață, cu o biserică mare în ruină în mijloc²³. Același autor, Crutzescu, arată că, după demolarea bisericii, pe locul acesteia, Societatea Ecvestră Română, care cumpărase locul de la Primăria Capitalei, a început ridicarea unui „mare amfiteatru în care să fie circ, manej de călărie, cazinou și sală de baluri și serbări hipice... Amfiteatrul se ridică într-adevăr, până la înălțime de om, apoi lucrările fură oprite din lipsă de bani. Zidurile fură lăsate în părăsire și iarba crescuse pe aleile grădinii pustii”²⁴.

Temeliile din planul circular al amfiteatrului, destinat a găzdui un circ, au fost folosite ulterior ca fundații pentru Atheneul Român, astfel explicându-se, după cum atrăgea atenția A. Odobescu²⁵, forma actuală a clădirii Atheneului.

Ruinarea bisericii la mijlocul secolului al XIX-lea, de care amintește Crutzescu, se datorează seismului din 1838. Biserica și casele metohului,

¹⁹ Dimitrie PAPAZOGLU, *Istoria fondării orașului București*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura Minerva, 2000, pp. 16, 66. Intrarea lui Colburg în București, indicată de autor în anul 1784, este îndreptată de editor, în 1789.

²⁰ Dimitrie PAPAZOGLU, *Istoria fondării orașului București*..., p. 66.

²¹ Gheorghe CRUTZESCU, *Podul Mogoșoaiei*, București, Editura Meridiane, 1987, p. 205.

²² Gheorghe CRUTZESCU, *Podul Mogoșoaiei*..., p. 204.

²³ Gheorghe CRUTZESCU, *Podul Mogoșoaiei*..., p. 204. Crutzescu datează planul lui Borroczyń în 1852, dar editorii, V. Teodorescu și E. Barbu, îndreaptă cu 1844-1846.

²⁴ Gheorghe CRUTZESCU, *Podul Mogoșoaiei*..., pp. 206-207. Societatea Ecvestră Română fusese înființată în 1871, sub președinția generalului Florescu și era condusă de un comitet compus din N. Racoviță, maiorul Filitti, aghiotant domnesc, viitorul colonel Eraclie Arion și antreprenorul francez Berton.

²⁵ A. I. ODOBESCU, C. ESARCU, *Atheneul Român și clădirile antice cu dom circular*, București, 1888.

asemenea altor multe clădiri din București, au fost avariate de cutremurul din acel an, arhitectul Xavier Villacrosse²⁶ propunând demolarea turlei și a zidului superior.

În 1844 a fost încheiat un contract cu arhitectul Iosif Hartel pentru refacerea bisericii, care s-a și realizat până la un anumit punct, însă stilul adoptat a fost cel gotic, iar cheltuielile au depășit suma stabilită inițial. Dintr-o cercetare asupra actelor bisericii, cerută de Ministrul de Interne în 1866 unei comisii compusă din Pr. Gr. Musceleanu, Caragea și Cornescu, reiese că au fost găsite numai documente adiacente, însă contractul încheiat de Episcopia de Râmnic cu arhitectul Hartel, în 1844 nu se găsisse. Totuși, informația este importantă pentru că ne arată intenția Episcopiei, încă din 1844, de a reclădi biserica din București, precum și un palat episcopal; însă suma inițial stabilită prin contract fusese de 215.000 lei, dar se cheltuiseră mult mai mult, anume 522.668 lei²⁷. Iar dintr-o adresă a Ministrului Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice către Ministrul Cultelor, din 10 septembrie 1866, rezultă că actele nu se mai aflau acolo, fuseseră înapoiate Ministerului și trebuiau predate lui Slater, „la care și până acum stau”²⁸.

Clădirile vechi au fost dăruite în 1851²⁹, iar pentru terminarea bisericii se fac mai multe licitații și se primesc propuneri, începând din 1850, continuând și în 1855³⁰ și 1860³¹; se remarcă cea a arhitectului Menander von Montbach, din 1853, care opta pentru o biserică în stil anglo-gotic³² și cele ale lui Schlatter, de la care s-au păstrat planuri³³ și devize de construcție, însă, în final, acestea nu au mai fost realizate.

Prin urmare, după unele lucrări de reparare, s-a hotărât ridicarea unei noi biserici, însă aceasta adopta un stil nou, gotic, nepreferat de Episcopia

26 Arhitect de origine catalană, care s-a implicat în refacerea unor clădiri bucureștene, mai ales în perioada 1840-1848 când a fost arhitect șef al orașului, asistat de arhitectul Alexandru Orăscu.

27 ANIC, MCIP, 678/1866, f. 16 r.

28 ANIC, MCIP, 678/1866, f. 38 r.

29 Nicolae STOICESCU, *Un fost metoh al Episcopiei Râmnicului...*, p. 376. Aceasta rezultă din compararea a două planuri, unul din 4 august 1851, în care clădirile sunt însemnate și altul din 28 decembrie 1851, în care acestea nu mai apar.

30 *Buletinul Oficial*, nr. 19 din 7 martie 1855, publica hotărârea Departamentului din-năuntru Nr. 3128 din 28 februarie 1855, pentru licitație; *Buletinul Oficial*, nr. 79, din 5 septembrie 1855, p. 1, publica hotărârea de licitație, stabilită la 28 august 1855, prin actul cu Nr. 14377: „Lucrările de restaurație ce mai sunt de făcut spre desăvârșirea bisericii de la metohul Sf. Episcopiei Râmnicului, hotărându-se a se da prin contract, se va face licitație în acest sfârșit la Departamentul din-năuntru, la 12, 13 și 15 ale viitorului septembrie... iar la licitație se cere chezașii formăluite după orânduială și conform luminatului ofis al Măriei Sale cu No. 1660 din anul 1850”. Ofisul Nr. 1660, din 10 decembrie 1850, emis de Barbu Dimitrie Știrbei, publicat la 20 decembrie 1850 în *Buletinul Oficial*, nr. 110, p. 437, prevedea: „chezașii să fie numai pământeni”.

31 Monitorul. Diar oficial al Țerei Românești, nr. 146 din 21 iunie 1860, publica o licitație pentru reconstrucția bisericii. Ministerul Cultelor organiza licitație pentru reconstrucția bisericii, iar planul de lucru era semnat de Schlatter.

32 ANIC, MCIP, 304/1850, ff. 100-101.

33 ANIC, Planuri, Ilfov, nr. 149-156.

de Râmnic și nici de Mitropolia din București³⁴. Acest stil promova clădiri mari, care, dincolo de faptul că necesitau cheltuieli însemnate, nici nu erau specifice tradiției arhitecturale locale. Schlatter, arhitect elvețian, cu studii și lucrări în Germania și Grecia, care lucra în manieră clasicistă, neo-gotică și în Rundbogenstil³⁵, ajunge și în Țara Românească, unde se implică în ridicarea unor construcții. În același mod, între 1859–1863, Schlatter a intervenit în schimbarea stilului bisericii Mănăstirii Radu-Vodă din București, căreia i-a imprimat tot o fizionomie neo-gotică³⁶.

Referindu-se la planul inițial al bisericii celor 40 de Mucenici, H. Moldovan, pe baza cercetărilor cartografice, dar în lipsa altor reprezentări iconografice, este de părere că acesta era asemănător cu cel realizat, la sfârșitul secolului al XVII-lea, la biserica Mănăstirii Sinaia, de către spătarul Mihai Cantacuzino. Proiectul din 1853, prelua vechile temelii, dar, într-o plastică neo-gotică, „volumetria, maniera de organizare a spațiului interior și plastica decorativă se înscriau într-o viziune nouă, fără legătură cu tradițiile arhitecturale locale”³⁷.

La Arhivele Naționale s-a păstrat și un *Program pentru clădirile din nou ale Sfintei Episcopii Râmnicului din București*³⁸, semnat de arhitectul Schlatter, în care sunt descrise încăperile palatului episcopal ce urma a se ridica. Aflăm că acesta era proiectat pe două nivele. La etaj se aflau încăperile episcopului, arhimandritului, preoților și paraclisierului, iar la parter se găseau încăperile iconomului, iatacul pentru cântăreți, cancelaria, arhiva, odaia pentru servitori. Un gang făcea legătura cu clădirea iconomului, iar altul cu grădina. Mai erau trecute în plan și cuhnia, odaie pentru călcat rufe, spălătoria, un șopron pentru trăsuri, un grajd pentru 10 cai, odaie pentru vizitiu, plimbătoare³⁹, grădina, zidul împrejmuitoare și ulița nouă.

În 1863 se propunea transformarea bisericii, ruinate, într-un muzeu de odore sfinte. În acest sens, Jurnalul Consiliului de Miniștri, din data de 21 octombrie 1863, păstrat la Arhivele Naționale Istorice Centrale, analizând atât propunerea Ministrului Cultelor, cât și starea edificiului, „considerând că acest edificiu, prin pozițiunea sa, situat în centru, contribuie mult la înfrumusețarea orașului, considerând că statul posedă un număr însemnat de odore antice bisericesti prețioase, prin valoarea lor istorică și cari urmează a se depune într-un loc special, decide: Biserica de pe Piața

³⁴ Horia MOLDOVAN, *Johann Schlatter...*, pp. 100, 105.

³⁵ Horia MOLDOVAN, *Johann Schlatter...*, p. 18.

³⁶ Arhim. Policarp CHIȚULESCU, *Mănăstirea Radu Vodă, București*, Editura Basilica, 2009, p. 19.

³⁷ Horia MOLDOVAN, *Johann Schlatter...*, p. 97, 99: „La nivel de detaliu apăreau câteva elemente noi. Unul dintre acestea era amvonul, plasat în zona mediană a naosului, element asociat cu modul de desfășurare a ritualului apusean. În aceeași categorie se înscria și cafusul, mult atrofiat”.

³⁸ ANIC, MCIP, 304/1850, f. 8 r-v.

³⁹ Toaletă.

Santei Episcopii Râmnic se va transforma într-un Muzeu de odoare sante”⁴⁰. La 31 decembrie 1863, pentru examinarea edificiului ce se stabilise a se transforma în muzeu, se numește o comisie, compusă din inspectori din ministere și din arhitecții Thillay și Burelli⁴¹.

***

În fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), dosarul 678/1866 conține acte, originale și copii, în legătură cu: „dărâmarea bisericii metocului Episcopiei Râmnicului și formarea unei grădini”⁴².

După cum aflăm dintr-o adresă din 6 ianuarie 1866, trimisă de Ministrul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice Ministrului Cultelor, urmau a fi executate, în piața Episcopiei, lucrări publice, conform unui contract încheiat anterior de Comuna Capitalei cu Alexis Godillot, însă aceste inițiative se împiedicau de existența bisericii, pe care Primăria și antreprenorul francez doreau să o dărâme: „Spre a se putea executa lucrările prevăzute în convențiunea ce a încheiat Comuna Capitalei cu D. Al. Godillot a se face pe piața Episcopiei Râmnicului, urmează a se lua, după acum dispozițiuni de a se dărâma biserica după acea piață. Subsemnatul, în considerația celor aci expuse și în conformitate cu solicițiunea ce face D. Primar al Comunei, prin adresa Nr. 673, cu onoare Vă rog, D-le Ministru, să binevoiți a numi un delegat din parte-Vă, spre a asista la facerea inventarului, pentru felurimea și numărul obiectelor dintru edificiu”⁴³.

O altă părere are, însă, Episcopul Râmnicului, Sfântul Calinic de la Cernica, care, la 26 martie 1866, trimitea o adresă Ministrului Cultelor, prin care cerea oprirea dărâmării bisericii și refacerea ei, spre a fi repusă în demnitatea de locaș de cult. Ierarhul amintea cu acel prilej întinsa corespondență ținută în anii anteriori cu Ministerul pentru reconstrucția bisericii, precum și răspunsul favorabil primit în acest sens de la Minister în 1857. În aceste condiții, măsura de a desființa biserica și a amplasa o grădină publică pe locul ei era considerată degradatoare atât pentru episcopie, cât și pentru fondator, căci se încălcau dispozițiile ctitorului. Prin urmare, ierarhul solicita abrogarea măsurii de amenajare a grădinii și reconstruirea lăcașului de cult: „După întinsa corespondență ce am ținut cu acel Onorabil Minister în precedenții ani pentru desăvârșirea reconstrucției Bisericii Metohului acestei Sante Episcopii, de acolo din Capitală, abia în anul 1857, am putut dobândi Răspunsul Nr. 1124, prin care ni s-a anunțat că s-au regulat punerea în lucrare espusei operații. Acum însă, unde aș-

⁴⁰ ANIC, MCIP, 839/1863, f. 10.

⁴¹ ANIC, MCIP, 839/1863, f. 10.

⁴² Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), 678/1866.

⁴³ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 1 r.

teptam să vedem odată realizată Dorința noastră pentru terminarea celei lucrări, din contră, luarăm trista informație că fostul guvern au dat cu contract dăruirea clădirii astăzi în ființă și a se face pe locul său grădină publică. Această tristă nuvelă degradatoare atât onoarei casei Episcopiei, cum și scopului Fondatorului și înzestrătorii zisului edificiu, mă forță pe de o parte a face apel la autoritatea Domniei Voastre, Invitându-vă, Domnule Ministru, ca, pe de o parte, să regळाți poprirea și abrogarea măsurii luate pentru înființarea celei grădini, pe locul Sântului Locaș, iar pe de alta, să puneți la cale, pentru pomenita Biserică, de a se aduce în stare și Demnitatea ce i se cuvine de locaș Dumnezeiesc, Primiți, Domnule Ministru Arhierasca noastră binecuvântare”⁴⁴. Adresa poartă semnătura autografă a episcopului Calinic al Râmnicului.

Dosarul conține, la fila următoare, respectiv 10 r, răspunsul dat ierarhului, la 18 aprilie 1866, prin adresa cu Nr. 2465: „La adresa Nr. 304, am onoarea a face cunoscut Preasfinției Sale că locul pe care este zidită biserica metohului Episcopiei din capitală, prin lucrarea făcută de guvernul trecut s-au dat prin contract unui antreprenor Godillot. Acel contract este acum în ajun de a merge poate înaintea tribunalelor și Preasfinția Sa înțelege bine că până ce chestiunea aceasta ce a devenit foarte serioasă nu se va deslega într-un mod, subscrierului este peste puțină a lua vreo măsură, oricare ar fi”⁴⁵. De altfel, rezoluția este scrisă și pe adresa trimisă de ierarh Ministrului, în partea stângă, cu specificarea ca să i se răspundă Eminenței Sale. Textul face referire, așa cum vom vedea, la contractul încheiat de Guvernul Cuza, la 2/14 decembrie 1865, cu francezul Alexis Godillot, pentru executarea de lucrări de utilitate publică și înfrumusețare, care avea în vedere și acel loc, unde se proiecta o grădină.

În ciuda intervenției episcopului de Râmnic, autoritățile, speriate de reclamațiile francezului, la care ne vom referi îndată, decid demolarea bisericii. În acest scop, la 10 aprilie 1866 se întocmea Procesul-Verbal de inventariere a obiectelor aflate în biserică, de către o comisie compusă din procurorul Tribunalului Ilfov, secția a III-a și Directorul General al Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, care relatează că: „viind la biserica aflătoare în piața Episcopiei Râmnicului, spre a inventaria obiectele aflătoare în ea, potrivit însărcinărilor ce fiecare avem din partea Ministerelor respective și în lipsă de a putea prin ușa Bisericii, care am găsit-o zidită, cu o gaură în mijloc, am fost nevoiți a ne urca pe ușa Oltarului Bisericii, pe care am găsit o platformă”⁴⁶, cu scânduri astupată, dar în realitate acele scânduri nu erau ținute și una dintr-însele era dată în lături și

⁴⁴ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 9 r-v.

⁴⁵ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 10 r.

⁴⁶ parformă în text.

tot asemenea am găsit trei ferestre în Oltar⁴⁷. Reprezentanții autorităților consemnează în continuare ce au găsit în interiorul Bisericii și anume: „trei lăzi brașovenești de lemn, dintre care două deschise, mai multe cărți și alte obiecte, una închisă; una valisă deschisă, cu mai multe hârtii în ea; una ladă de fer închisă; trei lăzi deschise, fără capac, cu mai multe cărți și alte hârtii. Pe cele patru cărți și valiza s-au oposat sigiliul Procurorii, spre a se ridica la Ministerul Instrucțiunii, unde, despulberându-se, să poată face un inventar regulat, iar celelalte obiecte aflătoare în Biserică, sunt cele următoare⁴⁸. Sunt amintite obiectele din altar, între care reținem: „Un pristol masă de piatră, pe picior de piatră, cu acoperământ de lemn, sculptat și aurit... una catapeteasmă fără icoane, de lemn poleit⁴⁹ și din biserică, din care enumerăm aici: „două tronuri de lemn idem poleite... două clopote, unul mai mare și altul mai mic... patru sute douăzeci și cinci de lespezi de piatră de marmură, din care unele stricate⁵⁰. Sunt menționate de asemenea cărți și condici, care sunt în lăzi sigilate și urmează a se da la Ministerul Cultelor, pentru o completă inventariere⁵¹.

La 26 aprilie 1866, se realiza un nou Proces-Verbal, cu ocazia desigilării lăzilor transportate deja, la acea dată, la Ministerul Instrucțiunii. Aflăm că se deschiseseră șapte lăzi și un cufăr de trăsură, care conțineau acte, cărți și obiecte de cult: „condici legate, de dări și luări ale casei Episcopiei... potire de cositor... o cădelniță de alamă, ruptă... dosare și pachete hârtii de cancelarie... corespondențe și hârtii diverse, sigilate... volume *Istoria Bisericească*... volume *Patericon*, în limba greacă⁵².

Conform adresei 3504, din 9 mai 1866, redată în copie la f. 14 r. a dosarului 678/1866, hârtiile și condicile găsite în lăzile desigilate la Minister au fost trimise spre prelucrare și păstrare la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului. Cărțile au fost trimise la Biblioteca Națională, conform adresei 3505, redată la f. 14 v.

La 9 mai 1866, bibliotecarul Ion C. Gârleanu, de la Biblioteca Centrală din București, scria Ministrului Cultelor că primise, cu ordinul 3505: „două lăzi cu cărți trimise acestei Bibliotheci spre păstrare și anume: 75 volume *Obiceiurile Israeliților și ale Creștinilor*, 21 volume *Istoria Bisericească*, 208 volume *Patericon* în limba greacă, 28 broșure *Thesaurus Graecae linguae ab Henrico Stefano*/ 332 peste tot, trei sute treizeci și două volume⁵³. Bibliotecarul amintea că actele trimise de la Minister precizau că sunt 23

⁴⁷ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 11 r.

⁴⁸ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 11 r.

⁴⁹ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 11 v.

⁵⁰ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 11 v.

⁵¹ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 42 r.

⁵² ANIC, MCIP, 678/1866, f. 13 r-v.

⁵³ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 15 r.

de volume din *Istoria Bisericească* și 209 de volume din *Patericon*, dar la numărarea cărților făcută de bibliotecă la achiziție, se găsiseră doar 21 de volume din primul titlu și 208 din cel de-al doilea.

Lespezile de marmură s-au dat la Academie, pentru terminarea vestibulului de jos, așa cum ne indică însemnarea marginală, adăugată interior pe Procesul-Verbal din 10 aprilie 1866⁵⁴, precum și adresa Nr. 11639 trimisă de Ministrul Cultelor Arhitectului Burelli, la data de 31 octombrie 1867, prin care era invitat să meargă la biserică și să predea pietrele comisiei care se ocupă cu construcția localului Academiei: „Comisiunea însărcinată cu terminarea zidirei Academiei din București, prin adresa înregistrată la Nr. 6235 mijlocește a se libera marmura aflătoare înlăuntul bisericii neterminate de aici, metocul Episcopiei Râmnicului, spre a o întrebuința la vestibulul de jos al Academiei, subscrisul, având în vedere că zisa biserică este hotărâtă a se dărâma, vă invit, D-le Arhitect ca să mergeți la zisa biserică și să dați numitei comisiuni arătatele marmure, care, după procesul-verbal încheiat de Dl. Procuror al Tribunalului Ilfov, Secția III, din 10 aprilie 1866, sunt în număr de patru sute douăzeci și cinci lespezi, din care unele stricate, cum și una mare, stricată”⁵⁵. De asemenea, prin actul cu Nr. 11640, i se dădea ordin Prefectului Poliției Capitalei pentru a da ajutor Arhitectului Burelli în ridicarea lespezilor⁵⁶.

Că transportul a fost executat, ne dovedește actul din 22 noiembrie 1867, prin care Arhitectul Burelli îl înștiința pe Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice că se conformase cererii sale de a se duce la biserică și

a preda marmura Academiei: „am onoarea a vă arăta că mergând la biserică neterminată dupe piața Episcopiei Râmnicului, fiind prezent și un delegat din partea sub-comisarului desparțirii respective din culoarea de galben, s-au procedat la ridicarea pietrelor de marmură ce s-au aflat în acea biserică și care tot s-au transportat prin căruțe la edificiul noii Academii, predându-se comisiunii constituite, spre terminarea acestui edificiu”⁵⁷. Predarea s-a făcut la data de 18 noiembrie 1867, după cum ne arată Procesul-Verbal de predare-pri-mire, semnat de Burelli⁵⁸ și de membrii comisiei pentru construirea Academiei. Se luaseră de la biserică: 415 bucăți mari, din care unele ciuntite; 740 mici, 8 bucăți trepte, 1 lespede mare, spartă: „s-au ridicat pietrele de marmură ce se află în biserică metohului Episcopiei Râmnicului, ce este a se desfința... s-au ridicat și se vor pune în lucrare pentru așternerea vestibulului de jos al Academiei”⁵⁹.

Adresa cu Nr. 332, din 6/18 iulie 1868, trimisă de Ministrul Cultelor intendentului aceluiași minister, ne arată că biserică urma a se dărâma luni, 8 iulie 1868⁶⁰, la orele 6 dimineața, iar obiectele trebuiau ridicate cu grijă, de intendent, asistat de oamenii lui Godillot și duse la biserică Antim din București, spre păstrare⁶¹. La 10 iulie 1868, intendentul P. Lăpușneanul scria Ministrului Cultelor: „conform însărcinării ce mi-ați pus prin adresa Nr. 7332, viu cu respect a vă referi că după inventarul anexat, am primit și predat în regulă îngrijitorului bisericii Antim, obiectele găsite la dărâmarea

⁵⁷ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 45 r.

⁵⁸ Gaetan Burelli, de origine italiană, vine în Țara Românească și ajunge arhitect al orașului București, implicându-se, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în repararea și construirea mai multor edificii din capitală și din țară.

⁵⁹ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 46 r.

⁶⁰ Biserica a fost dărâmată după moartea Sfântului Calinic de la Cernica (11 aprilie 1868), care luptase pentru refacerea ei.

⁶¹ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 47 r-v.

⁵⁴ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 11 r.

⁵⁵ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 43 r.

⁵⁶ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 43 v.

bisericii Episcopiei de Râmnic”⁶². Iar la 9 iulie 1868, îngrijitorul bisericii Antim semnase primirea unor obiecte cuprinse în inventar, în afară de lespezile de marmură și schela din biserică⁶³.

Din cele două acte înțelegem că, la 10 iulie, deja fusese pus în practică ordinul de dărâmare a bisericii, din data de luni, 8 iulie 1868, la orele 6 dimineața, iar o parte din obiecte fuseseră transportate la Antim. La 3/15 august 1868 se trimiteau la Antim și globul și o cruce ce fuseseră pe turla bisericii⁶⁴. Îngrijitorul bisericii Antim, duhovnicul Vasile, confirma, la 23 octombrie 1868, primirea a: 59 bucăți cercevele pentru 8 ferestre, de deosebite mărimi; 8 grătare de fier pentru ferestre; 1 pristol de piatră, cu picior idem; un acoperământ pentru prestol de lemn poleit; 2 scânduri late în forma ușilor; 1 amvon diaconesc de lemn poleit⁶⁵.

Unul din clopote a fost dat Episcopului de Buzău, Dionisie Romano, care l-a încredințat superiorului Mănăstirii Ciolanu, arhimandritul Ioanichie, care l-a trimis, la rândul său, bisericii Cetățuia, „dependintă” de Ciolanu, din județul Buzău, după cum rezultă din actul din 26 noiembrie 1868, trimis de arhimandrit Ministrului Cultelor⁶⁶.

Tâmpla a fost dată tot episcopului de Buzău, Dionisie, care o dă lui Nicolae Gherase pentru a fi pusă la biserică de pe moșia sa, întrucât acesta plătitise 100 de galbeni pentru zugrăvirea paraclisului episcopiei⁶⁷. Pentru această tâmplă și două strane date lui Gherase, se va intenta ulterior, în 1875, un proces, căci acestea valorau mai mult decât suma plătită pentru ele de către noul proprietar⁶⁸. Ulterior, Ministerul Cultelor o dăruiește Bisericii Albe din București⁶⁹.

La 16 iulie 1868, Mitropolia din București cerea Ministrului Cultelor ca în locul prestolului dărâmatei biserici să se pună un monument cu cruce pentru a se arăta că acolo este un loc sfânt, potrivit canoanelor Bisericii Ortodoxe: „Primind raportul cucernicului protopop al plășii de sus din București sub Nr. 87, prin care ne declară că Biserica Metohului Episcopiei Râmnicului din capitală, Calea Mogoșoaiei, care se afla închisă de mai mult timp, se dărâmă acum de tot, Vă rog, Domnule Ministru, ca să binevoiați a mijloci către cine se cuvine, ca în locul sântului Prestol sau sântului Altar, care s-au redificat acum în urmă pe cel de mai-nainte sfințit, să se

⁶² ANIC, MCIP, 678/1866, f. 48 r.

⁶³ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 59 r.

⁶⁴ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 62 r.

⁶⁵ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 86 r.

⁶⁶ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 87 r.

⁶⁷ ANIC, MCIP, 678/1866, ff. 152-153.

⁶⁸ ANIC, MCIP, 678/1866, ff. 156 r.

⁶⁹ Nicolae VĂTĂMANU, „Date noi despre biserică Albă și tâmpla ei”, în *Glasul Bisericii*, 1967, nr. 5-6, pp. 526-531. Tâmpla a fost sculptată la Viena, în 1846-1847, de către Haisler.

ridice un monument cu cruce deasupra în memoria că acolo există un loc sânt, fără de care s-ar călca chiar Canoanele Bisericii noastre Ortodoxe”⁷⁰. Primăria a ridicat o coloană de marmură, realizată de Karl Storck, care a fost mutată ulterior în Piața Bulevardul Maria (Coșbuc) și care a fost afectată de cutremurul din 1977⁷¹.

***

Detalii despre contractul încheiat de Godillot cu primarul Bucureștiului găsim într-un alt dosar, anume 105/1865, păstrat de asemenea la Arhivele Naționale Istorice Centrale, în fondul Episcopiei Râmnicului – Dosare Mănăstirești.

Astfel, primarul de atunci al capitalei, C. I. Iliescu, scria Ministrului de Finanțe, la 13 decembrie 1865 că aștepta răspuns la cererea sa anterioară, de a se ceda Comunei Capitalei terenul din piața Episcopiei Râmnicului și reînnoia, cu acest prilej petiția sa. Se explica că este nevoie de acel teren, deoarece: „Comuna a contractat cu un întreprinzător de lucrări publice, D. Alexis Godillot, ca între mai multe lucrări de îmbunătățire și înfrumusețare ce i s-a dat să execute în Capitală, să transforme și piața Episcopiei într-un square, cu două basinuri, fântâne monumentale și o capelă”⁷². Convenția fusese aprobată și de Cuza, dar trebuia dărâmată biserica. Cererea anterioară, de care se amintește în act, data din 5 noiembrie 1865 și arată intenția Primăriei de a transforma Piața Episcopiei, aflată într-o stare nepotrivită unui loc central, într-un squar, însă, știind că locul este al Domeniilor Statului, C. Iliescu cerea cedarea lui către Primărie: „Fiind însă că pe zisul tărâm se află niște ziduri ale bisericii ce era a se înființa acolo, ca sucursală a Episcopiei Râmnicului, după un proiect care în urmă s-a abandonat și fiindcă materialul din care s-a construit acele ziduri ca și tărâmul pieței, este acum proprietate a Statului, subsemnatul am onoarea a vă ruga să binevoiți a-mi face cunoscut 1 – dacă guvernul are intenția ca să termine biserica începută sau ar voi să dărâme zidurile ce stau în parte ruinate, 2 – dacă ar voi să construiască ceva pe zisul loc și în ce parte anume, precum și pe cât spațiu, 3 – dacă consimte ca Municipality să facă pe dânsul un squar, cum am zis mai sus, care apoi să rămâie proprietate a Comunei”⁷³.

Însă, un raport din 28 februarie 1866 al Ministrului Finanțelor către Ministrul de Externe ne arată că piața Episcopiei făcea parte din dome-

⁷⁰ ANIC, MCIP, 678/1866, f. 60 r.

⁷¹ Gheorghe CRUTZESCU, *Podul Mogoșoaii...*, p. 205. Autorul menționează ridicarea statuii în 1890, dar editorii, V. Teodorescu, E. Barbu, spun că este vorba de 1865. Textul citat de noi, de la arhive, arată că cererea Mitropoliei de a se realiza un monument este din 1868.

⁷² ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 3.

⁷³ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 1 r-v.

niile statului și că Ministerul de Finanțe, ca proprietar, nu cedase nimănui acel loc, prin urmare se opriseră lucrările începute. Actul are No. 6840, însă forma din dosar pare a fi un concept, nesemnat autograf de ministru⁷⁴. Oprirea lucrărilor, din ordinul Ministrului de Finanțe, prin implicarea Comisiei Culoarei de Galben din București, este confirmată de actul din 31 decembrie 1865, prin care Intendentul Ministrului de Finanțe îl anunța pe acesta că executase ordinul primit: „În conformitate cu ordinul Dvs. No. 52663, relativ la poprirea dărâmării Episcopiei Râmnicului, a cărei dărâmare s-a poprit prin Comisia Culoarei de Galben, conform ordinului Dvs., pentru care subsemnatul vă face cunoscut”⁷⁵.

În dosarul nostru nu regăsim răspunsul dat de Ministrul de Finanțe Primăriei, însă, din dispozițiile date, vedem că acesta nu era de acord cu dărâmarea bisericii, chiar dacă ea nu era terminată, și nici cu lucrările inițiate, după cum ne lămuresc documentele ulterioare. Primăria, însă, fără să primească avizul din partea Domeniilor Statului, încheie cu Godillot contractul, pe care apoi îl folosește ca instrument de presiune asupra autorităților de a-i ceda terenul și a accepta realizarea lucrărilor.

La 24 februarie 1866, Ministrul de Externe se adresase Ministrului Finanțelor, anexându-i nota Consulului Franței și a lui J. Villacrose⁷⁶, reprezentantul lui Godillot, cerându-i informații în legătură cu faptele relatate de reclamânți. Într-adevăr, găsim redată în dosar și traducerea după nota Consulului Franței, adresată Ministrului de Externe, la data de 21

februarie/5 martie 1886, care relua petiția lui Godillot și precizează că: „Dl. Godillot a încheiat cu Guvernul Prințului Cuza, la 2/14 decembrie 1865, un contract pentru executarea de diferite lucrări de utilitate publică și de înfrumusețare a Capitalei, lucrări care trebuie să fie executate în cursul anului curent”⁷⁷. A doua zi după încheierea contractului Godillot a început lucrările, s-a aprovizionat cu materiale considerabile și a angajat meșteri și lucrători pentru locul din piața Episcopiei, care i se predase hotărnicit și pe care el l-a și împrejmuit, „spre a fi transformată într-un squar”⁷⁸. Însă, la data de 21 februarie/5 martie, agenți ai forțelor armate au cerut muncitorilor să înceteze lucrul și să plece, fapt pentru care Godillot, prin reprezentantul său, J. Villacrose protesta și cerea atât Consulului Franței cât și Guvernului român să ia măsuri: „Prin urmare, protestez asupra acestui act nelegal care este o violare și fac pe Guvern responsabil de orice pierderi, daune și interese ce rezultă”⁷⁹.

La 3/15 martie 1866, Consulul Franței se adresa din nou Ministrului român de Externe, amintindu-i că primise notele acestuia, care arătau că: „Ministrul de Finanțe era în drept a suspenda lucrările pe drum de executare pe piața Episcopiei, pentru că acest Minister nu încheiase nici un contract cu Dl. Godillot pentru aceste lucrări și pentru că acest loc face parte din domeniile Statului”⁸⁰. Consulul preciza că sprijină pe francezul Godillot și atrage atenția asupra caracterului internațional al acestor contracte, semnate și de șeful statului român și, prin urmare, dacă nu sunt respectate, guvernul francez, al împăratului⁸¹,

⁷⁴ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 8.

⁷⁵ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 6 r.

⁷⁶ J. Villacrosse era reprezentantul lui Alexis Godillot în România. Nu trebuie confundat cu arhitectul Xavier Villacrosse (1790-1855), care realizase unele lucrări în București, în perioada Regulamentului Organic.

⁷⁷ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 12 r.

⁷⁸ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 12 r.

⁷⁹ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 12 v.

⁸⁰ ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 16 r.

⁸¹ Napoleon III, împărat al Franței între 1852–1870.

va trebui să ia măsuri pentru a apăra interesele naționalilor săi. Se cere așadar eliberarea locului, pentru a se respecta contractul.

Alexis Godillot (1816–1893), în a cărui apărare intervenea așa de prompt Consulul Franței, nu era doar un simplu cetățean francez, ci era un cunoscut manufacturier și antreprenor, apropiat al împăratului Napoleon III și care, deși avusese mai multe meserii, se remarcase mai ales prin furnizarea de echipament pentru armata imperială, precum și prin decorarea și amenajarea orașelor franceze. La 2/14 decembrie 1865 încheiase o Convenție⁸² cu Primăria Bucureștiului pentru amenajarea unei grădini publice în piața Episcopiei Râmnicului și pentru realizarea mai multor construcții în oraș, între care hale comerciale și un abator. De asemenea, Godillot a încheiat și un contract pentru înzestrarea armatei române⁸³, convenție care a fost cauza izbucnirii unui scandal de corupție în epocă, cunoscut ca „afacerea Godillot”⁸⁴. În 1864, Cuza apelase la Godillot pentru realizarea, la Paris, a modelului de decorație Ordinul Unirii⁸⁵.

Convenția încheiată de Primărie cu Godillot, în 1865, prevedea ca lucrările să fie terminate până la 26 octombrie 1870, însă, la acea dată, doar abatorul fusese terminat, piața episcopiei nefiind finalizată⁸⁶.

Așa-numita afacere Godillot a fost în defavoarea statului român, care nu a beneficiat de serviciile și calitățile produselor promise de francez. Aceste aspecte sunt evidențiate chiar de către străini, de pildă de Emile Picot, secretarul regelui Carol I în acea perioadă. Acesta, într-o scrisoare din 2/14 noiembrie trimisă Doamnei Hortense Cornu, rudă a împăratului Napoleon III, menționa că Godillot încheiase în România două contracte: unul cu statul, pentru furnizarea de echipamente militare și altul cu Primăria Bucureștiului, pentru diferite lucrări edilitare. Postavurile militare aduse de Godillot fuseseră de proastă calitate, iar construcțiile bucureștene concepute fără planuri și deviz și în final parțial realizate. Picot era indignat de comportamentul acestui antreprenor, care făcea de rușine Franța și aducea prejudicii atât comerțului francez cât și statului român.

⁸² Amintită și de adresa Consulului Franței către Ministrul Român de Externe din data de 21 februarie/5 martie 1866. Vezi ANIC, Episcopia Râmnic-Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 12.

⁸³ În timpul Războiului Crimeii (1853-1856), Godillot, prin manufactura sa de la Paris, furnizase armatei franceze încălțăminte, corturi și produse de harnașament (șei pentru cai). De altfel, numele lui Godillot a ajuns să desemneze un substantiv comun pentru pantofii grosolani, la origine pantofii militari. În 1864 Cuza apelase la el pentru furnizarea unor tunuri și obuze către armata română. C. C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, p. 221.

⁸⁴ Despre Alexis Godillot la Toader POPESCU, *Proiectul feroviar românesc (1842–1916)*, București, Simetria, 2014, p. 172, nota 579, unde autorul face trimitere și la lucrarea lui Alain COINTAT, *Les souliers de la gloire. Alexis Godillot (1816–1893). L'exceptionnelle réussite d'un fidèle de Napoleon III*, Toulon, Les Press du Midi, 2006.

⁸⁵ Constanța ȘTIRBU, „Date noi privind instituirea Ordinului Unirii, în timpul domniei lui Al. I. Cuza”, în *Muzeul Național*, I, 1974, p. 95.

⁸⁶ Ion VITAN, *Primarii Bucureștilor. 1864-1949*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2009, pp. 47, 88.

lată cuvintele lui Picot⁸⁷:

„La première chose qui m'a frappé lors de mon arrivée en Roumanie, ce sont les conséquences déplorables de la malheureuse entremise G⁸⁸. Une affaire de ce genre n'est pas seulement désastreuse pour le pays, c'est une honte pour la France [...] et cette seule affaire peut jeter un discrédit complet sur le commerce français dans cette partie de l'Europe [...] j'ai examiné de près le drap avec lequel les soldats sont habillés. J'ai peine à croire qu'il existe en France des fabriques où l'on travaille des étoffes aussi grossières et je suis plutôt tenté d'admettre que M. G. a tiré tout cela de quelque contrée barbare. Il y a avec M. G. deux contrats bien distincts: l'un avec l'Etat pour des fournitures militaires, l'autre avec la ville de Bucarest, pour différents travaux. Il est incontestable que, pour le premier contrat, des fournitures ont été faites. Que les marchandises fussent ou non de bonne qualité, peu importe; il suffit qu'elles aient été acceptées par le gouvernement pour que la réclamation de M. G. soit fondée. Aussi, quant aux sommes à verser, le gouvernement ne peut-il songer à lui contester sa créance [...] G. s'engage à construire un marché sur la place Saint-Antoine, avec des boutiques en fer couvertes pour la vente des fruits et des fleurs et une chapelle, travaux évalués à 300 000 francs. Une autre marché sur la place Hamza construit en fer, avec magasins et accessoires, au prix de 350 000 francs. Ainsi, pas de plans, ni devis des dimensions. Tout est laissé à la fantaisie de l'entrepreneur. Et que penser de cette autre clause de contrat: G. s'engage à établir un square sur la place de l'Episcopia avec une chapelle des plus belles, en style grec, bassins et fontaine, travaux évalués à 250 mille francs. Est-ce là, je le demande, la forme d'un contrat sérieux? Ou n'est-ce pas plutôt le cas de reconnaître dans une convention de telle nature ce qu'on appelle une obligation sans cause? Et, partant, radicalement nulle?”⁸⁹

87 „Ceea ce m-a frapat la sosirea mea în România au fost consecințele deplorabile ale nefericitei chestiuni G (Godillot). O afacere de genul acesta nu este doar dezastruoasă pentru țară, dar este și o rușine pentru Franța [...] și doar această afacere (problemă) ar putea discredita complet comerțul francez în această parte a Europei [...] am examinat cu atenție materialele cu care sunt îmbrăcați soldații francezi. Îmi este greu să cred că există în Franța fabrici care să realizeze țesături așa de grosolane și sunt tentat să cred că domnul M.G. a avut din asta avantajele sale. Sunt două contracte diferite cu M.G.: unul cu Statul pentru echipamente militare, celălalt cu orașul București pentru diferite servicii. Pentru primul contract este sigur că livrările au fost făcute. Că marfa a fost sau nu de bună calitate, nu contează. E suficient că au fost acceptate de Guvern, pentru ca reclamația lui M.G. să fie fondată. Cât despre sumele de plătit, Guvernul nu se poate gândi să conteste creanța [...] G. se angajează să construiască o piață în Piața Saint Antoine, cu tarabe de fier acoperite pentru comercializarea fructelor și florilor și o capelă, lucrări evaluate la 300.000 de franci. O altă piață în Piața Amza, făcută din fier, cu magazine și accesorii, la un preț de 350.000 de franci. Deci, fără planuri, fără măsurători, totul lăsat la imaginația antreprenorului. Și ce să mai spunem de altă clauză a contractului: G. se angajează să realizeze o esplanadă în Piața Episcopiei cu o capelă în stil grecesc, bazine, fântâni, evaluată la 250.000 de franci. Și asta cu un contract serios? Sau nu e cazul să recunoaștem că este vorba de o convenție cu obligații fără cauză. Și, deci, parțial nulă?”

88 Godillot, amintit anterior: N. GEORGESCU-TISTU, *Correspondance d'un secrétaire princier en Roumanie. Emilé Picot (1866–1868)*. Paris, Librairie J. Gamber, 1926, p. 21.

89 N. GEORGESCU-TISTU, *Correspondance d'un secrétaire princier en Roumanie. Emilé Picot (1866–1868)*..., pp. 22-23.

După dărâmarea bisericii

Nici după dărâmarea bisericii nu a fost respectat regimul teritoriului fostului me-toh al Episcopiei. Un important referat din 9 august 1881, având ștampila Registraturii Administrației Domeniilor și Pădurilor Statului și Nr. 23072, semnat de Directorul Administrației și de alți funcționari, ne arată soarta pe care o avea, la acea dată, terenul: „În dosul grădinii numită Episcopia, între stradele Franclin, Poșta Veche, strada din dosul grădinii (fără nume), casa familiei Giani și casa Zosima⁹⁰, se află, după cum știți o construcție începută și lăsată în părăsire de mai mulți ani, care era destinată pentru un circ, manej. Această construcție s-a început de Societatea Ecvestră Română, fondată în București la anul 1871 și autorizată în același an a funcționa, prin decret domnesc, iar azi a devenit un rezervor de infecțiuni, astfel că amenință sănătatea publică, mai cu seamă în timp de ploii și de căldură. Subscrisul, cunoscând că tot terenul cuprins între menționatele mai sus vecinătăți, ba încă și alte terenuri de prin-prejur care azi sânt uzurpate de unii, alții, au fost proprietate a Episcopiei de Râmnic, am fost curios a examina dosarele și documentele proprietăților din capitală ale zisei Episcopii ca să văd în ce mod s-a cedat Societății ecvestre terenul pe care se află acea construcție, astăzi lăsată în paragine. Rezultatul acestor cercetări este că trecerea aceluia teren proprietate a Episcopiei Râmnic în posesia Societății Ecvestre este făcută într-un mod foarte neregulat, astfel că putem considera acel te-

ren și astăzi tot ca proprietate a Episcopiei Râmnic⁹¹.

Referatul, care anexa și copii după vechi acte de proprietate ale Episcopiei de Râmnic, datând din secolul al XVIII-lea, specifica că Ministerul Domeniilor ar putea face proces de revendicare a pământului, atât împotriva Comunei, cerând și venitul de când aceasta a luat în posesie locul, cât și împotriva cumpărătorilor, însă în ambele cazuri Comuna ar plăti daune, fie Ministerului, fie cumpărătorilor: „Dar cum și Comuna este ca parte din Stat și în realitate tot Statul ar fi lovit⁹², se propunea Primăriei, care „a dispus ilegal de proprietatea statului⁹³ o altă cale de rezolvare a situației, anume rezilierea vânzării locului către Societatea Ecvestră, pe motiv că aceasta nu și-a respectat angajamentul: „Primăria, pentru motivul că Societatea Ecvestră nu s-a ținut de angajamentul de a face clădirea pentru care i s-a vândut locul Statului de către primărie, astfel încât, lăsând în părăsire acea clădire a devenit un rezervor de infecțiuni, care vatamă sănătatea publică, să ceară rezilierea contractului de vânzare, luând înapoi locul, care se va restitui Statului, a cărui proprietate este⁹⁴. De asemenea, rezilierea contractului se baza și pe neplătirea de către Societatea Ecvestră a ratelor, la termen.

Referatul este important pentru că face și un istoric al înstrăinării terenului și arată și pașii greșiți urmați de Primărie în gestionarea aceluia loc. Astfel, la 6 martie 1871, Societatea Ecvestră Română ceruse Primăriei a-i ceda gratis terenul din dosul squarului, căci ea credea că acel pământ aparține Comunei Capitalei. Primăria Bucureștiului, știind că

⁹⁰ În *Planul orașului București*, lucrat de Institutul Geografic al Armatei, pentru Primăria Capitalei în 1895–1899, precum și în *Planul orașului București* din 1911, apare Ateneul Român, având în față Grădina Episcopiei, flancată, pe de o parte, de strada Episcopiei, în apropierea căreia se vede casa Zosima și pe de alta, de strada Franclin. Apare de asemenea și strada Poșta Veche, care dă în strada C. A. Rosetti. Biblioteca Academiei Române (BAR), Hărți, Planurile orașului București din 1895–1899 și respectiv 1911.

⁹¹ ANIC, Episcopia Râmnic—Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 64.

⁹² ANIC, Episcopia Râmnic—Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 70.

⁹³ ANIC, Episcopia Râmnic—Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 71 v.

⁹⁴ ANIC, Episcopia Râmnic—Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 71 v.

acel loc face parte din Domeniile Statului, trebuia să îndrepte propunerea către Ministerul Domeniilor sau către Ministerul de Finanțe. Ea însă trimite propunerea Ministerului de Interne, spre aprobare. Acest Minister inițial refuză, amintind că trebuie organizată licitație. Însă, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 1872 se aprobă decizia Consiliului Comunal, prin care aceasta ceda Societății Ecvestre pe veci locul, pentru 2500 lei, ce urmau a fi plătiți în 5 rate. La 15 decembrie 1872, Ministerul de Interne comunica Primăriei și aprobarea domnească.

Referatul din 1881 subliniază că Ministerul și Domnul au încuviințat vânzarea locului, crezându-l al Primăriei, căci așa prezentase aceasta situația: „Cum vedeți din această corespondență, Ministerul și Domnul au încuviințat vânzarea locului în chestiune ca proprietate a Comunei, deoarece astfel li s-a arătat lucrul de către Primărie. În realitate, cum ați văzut mai sus că acel loc era și este al Statului și Administrațiunea Domeniilor posedă documente și titluri de proprietate pentru el”⁹⁵.

După ce aflase de situație, în 1873, Administrația Domeniilor luase mai multe măsuri, se adresează Primăriei, Tribunalului și Poliției, pentru a nu fi vândut și preluat acel loc de Societatea Ecvestră.

Rezultă deci că acel teren, fost al Episcopiei de Râmnic, devenise, după Secularizare, al Statului, administrat de Ministerul Domeniilor/Finanțe, iar Primăria Bucureștiului nu putea dispune de el fără aprobarea Ministerului; prin urmare Primăria nu avusese dreptul nici de a încheia convenții cu antreprenorul Godillot, pentru înfrumusețarea acelui loc și nici de a-l vinde ulterior Societății Ecvestre. Această atitudine categorică a Domeniilor Statului în raport cu Primăria venea însă prea târziu, în 1881, căci, așa cum știm, biserica fusese demolată la 1868, la presiunea Comunei, sub pretextul aplanării unui diferend internațional, de care amenința Consulul Franței, care îl sprijinea pe Alexis Godillot, apropiatul împăratului Napoleon III, dar și cunoscut al lui Cuza. Deși inițiasse demersuri pentru obținerea terenului, Primăria s-a grăbit să încheie contractul, care, ulterior, devenea, așa cum am spus, șantaj pentru preluarea pământului.

După obținerea prin instanță a unei perioade de grație, în care Societatea a încercat construirea cercului, în 1875, deoarece acesta nu fusese încă realizat, Primăria cere rezilierea contractului, iar Tribunalul reziliază vânzarea și respinge cererea Societății Ecvestre pentru despăgubirea valorii materialului întrebuințat la temelia clădirii, dar i se recunoaște dreptul de a-l ridica⁹⁶.

⁹⁵ ANIC, Episcopia Râmnic–Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 68 r.

⁹⁶ ANIC, Episcopia Râmnic–Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 95 v.

Ridicarea clădirii Atheneului Român

Ulterior, Primăria, care nu obținuse titlu de proprietate asupra terenului, a cedat Societății culturale Atheneul Român locul reluat de la Societatea Ecvestră și acum era necesar ca Statul să cedeze aceleași societăți toate drepturile sale asupra pământului, pentru ca aceasta să-și poată clădi un nou sediu⁹⁷. În acest scop, se realizează un Proiect de Lege prin care Statul cedează Atheneului Român toate drepturile sale asupra terenului din București, din dosul squarului Episcopiei. Acest Proiect este votat de către Adunarea Deputaților, în ședința din 19 martie și amendat de Senat la 28 martie 1886. Adunarea Deputaților îl adoptă, la 7 aprilie 1886, iar regele Carol I semnează și sancționează legea, prin Înaltul Decret Regal Nr. 1366, din 17 aprilie 1886, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 17 din 22 aprilie 1886. În această vreme, primar al Bucureștiului era Nicolae Flea (februarie 1884–mai 1886)⁹⁸.

A.I.Odobescu, într-un discurs din 1888, dedicat clădirii Atheneului și monumentelor antice cu dom circular, sublinia că forma circulară pe care a dobândit-o Atheneul se datorează faptului că acea construcție a fost înălțată pe unele temelii deja existente, circulare, care fuseseră proiectate pentru un circ⁹⁹.

Astfel, Societatea culturală Atheneul Român, înființată la 31 octombrie 1865¹⁰⁰, ca societate științifică, literară și artistică, cu rolul de a propaga cultura, prin cursuri și publicații, care avusese un prim sediu lângă Cișmigiu, primea acum, în 1886, terenul care odinioară aparținuse Episcopiei de Râmnic, pentru construirea unui local, a cărei piatră de temelie a fost pusă la 26 octombrie 1886.

Fondul inițial de care dispunea societatea pentru scopul propus era de 200.000 lei, insuficient pentru construcție, astfel că a fost organizată o loterie, care a emis 500.000 bilete în valoare de câte 1 leu și le-a pus în vânzare, pentru ca populația să sprijine ridicarea construcției, devenind celebru sloganul: *Dați un leu pentru Atheneu!* Cu toate acestea, banii pentru terminarea completă a construcției nu ajungeau, deși se cheltuise enorm; până în 1890, 1.200.000 lei aur. Din 1895, Ministerul Instrucțiunii a fost solicitat și a acceptat să preia pe seama sa terminarea clădirii, cu planurile inițiale tot ale unui arhitect francez, Albert Galleron, definitive și supravegheate apoi de Leonida Negrescu¹⁰¹.

⁹⁷ ANIC, Episcopia Râmnic-Dosare Mănăstirești, 105/1865, f. 96 r.

⁹⁸ Ion VITAN, *Primarii Bucureștilor...*, p. 133.

⁹⁹ A. I. ODOBESCU, C. ESARCU, *Atheneul Român și clădirile antice cu dom circular*, București, 1888, p. 3.

¹⁰⁰ Între promotorii înființării Societății culturale Atheneul Român, amintim pe: Constantin Esarcu, P.S. Aurelian, Theodor Aman, Al. Lahovary, B. P. Hașdeu, Ulysse de Marsillac, P.P. Carp. Din 1869, președinte este Ion Heliade Rădulescu, care era la acea dată și președinte al Academiei Române, fapt ce pune în lumină o colaborare culturală între cele două instituții. Vezi V. CÂNDEA, I. ZAMFIRESCU, V. MOGA, *Atheneul Român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 27, 33.

¹⁰¹ V. CÂNDEA, I. ZAMFIRESCU, V. MOGA, *Atheneul Român...*, pp. 62-69.

***

Efervescența aceasta a populației bucureștene, vizibilă în cumpărarea biletelor de loterie pentru construirea clădirii Ateneului, precum și implicarea financiară a statului, prin Ministerul Instrucțiunii în acest caz, erau binevenite, sprijinind astfel societatea Ateneului care își propunea o activitate culturală, literară și artistică și care a și avut ulterior realizări importante.

Constatăm însă cu tristețe că petițiile scrise de Sfântul Calinic de la Cernica, în vreme când era episcop de Râmnic (1850–1868), pentru a reface biserica cu hramul Sf. 40 de Mucenici, singura cu acest hram din capitală, și pentru a nu se îngădui dărâmarea ei, nu au fost luate în seamă de autorități. Acestea nu s-au implicat cu bani pentru terminarea construcției bisericii, nu au organizat atunci o acțiune pentru a mobiliza populația să susțină refacerea bisericii. Dimpotrivă, fără să verifice corectitudinea încheierii de către Primăria Bucureștiului a contractului cu francezul Godillot, temându-se de un conflict cu francezii, autoritățile române au făcut presiuni asupra Ministerului Domeniilor să predea pământul francezului, care, împiedicându-se de biserică, cerea insistent dărâmarea ei.

Pe de altă parte, neterminarea lucrărilor la biserică, din lipsă de fonduri, de care Statul nu dispunea, așa cum se precizează în documente, se datora și alegerii unui stil arhitectural costisitor și total nepotrivit tradiției autohtone, impus de arhitecții străini care începuseră să vină în Țara Românească din vremea lui Gheorghe Bibescu (1843–1848) și Barbu Știrbei (1849–1853, 1854–1856). Despre acești arhitecți occidentali, Nicolae Iorga spunea că, ei, neînțelegând tradiția locală, au călcat-o în picioare „stricând caracterul vechilor biserici, pe care uneori numai și cu multă greutate, îl poate re-

stabili Comisia Monumentelor Istorice”¹⁰². În aceste condiții, adoptându-se planuri fantaziste și scumpe, nu este de mirare că biserica nu a putut fi terminată și că se ruina sub ochii tuturor.

***

Acesta nu este singurul caz din veacul al XIX-lea în care petițiile pentru salvarea unei biserici bucureștene, pentru ferirea ei de la demolare, nu sunt luate în seamă de autorități. Ne reamintim, în acest sens, de solicitările Sfântului Iosif Naniescu de a reface Mănăstirea Sărindar, unde fusese cândva stareț. Ierarhul a ținut un discurs în Senat, în 1897, militând pentru reclădirea Sărindarului, după dărâmarea lui, avându-se în vedere vechimea și importanța monumentului: „Cuvântul meu este ca să rog atât pe guvern, cât și pe toți binevoitorii și bine-credincioșii români, ca biserica Sărindar să se rezidească din nou, unde a fost până ieri... Biserica monastirei Sărindar să se zidească!”¹⁰³ De aceeași părere era și președintele Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza, care dădea ca exemplu catedrala din Iași, de mari proporții, care și ea fusese afectată de cutremure, dar fusese restaurată.

Nici pentru restaurarea și apoi reînălțarea Sărindarului statul român nu a găsit bani și a preferat dărâmarea bisericii și înălțarea, exact pe locul ei, a viitorului Cerc Militar, construcție mare, care a avut nevoie de importante fonduri și cheltuieli, pentru care statul a găsit resurse. Pașii în cedarea terenului pentru noua construcție laică au fost cumva asemănători cu ce s-a petrecut la Sfinții 40 de Mucenici, Ministerul Domeniilor fiind invitat să cedeze terenul către Cercul Militar.

¹⁰² Nicolae IORGA, *Istoria Bucureștilor...*, p. 13.

¹⁰³ Vezi discursul ierarhului Iosif Naniescu în *Biserica Ortodoxă Română*, XXI, 1897, nr. 1, pp. 206-217.

Un alt exemplu de clădire laică ridicată în București în aceeași perioadă a sfârșitului de secol XIX, pe locul unei biserici, este a CEC-ului Mare, de pe actuala Cale a Victoriei, altădată Podul Mogoșoaiei. El a fost început în 1897, pe locul, unde, până la 1875, când a fost demolată, se înălța Mănăstirea Sfântul Ioan cel Mare (Sf. Ioan Grecesc), care data din veacul al XVI-lea. În timpul Sfântului Constantin Brâncoveanu, biserica a necesitat lucrări de reparații, pe care domnul le-a început, dar biserica s-a surpat. În acele condiții, domnul a refăcut-o din temelie.

Ridicarea Ateneului, a Cercului Militar sau a CEC-ului Mare sunt, fără îndoială, importante pentru viața culturală și administrativă a românilor, în perioada modernă și contemporană. Cu toate acestea, chiar dacă statul nu găsea bani pentru biserică, deși găsisese pentru alte construcții masive, se puteau alege alte locuri pentru înălțarea lor, nu neapărat pământurile unde fuseseră biserici, cu altare, pe care se slujise Sfânta Liturghie, slujbă care ajută lumea nu doar în perioada modernă și contemporană, ci pentru vece! Căci, acelea erau locuri sfințite, prin săvârșirea Sfintei Liturghii și anterior, prin sfințirea locurilor viitoarelor construcții.

ANEXA 1 – 10 AUGUST 1850

Licitație pentru lucrările de dărâmare a clădirilor metohului Sfintei Episcopii – *Buletinul Oficial al Prințipatului Țării Românești*, București, nr. 68, 10 august 1850, pp. 270-271.

Departamentul Credinței

În privința lucrărilor ce sânt a se face la metohul de aici al Sfintei Episcopii Râmnicul, s-a hotărât a se da prin licitație mai întâi cele următoare, însă:

Toate clădirile vechi ce acum se află pe locul acestui metoh, să se dărâme până sub temelie, ca să rămâie slobodă toată suprafața, atât a pieții cât și a locului pe care au a se clădi zidurile cele noi; molozul ce va răzulta din dărâmarea zidurilor să se transporteze îndată pe locul din dosul bisericii, care este mai jos decât suprafața uliții Mogoșoaiei; pământul ce va prisosi după locul dinaintea bisericii până la trebuinciosul Nivou în scurgerea apelor, să se transporteze iarăși pe locul din dos, unde afară de aceasta va trebui a i se mai adăoga și alt pământ sănătos în cătățime de vreo 500 stânjeni cubici, ca să se poartă potrivi și aceasta cu Nivou locului dinaintea bisericii; după ce se va aplană într-acest mod, tot locul să se aștearnă îndată cu piatră, toată partea dinaintea pieții până în linia fațedei bisericii.

De aceea se dă în cunoștința obștii că zilele de licitație s-au hotărât: cea 1-iu strigare va fi la 12, cea de al 2-lea la 17 și cea de al 3-lea la 22 ale curgătoarei luni Avgust, ca doritorii ce vor fi să se însărcineze cu această lucrare, să se arate în zilele mai sus expuse la canțelaria acestui Departament, spre a se urma strigările regulat, adjudecându-se asupra aceluia ce va arăta cu preț mai folositor aceștii case. Doritorii pot veni la canțelaria Departamentului și mai-nainte de zilele hotărâte, ca să citească condițiile și să se îndestuleze mai bine de lucrările ce sânt a se face; totdeauna, de la opt ceasuri evropienești de dimineață și până la trei după-amiază.

Pentru șeful Departamentului, C. Costescu

No. 5366, anul 1850, avgust 7.

ANEXA 2 – 16 IANUARIE 1853

Planul arhitectului Menander von Montbach de reconstruire a bisericii în stil anglo-gotic, 16 ianuarie 1853 – ANIC, MCIP, 304/1850, ff. 100-101.

Prince Sérénissime!¹⁰⁴

D'après les ordres de Votre Altesse Sérénissime j'ai l'honneur de présenter ci-joint le projet du changement qui se vaait à faire avec l'église de l'Épiscopie de Râmnik en y ajoutant les remarques suivantes:

Le style germano-gothique causant trop de dépenses, j'ai préféré le style anglo-gothique, dont la base est l'octogone, qui prédomine dans cette église en tout et continue jusqu'à la pointe.

D'après le projet ci-joint, l'église recoit un portique (vestibule) spacieux et deux vestibules latéraux plus petits, l'une à droite, l'autre à gauche, Dans l'un de ces deux derniers se

104 „Alteța Voastră!

Conform ordinului (indicațiilor) Alteței Voastre, am onoarea să vă prezint, în atașament, proiectul modificării care se va derula împreună cu Episcopia Râmnicului, adăugând observațiile următoare:

Stilul germano-gotic fiind prea costisitor, am preferat stilul anglo-gotic, a cărui bază este octogonul care predomină în această biserică și continuă până la vârf.

Conform proiectului, biserica va beneficia de un vestibul spațios și alte două laterale mai mici, unul la dreapta, altul la stânga. Într-unul din acestea va fi o scară care va conduce la galerie sau o mare fereastră rotundă ce va servi și ca ornament al bisericii.

Toată (lucrarea), așa cum s-a stabilit, va fi realizată din materiale din această țară și doar pentru detalii foarte importante va fi necesară angajarea unui sculptor specialist.

Sculptura va avea o compoziție care nu va fi afectată de vremea proastă (intemperii).

Clopotnița va fi înaltă de 23 m și cupola va fi construită așa încât să fie legată de celelalte părți, dând impresia de înălțare, ca și cum ar fi un singur corp (element).

Necunoscând construcția actualei clopotnițe, sunt de părere ca finisarea să se oprească la galeria din mijloc, dacă este nevoie, partea superioară să fie construită din lemn, dar, dacă este necesar și se dovedește, poate fi și din piatră, lucru cu a cărui realizare mă însărcinez chiar eu.

Dacă Alteța Voastră va accepta acest plan, voi continua cu planificarea celorlalte detalii pe care încă nu le-am prevăzut. Durata lucrărilor va fi în funcție de ordinul Guvernului și de momentul semnării contractului; n-am făcut alte schițe, deocamdată, doar am prezentat fațada principală.

În speranța că mă voi achita cu succes de încrederea pe care mi-ați acordat-o, sunt la dispoziția dumneavoastră oricând,

Umilul dumneavoastră servitor,

Menander von Montbach

Arhitect

București, 16 ianuarie 1853"

trouvera l' escalier, qui mène à la galerie, ou il y aura une très grande fenêtre ronde, qui servira d' embellissement à l' église.

Toute la batisse, telle qu'on la voit sera faite avec des matériaux du pays et ce n' est pas qu' à des points tres importants que l' ouvrage des tailleurs de pierre sera necessaire et employé.

L'ouvrage de sculpture sera fait d'une composition qui ne souffre point par le mauvais temps.

Le clocher sera haut de 23 toises et la coupole sera construite de la sorte qu'elle s'associe aux autres parties, dont le but est de s'élever, comme si ce fut le même organe.

Ne connessaint pas la construction du clocher actuel, je suis de l'avis que le masonnage finisse à la galerie de milieu, s'il le faut eu que la partie superieure soit construite en bois, mais de la sort que quiconque la voit, croira, qu'elle soit faite en pierre ce dont je me charge de faire moi même.

Si Votre Altesse Sérénissime daignieriat faire bâtir d' après le plan ci joint, je ne manquerais pas de faire invessment les plans qui manquent encore. La quantité des travaux, que je suis occupé à faire par l'ordre du gouvernement et parce qu'on autre doit être déjà désigné pour cet ouvrage, je n'ai encore fait les autres dessins, pour prémierment presenter la façade principale.

N, ayant d' autre désir que de me rendre digne de la confiance dont j'ai été honoré, j'ai l'honneur d'être avec les plus profond respect,

de Votre Altesse Sérénissime,

le très humble et tres obeissant serviteur

Menander von Montbach¹⁰⁵

Arkitect

Bukarest, 16 Janvier 1853

ANEXA 3 – 24 MAI 1853

Licitație pentru lucrările de terminare a bisericii –
Buletinul Oficial, București, nr. 30, 24 mai 1853, p. 117.

Publicații ministeriale

Departamentul dinăuntru

La 10, 13 și 16 ale viitoarei luni lunie, hotărându-se a se urma lițitație la Departamentul dinăuntru, pentru lucrările chibzuite a se face la biserica Metohului Sf. Episcopii Râmnicul de aici și care se arată în descrierea de mai jos, după planurile și devizul alcătuit în acest sfârșit, se face cunoscut spre cunoștința celor ce ar dori a se însărcina cu această lucrare.

Doritorii vor înfățișa la lițitație cheazăii, conforme luminatului ofis al Măriei Sale, preainălțatul nostru Domn, cu No. 1660, publicat prin Buletinul No. 110, din anul 1850.

Planurile și condițiile se pot vedea în orice zi la cancelaria direcției lucrărilor publice, la Departamentul dinăuntru.

Pentru șeful Departamentului D. Ioanid.

No. 2137, anul 1853, mai 11.

Descriere

De toate lucrările și adăogirile ce sânt a se face pe dinafara bisericii Metoh Sf. Episcopii Râmnicului, d-aceia, precum și despre cele ce mai trebuiesc pentru săvârșirea ei pe dinăuntru și care urmează a se da prin lițitație.

A

Lucrările ce sânt a se face pe dinafara bisericii

I Lucru la pământ

1 Sânt a se săpa fundamenturile turelor din colțurile frontului, precum și a stâlpilor mici de la celelalte colțuri ale bisericii și a se transporta pământul pe acel teren slobod ce se află în dosul bisericii și care lucru coprinde peste tot vreo 16 stânjeni cubicești săpătură.

II Lucru de zidărie

1 Sânt a se zidi cele două ture din colțurile frontului, într-o înălțime de 11 stânjeni de la fața pământului în sus, cu cărămidă, apoi a se adăoga la toate colțurile fațadei din laturi, precum și la cea din dos, stâlpi, care se vor înălța până la ciubucul bisericii. Asemenea este a se mai înălța și cubeua bise-

¹⁰⁵ Semnătură autografă.

ricii cu ceva. Toate sus arătatele lucrări cuprinde ca vreo 78 ½ stânjeni cubicești zidărie, împreună cu tencuiala, care trebuie să fie curat lucrată și ciubucile trase bine și drepte, fără cusur.

III Lucru de pietrărie

1 Este a se face țocul dimprejurul turelor, de lespezi de piatră (ca vreo 12 ½ stânjeni curenți lungu și 0,65 înalt), apoi sânt a se face de piatră toate ciubucile orizontale și vârfurile turnulețelor de piatră.

2 Este a se face țocul celor 6 stâlpi de la colțurile fațadei din laturi și din dos a bisericii, precum și toate ciubucile orizontale și vârfurile de-asupra, de piatră cioplită.

3 Sânt a se face ciubucile¹⁰⁶ orizontale și vârfurile de la stâlpușii galeriei de-asupra portatului dinainte, de piatră, ca cele de sus.

4 Sânt a se preface frontispisurile de la cubeaul (cupola) bisericii și a se înălța și reazeza la locul lor, după plan.

5 Pietrele trebuincioase pentru mai sus arătata lucrare să fie la Ciuta și parte de la Rușciuc aduse.

IV Lucru de dulgherie

1 Este a se lucra toată cheresteaua pentru cele două turnuri noi, apoi pardoseala, tavanurile, învelitoarea cobelii, scaunul clopotelor (pentru 4 clopote) și celelalte, precum și două scări ale turelor, de lemn de stejar.

2 Este a se lucra toată cheresteaua galeriei deasupra portatului din-nainte, apoi învelitoarea i localul ceasornicului, lemn de stejar.

3 Este a se da jos învelitoarea cubelii¹⁰⁷ de acum și a se face în locul ei o învelitoare mult mai înaltă și după forma însemnată în plan cu o lanternă de-asupra.

4 Este a se da jos ciubucul de-acum al bisericii și a se schimba și învelitoarea de felul, încât să aibă apa de ploaie și zăpadă o îndestulă scursoare.

5 Sânt a se face schelile, solide, încât a se putea ridica pietrele pe dânsese, fără a da cauză de primejdie lucrătorilor.

V Lucru de tâmplărie

1 Sânt a se repara toate ferestrele și ușile bisericii ce se află în ființă.

2 Sânt a se face ușile și ferestrele celor 2 turnuri noi, precum și jaluzelele galeriei de-asupra portatului, de lemn sănătos și uscat, de stejar.

VI Lucru de lăcătuși și de covaci¹⁰⁸

1 Este a se împlini numărul tacâmurilor de fer al ușilor și al ferestrelor bisericii, ce mai lipsește și a se bate și reazeza la locul lor.

2 Sânt a se mai face și toate tacâmurile ferestrelor și ușilor noi ale bisericii, solide și a se bate unde trebuiește.

3 Sânt a se face ca vreo 1000 oca legături scoabe și șurupuri de fer și altele.

4 Sânt a se face patru cruci simple și poleite cu aur, deasupra turelor și a portalului.

VII Lucru de tinichigerie

1 Este a se preface învelitoarea bisericii, pe unde trebuiește și a se împlini tinicheaua albă ce va mai lipsi pentru aceasta.

2 Este a se înveli cubeaua (cupola) mare a bisericii și a se împlini arama ce mai va lipsi pentru această lucrare.

3 Este a se înveli turlile din front, precum și galaria tot cu aramă, care coprinde o față ca vreo 45 stânjeni pătrați.

4 Sânt a se înțepeni și repara toate țevile și jghiaburile învelitoarei.

VIII Deosebite lucrări

1 Sânt a se pune la cubeaua (cupola) cea mare a bisericii 8 capete de leu, prin care scurge apa ce va aduna de la învelitoare (făcut de metal turnat).

2 Este a se așeza în frontu bisericii, deasupra portalului, un ceasornic.

3 Este a se vâpsi toată fațada bisericii cu vâpsea de apă, iar ușile și ferestrele bisericii cu vâpsea de ulei (verde închis sau în fața nukului).

4 Este a se pune la trotuarul dimprejurul bisericii un rând de piatră cioplită, ca vreo 65 stânjeni lungime, precum și stâlpi de piatră cu lanțurile de fer.

5 Este a se face ca vreo 70 stânjeni caldarâm simplu împrejurul bisericii.

¹⁰⁶ Ciubuc - brâu proeminent făcut pe ziduri ca ornament. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 288.

¹⁰⁷ Cubea - cupolă, turn boltit. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 372.

¹⁰⁸ Covaci - fierar. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 358.

B

Lucrările ce sânt a se face pe dinauntru bisericii

1 Sânt a se lucra și a se așeza lespezile de marmură, pentru pardoseala bisericii.

2 Doi stâlpi, un arhitrav¹⁰⁹ și grinzile, pardoseala și tavanul categoricului, precum și reparația și așezarea lucrărilor sculpturii ce se află pregătite în trebuința bisericii.

3 Sânt a se face două scări ce duc în dreapta și stânga, la categoric în sus.

4 Sânt a se face ieșirile bisericii.

5 Scara amvonului și așezarea obiectelor de sculptură.

6 Sânt a se pune geamuri pe la toate ferestrele parte, geamuri fețe și geamuri albe.

7 Sânt a se face două sfeșnice mari de 1 ½ stânjin nalte, în felul ca policandru ce s-a adus de la Viena.

8 Sânt a se repara atât altarul, precum și toate celelalte lucrări de sculptură ce s-au adus de la Viena, precum și poleiala lor, pe unde va fi vătămată.

9 Este a se face un clopot nou în greutate de vreo 900 oca.

Termenul hotărât pentru executarea acestor lucrări este doi ani, socotit la data în care se va încheia contractul.

ANEXA 4–13 DECEMBRIE 1865

Correspondență Primarul Bucureștiului și Ministerul de Finanțe, 13 decembrie 1865 – ANIC, Episcopia Râmnic-Dosare mănăstirești, 105/1865, ff. 3-4 r.

Principatele Unite Române,

Primarul–Comuna București, Nr. 13049

Anul 1865, luna decembrie 13

Partea administrativă, Biroul I

urgent

Ministerul Finanțelor, Data: 13 decembrie; No. 59065¹¹⁰

Domnule Ministru,

Prin adresa cu No. 11480 de la 5 Noiembrie trecut, am avut onoarea a vă ruga să binevoiți a ceda Comunei târâmu-

rile pieței Episcopiei din Calea Mogoșoaia, spre a se transforma într-un square. Dacă până acum nu mi-ați răspuns la citata adresă, cauza nu poate fi, cred, alta decât mulțimea ocupațiilor ce ați avut, mai cu seamă în zilele din urmă.

Aș mai fi așteptat, Domnule Ministru, acest răspuns, însă interesul Comunei și un angajament luat de dânsa de curând, cu înaltă autorizațiune, mă silesc a reînnoi rugăciunea ce v-am adresat-o. Comuna a contractat cu un întreprinzătoriu de lucrări publice, D. Alexis Godillot, ca între mai multe lucrări de îmbunătățire și înfrumusețare ce i s-a dat să execute în Capitală, să transforme și piața Episcopiei într-un squar, cu două basinuri, fontânuri monumentali¹¹¹, și o capelă styl go[ti] cu.

Convențiunea încheiată cu Dl. Godillot este deja aprobată și de Măria Sa, Preaînălțatul nostru Domn și conform stipulațiilor ce ea cuprinde, numitul concesionar trebuie să înceapă chiar de acum lucrările de plantațiune pe zisa piață, după ce mai întâi se va dărâma construcțiunea ce se află pe dânsa, făcută cu destinațiunea a servi de biserică.

Dărâmarea acestei construcții însă nu se poate face numai prin voința autorității comunale: 1 – pentru că Domnia Voastră nu ne-ați comunicat încă asentimentul formal al ministeriului despre cesiunea târâmului în chestiune și a materialului de pe dânsa pe seama Comunei; 2 – pentru că persoane trimise de Primărie la fața locului, uitându-se înăuntru arătatei construcțiuni, a văzut într-însa obiecte de artă și odoare bisericesti, care ar trebui ridicate de acolo de către un delegat ministerial, cu un inventar după regulă.

Cât pentru ridicarea obiectelor ce se află într-această clădire, socot, Domnule Ministru, că ar trebui anunțat și D. Ministru al Cultelor, ca să trimită și din partea Domniei Sale un delegat a asista la facerea inventarului și a-și lua obiectele spre a le întrebuința zisul Minister la o altă biserică dintre ale Statului.

Vă mai rog, Domnule Ministru, să binevoiți a lua de urgență dispozițiuni spre împlinirea solicitațiunii mele, ca să nu se întârzie lucrul și să nu se da concesionarului lucrărilor publice ce este a se executa în Capitală ocaziunea a reclama că i s-a cauzat daune și altele.

¹⁰⁹ *Architravă* – grindă care susține un fronton ori altă construcție pe coloane. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 118.

¹¹⁰ Ștampila Ministerului de Finanțe.

¹¹¹ fontânuri monumentali, suprascris.

Binevoii, Domnule Ministru, a primi încredințarea prea distinsei mele considerațiuni.

Primarul C I Iliescu¹¹².

Secretarul general [...]¹¹³

D-lui Ministru de Finanțe

ANEXA 5 – 19 IANUARIE 1866

Correspondență între Ministrul de Interne și Ministrul de Finanțe, în legătură cu dărâmarea bisericii – ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare mănăstirești, 105/1865, f. 6 r.

București, 1866, luna ianuarie, în 19

Principatele Unite Române, Ministeriul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice, Direcția Generală a Agriculturii și Lucrărilor Publice, Nr. 440

Ministerul Finanțelor, Data 20 ianuarie, Nr. 2636¹¹⁴

Urgent

Domnule Ministru,

D-l Primar al Comunei Capitalei, prin adresa cu Nr. 679 arată: că în convențiunea încheiată cu D-l Alexis Godillot pentru concesiunea mai multor lucrări de înfrumusețare și utilitate publică în Capitală, se stipula, între altele, ca piața Episcopiei să fie liberă de orice piedici (cel mult până la 1 Martie viitor) ce ar putea întârzia lucrările ce este a face pe această piață.

Și, că piedica cea mai mare ce se prezintă este dărâmarea neterminatei Biserici ce se află pe dânsa și se roagă a interveni către Domnia Voastră pentru numirea unui delegat, care să asiste pe lângă comisia comunală la dărâmarea ei.

Sub-semnatul, în considerația celor aci expuse și având în vedere că din anul trecut D-l Ministru de Culte prin adresa Nr. 42662, de la 2 Septembrie a aderat la propunerea ce i-a făcut precedesorul meu, de a dărâma această Biserică, pe considerațiuni că, de a se aduce în stare a putea servi la destinațiunea sa, s-ar cere a se cheltui sume însemnate de bani, de cari acum Statul nu dispune, cu onoare Vă rog, D-le Ministru să binevoiți a delega ca persoană din parte-Vă, care

să asiste la dărâmarea ei, încât să se poată întrebuița piața la destinațiunea ce i s-a dat prin convențiunea încheiată cu D-l Godillot.

Binevoii, D-le Ministru a primi asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Ministru general Florescu¹¹⁵.

Șeful diviziei Ioan Moscu¹¹⁶

Domniei Sale, D-lui Ministru de Finance

ANEXA 6 – 3/15 MARTIE 1866

Traducere după nota Consulului Franței, prin care acesta cerea respectarea convenției încheiată de Guvernul român cu cetățeanul francezul Godillot – ANIC, Episcopia Râmnic – Dosare mănăstirești, 105/1865, f. 16 r-v.

Traducție după nota D-lui Consul General al Franței, sub No. 165, de la 3/15 Martie 1866, adresată Ministerului Treburilor Străine

Domnule Ministru,

Am primit cele două note ce mi-ați făcut onoarea a-mi adresa la 2/14 curent, sub No. 892 și 902, amândouă relative la contractul încheiat între Guvernul local și D. Alexis Godillot, industrial francez.

Prin cea dintâi din aceste note, îmi faceți cunoscut că Ministerul de Finanțe era în drept a suspenda lucrările pe drum de executare pe piața Episcopiei, pentru că acest Minister nu încheiase nici un contract cu D. Godillot pentru aceste lucrări și pentru că acest loc face parte din domeniile Statului.

Schimbând cestiunea, această notă nu răspunde la concluziunile scrisoarei ce am avut onoarea a vă adresa în această privință, la 5 ale curente, sub No. 138.

Aducând la cunoștința Dvs., Domnule Ministru, că instrucțiunile noi ale Guvernului meu îmi prescrie espres de a sprijini reclamațiunile concesionarilor francesi, chem într-un mod particular atențiunea Dvs. asupra caracterului internațional al acestor contracte, care dezbătute și primite în Consiliul de Miniștri și sancționate de Șeful Statului, în ple-

¹¹² Semnătură autografă.

¹¹³ Ilizibil. Semnătură autografă.

¹¹⁴ Ștampila Ministerului.

¹¹⁵ Semnătură autografă. Este vorba despre Gen. Ioan Emanoil Florescu.

¹¹⁶ Semnătură autografă.

nitudinea drepturilor sale și a autonomiei sale, sânt reves-tite de toate caracteristicile unui angajament care, dacă ar fi violat, ar da părților vătămate drept la indemnizări consi-derabile și ar pune pe Guvernul Imperatorului în necesitatea regretabilă de a aviza la mijloacele de a scăpa și apăra cre-dința contractelor și interesele naționalilor săi.

Aștept rezultatul comunicațiunei ce-mi spuneți că ați fă-cut Ministerului de Interne, a petițiunei Dlui. Vilacros, prin care a cerut ca Municipality să fie invitată a-i libera locu-rile indicate prin art. 1 și 2 din contractul său.

Primiți, etc

Semnat: Tillos

Pentru traducție întocmai

Șeful Biroului I,

M. Mitelinescu¹¹⁷.

ANEXA 7 – 10 APRILIE 1866

Procesul-Verbal din 10 aprilie 1866, întocmit la inventa-rirea obiectelor Bisericii celor 40 de mucenici- ANIC, MCIP, 678/1866, ff. 11 r-v, 27 r, 42, r.

Ministrul Cultelor... Nr. 3482, intrat la 13 aprilie 1866.

Proces-Verbal

Anul 1866, luna Aprilie 10, sub-scrisul Procuror al Tri-bunalului Ilfov, s. III, în unire cu DI Director General al Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, viind la Biserica aflătoare în piața Episcopiei Râmnicului spre a in-ventaria obiectele aflătoare în ea, potrivit însărcinărilor ce fiecare avem din partea Ministerelor respective și în lipsă de a putea intra prin ușa Bisericii, care am găsit-o zidită, cu o gaură în mijloc, am fost nevoiți a ne urca pe ușa Oltarului pe care am găsit o parformă cu scânduri astupată, dar în rea-litate acele scânduri nu erau ținute și una dintr-însele era dată în lături și tot asemenea am găsit trei ferestre în Oltar.

Astfel dar, intrând în zisa Biserică, am găsit trei lăzi bra-șovenesti de lemn, dintre care două deschise, mai multe cărți și alte obiecte, una închisă, o valisă deschisă, cu mai multe hârtii în ea, una ladă de fer închisă, trei lăzi deschi-

se, fără capac, cu mai multe cărți și alte hârtii; pe cele patru lăzi și valisa s-au oposat sigiliul Procurorii, spre a se ridica la Ministerul Instrucțiunii, unde despulberându-se să poată face un inventar regulat, iar celelalte obiecte aflătoare în Biserică, sunt cele următoare:

În Oltar

1 un Pristol masă de piatră, pe picior de piatră, cu acope-rământul de lemn sculptat și aurit

2 patru capiteluri de coloane asemenea de lemn sculptat și aurit

3 trei sfeșnice de lemn

4 unsprezece scânduri de icoane vechi

5 una catapeteasmă fără icoane, de lemn poleit

În Biserică

6 două tronuri de lemn idem poleite

7 trei uși mari de lemn în câte două canaturi, iarăși de lemn poleit sculptat

8 două clopote, unul mai mare și altul mai mic

9 opt gratii de sârmă pentru ferestre

10 trei cercevele vechi pentru ferestre, cu geamurile stricate

11 două scânduri late

12 patru sute douăzeci și cinci de lespezi de piatră de mar-mură, din cari unele stricate

13 una idem mare stricată

14 un acoperământ de ambu de lemn

15 trei uși de fier mici

16 una ușă de lemn mare

17 patru varnițe dintre cari două cu var

18 cincizeci și nouă bucăți cercevele de ferestre fără sti-cle, în deosebite mărimi

19 una schelă de lemn în toată întinderea bisericii, care nu s-a putut numera bucățile cuprinse în ea

20 mai multe cărți și condici în oltarul bisericii, libere, care nu s-au putut inventaria fiind prăfuite. Lăzile sigilate, precum și celelalte obiecte s-au lăsat în biserică, în paza ser-gentului Nr. 130, urmând ca lăzile sigilate, precum și lăzile fără capace, să se transporte mâine la Ministerul de Culte, iar pentru cele rămase în biserică, sub-semnații urmează a

¹¹⁷ Lecțiune probabilă, semnătură autografă.

încunoștința pe Dl. Ministru a lua dispozițiunile ce va crede de cuviință.

Anul 1866 Aprilie 10

Director al Ministerului Cultelor

V. Alexandrescu-Urechia¹¹⁸

Procuror al Tribunalului Ilfov, S III, Ionescu¹¹⁹

ANEXA 8 – 26 APRILIE 1866

Procesul-Verbal din 26 aprilie 1866, care notează obiectele aflate în lăzile găsite în Biserica celor 40 de Mucenici – ANIC, MCIP, 678/1866, f. 13 r-v.

Ministrul Cultelor... Nr. 4251, intrat la 26 aprilie 1855...¹²⁰

Proces-Verbal

Conform invitațiunei ce a făcut Dl. Ministru al Cultelor, prin adresa Nr. 1412, din 22 curent, ca să inventariem obiectele găsite în cele șapte lăzi, din care cinci cu capac și două fără capac, ce s-au adus de la Biserica Episcopiei Râmnicului și care astăzi se găsesc în acel Minister. Astfel dar, subsemnații procedând la inventar și desigilarea lăzilor, am găsit obiectele următoare:

Lada Nr. 1

28 Condici legate, de dări și luări ale Casei Episcopiei, toate manuscrite în limba greacă

173 Corespondințe în caiete sigilate, în limba greacă și română, idem

Lada Nr. 2

75 volume: Obiceiurile Israiltenilor și ale Creștinilor, de Eufrosin Poteca

3 potire de cositor, rupte

1 disc și o linguriță, idem

1 cădelniță de alamă, ruptă

33 antimise vechi, netrebnice și alte obiecte netrebnice

Lada nr. 3

17 cataste și condici de cancelarie

32 dosare și pachete hârtii de cancelarie

Lada Nr. 4

189 corespondințe și hârtii diverse sigilate

Lada Nr. 5

27 dosare

23 volume *Istoria bisericească*

28 broșure *Thesaurus Graecae Linguae* ab Henrico Stefano

Lada Nr. 6 (fără capac)

209 volume *Patericon*, în limba greacă

6 dosare

3 condice

Lada Nr. 7 (fără capac)

5 condice

31 pachete hârtii de socoteli

Într-un cufăr de trăsură

Mai multe hârtii neregulate și vechi

1866 Aprilie 25

Domnii Comisari: [Caragea]¹²¹

Preot Grigorie Musculeanu

[Cornescu]¹²²

Procuror Ionescu¹²³.

ANEXA 9 – CIRCA 1853

Proiectul pentru construirea palatului episcopal – ANIC, MCIP, 304/1850, f. 8 r-v

Program pentru clădirile din nou ale Sf. Episcopiei Râmnicului din București

¹¹⁸ Semnătură autografă.

¹¹⁹ Semnătură autografă.

¹²⁰ Ștampila Ministerului Cultelor cu data și nr. intrării actului.

¹²¹ Semnătură autografă. Constantin Caragea, conform înscrisului de la f. 12 r.

¹²² Ilizibil, semnătură autografă.

¹²³ Semnătură autografă. Constantin Cornescu, conform înscrisului de la f. 12 r.

Nr. Încăperilor – Descriere

Catul¹²⁴ de sus1 – Salon¹²⁵

1 ½ – Chioșcu

2 – Odăi

3 – Odăi

4 – Iatac

5 – Antișambru

6 – Vestibul și scara mare

6 ½ – Scara ce duce în grădină

7 – Gang ce duce la plimbătoare

8 – Odaie pentru sluji

9 – Antreu și cămară

10 – Vestibul sau antișambru¹²⁶

11 – Iatac

12 – Antișambru

13 – Iatac

14 – Odaie pentru slugă

15 – Plimbătoare¹²⁷

16 – Salon

17 – Antișambru

18 – Odaie

18 ½ – Idem în turn

19 – Odaie

20 – Iatac

21 – Vestibul și scară mare

22 – Gang la plimbătoare

23 – Odaia Antreului¹²⁸

24 – Iatac

25 – Odăi pentru diaconi

26 – Odăi pentru diaconi

27 – Odăi pentru diaconi

28 – Odaie pentru slugă

29 – Coridor

30 – Pavilion

Catul de jos

31 – Poarta

32 – Coridor

33 – Cișmeaua

34 – Sofrageria

34 ½ – Bufet

35 – Odaie pentru scriitor

35 ½ – Odaie în turn

36 – Arhiva

37 – Canțelaria

38 – Gârlișu pivniței

39 – Gang ce duce la plimbătoare

40 – Scara

41 – Gang de comunicație cu clădirea iconomului

41 ½ – Sofragerie

42 – Odăi¹²⁹

43 – Odăi

44 – Iatac

45 – Gang ce duce la plimbătoare

46 – Odaie pentru slugă

47 – Iatac pentru cântăreț

48 – Antișambru pentru cântăreț

49 – Comunicație cu grădina

50 – Antișambru¹³⁰

51 – Iatac

52 – Odaia grădinarului

53 – Cuhnia mare

54 – Cămară

55 – Spălătoria

56 – Odaie pentru bucătar

57 – Odaie pentru călcatul rufelor

58 – Curtea mănăstirii

59 – Idem a iconomului

60 – Șopron pentru 5 trăsuri

61 – Grajd pentru 10 cai

62 – Magazie pentru hamurile cailor

63 – Prispa

64 – Odăi pentru vizitii

65 – Odăi pentru vizitii

¹²⁴ Cat – rând de casă, etaj. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 238.

¹²⁵ 1-8 încăperile Sfinției Sale, Episcopului.

¹²⁶ 10-15 – încăperi pentru preoți.

¹²⁷ 15-20 – încăperile Sfinției Sale, Arhimandritului.

¹²⁸ 23-24 – încăperile paraclisierului.

¹²⁹ 42-44 – încăperile iconomului.

¹³⁰ 50-51 pentru cântăreț.

66 – Plimbătoare

67 – Găinărie

68 – Lemnărie

69 – Grădină

70 – Zid de împrejmuire

71 – Ulița nouă

I. Schlatter, arhitect¹³¹

¹³¹ Semnătură autografă.

Conf. univ. dr.
Ioan St. Lazăr

Scurtă privire în antimologia ultimelor două decenii

După anul demult îndreptățitei canonizări, 1992, interesul pentru mai buna cunoaștere a vieții și aprofundarea moștenirii culturale și spirituale a Sfântului Antim Ivireanul – pentru care se făcuseră, în anii premergători, mai ales în răstimpul anilor 1950 – 1956 și 1956 – 1966, adevărate „campanii”, sub păstoria Patriarhului Justinian de aleasă memorie, a cunoscut un reviriment remarcabil, cu rezultate edificante în istoria Ortodoxiei românești, georgiene și universale, personalitatea marelui luptător, cu arma cuvântului tipărit, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, dovedindu-se a fi de asemenea anvergură, precum și un model peren în actualitate. Toate acestea au făcut posibil, în anul 2016, la 300 de ani de la moartea lui mucenicească, un adevărat „vârf” al cercetării și al cultului său creștin, prin celebrarea *Anului omagial al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești* de către Patriarhia Română, din inițiativa și sub oblăduirea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel.

Secvențe în orizontul național (și nu numai)

În ultimii ani, având ampla monografie din 1997, *Antim Ivireanul*, a celui mai însemnat antimolog, acad. Gabriel Ștrempel, drept reper, biografia și opera marelui tipograf și ierarh martir au cunoscut, grație unor noi cercetători pasionați, noi valențe semnificative pentru cunoașterea și prețuirea sa. Între acestea, menționăm (rezumând îndeosebi sinteza din volumul *Antim Ivireanul, floare cu străluciri de aur a toată arta cea bună / Anthim the Iberian, flower with golden shine of all good art*, de arhimandrit Mihail Stanciu, București, 2018):

– confirmarea definitivă a originii sale ca „georgian de neam” din Iviria, cum semnase el însuși în mai multe tipărituri și cum au dovedit, în câteva cărți dedicate, cercetătorii georgieni contemporani cu care cercetătorii români au început să aibă relații strânse;

- identificarea localității natale (Ude, din regiunea Meskheti, în sudul provinciei Samstkhe din Iveria, pe la mijlocul secolului al XVII-lea transformat în vilaetul Çildir de către otomanii cuceritori), precum și a familiei aristocrate (Khurtsidze) în care s-a născut, în jurul anului 1650 (dată convențională);
- confirmarea afirmației din 1706 a ucenicului său, Mihail Iștvanovici, că mentorul său, Anthim din Iveria, a fost vândut în tinerețe, de către conașionali ca „rob la turci” (cf. și Anton Maria del Chiaro); reliefarea contextului respectiv, fără detalii concrete;
- elucidarea eliberării din robia turcească prin cumpărarea sa de către patriarhul Dosithei al Ierusalimului care l-a folosit pentru capacitățile lui intelectuale și abilitățile tehnice deosebite, stimulându-i însușirea meșteșugului tipografic;
- precizarea datei și a locului când, eliberat din religia musulmană (adoptată forțat în robie), a revenit la ortodoxie, intrând în monahism: în 1685 la Mănăstirea *Sfântului Mormânt* (ca mănăstire de metanie);
- depistarea unor informații privind stăreția Sfântului Antim la Mănăstirea Cetățuia din Iași (unde exista o tipografie grecească) și, apoi, la Mănăstirea *Sfântul Sava* de la Academia Domnească din București (adus, în ambele locuri de către patriarhul Dosithei), cercetările pentru aceasta fiind, totuși, la început;
- completarea informațiilor despre conflictul (fatal) cu patriarhul Hrisant al Ierusalimului, de data aceasta în legătură cu refuzul de a închina Mănăstirea Snagov ca metoh Mănăstirii *Sfântului Mormânt*;
- identificarea unor obiecte și cărți care vor fi aparținut Sfântului Antim Ivireanul în Țara Românească.

În ce privește biografia, acestea au un aport deosebit de însemnat, având cercetările efectuate de către acad. Gabriel Ștrempel, arhim. Mihail Stanciu, conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru, arhim. dr. Policarp Chițulescu, prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti, d-na Ioana Feodorov. În legătură cu biografia Sfântului Antim Ivireanul, trebuie să spunem însă că, în lipsa unor mărturii despre sine ale Sfântului Antim (cu excepția celor două cunoscute scrisori către domnitorul Brâncoveanu), mai rămân neelucidate câteva perioade (în primul rând, robia: unde, când și cât a fost și ce a făcut; apoi, perioada monahală de la Mănăstirea *Sfântului Mormânt* și aceea în serviciul patriarhului Dosithei, care l-ar fi luat cu el în călătoria prin zona Mării Negre); neclare rămân și unele situații (în primul rând, împrejurările muceniei), pentru care există diferite supoziții, ipoteze, cercetări insuficiente.

În ceea ce privește opera antimiană, între noutățile importante ale perioadei ultimelor două decenii, menționăm:

– reeditarea, în două rânduri, a operei – la Editura Basilica a Patriarhiei Române (de către arhim. Mihail Stanciu și acad. Gabriel Ștrempel), cu un accent special pe volumul inedit de *Scrisori* de la și către Sfântul Antim, în care s-au depistat multe informații noi, deosebit de relevante;

– ediții noi, superioare, ale unor opere antimiene de seamă, între care *Chipurile Vechiului și Noului Testament* (de către regretatul arhim. Sofian Boghiu), *Sfaturile creștino-politice* (de către pr. Daniel-Alexandru Bărică), *Dumnezeieștile Liturghii* (cu un studiu critic de către Alina Camil);

– amplul album *Antim Ivireanul – Opera tipografică* (2016), realizat de către un colectiv coordonat de arhim. dr. Policarp Chițulescu și cuprinzând pe dr. Doru Bădără, conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru, Ioana Feodorov și Ioana Dumitrescu, autori ai traducerilor și adnotărilor conexe; albumul, tipărit de Institutul Cultural Român;

– tipărirea, în 2017, într-un proiect comun, de către Editura Academiei Române și Editura Istros din Brăila, ca *restitutio*, a volumului *Antim Ivireanul. Predici. Un manuscris inedit din Basarabia (1824)*, ediție critică, studiu introductiv, note, facsimil de Zamfira Mihail și Paul Mihail – text ce n-a putut fi editat înainte de 1989 și care conține elemente semnificative de comunitate ortodoxă românească de o parte și de cealaltă a Prutului, precum și, în comentariu, între altele, o perspectivă originală referitoare la arhiereul Antim Ivireanul și (încă) necunoscutul său tahigraf;

– reeditarea de către Editura Basilica a Patriarhiei Române a unora dintre cele mai valoroase studii dedicate lui Antim Ivireanul în perioada interbelică și în cea postbelică, semnate de personalități precum Nicolae Iorga, Alexandru Elian, Damian P. Bogdan, Teodor M. Popescu, Iorgu D. Ivan, Ioan Rămureanu (vol. *Sfântul Antim Ivireanul – un ierarh misionar și martir*, 2016);

– noi interpretări valoroase asupra vieții, personalității și operei tipografice, pastoral-duhovnicești și literar-artistice a Sfântului Antim Ivireanul, din partea unor cercetători de seamă precum: Gabriel Ștrempel, Dan Horia Mazilu, Eugen Negrici, Doru Bădără, Gheorghe Chivu, Doina Curticăpeanu, Mihai Rădulescu, Florin Faifer, Dorel Man, arhim. Sofian Boghiu și, recent, arhim. Mihail Stanciu, arhim. dr. Policarp Chițulescu, pr. conf. univ. dr. Jan Nicolae, conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru, pr. conf. univ. dr. Dumitru A. Vanca, pr. conf. univ. dr. Mihai Săsăușan, prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti, prof. univ. dr. Mihaela Palade, dr. Dan Zamfirescu;

– pe același palier al noutății în abordarea, îndeosebi, a operei antimiene, relativa frecvență a apariției – în publicații universitare sau de profil teologic – a unor studii și comunicări semnate de mai tinerii cercetători: prof. univ. dr. Laura Bădescu, conf. univ. dr. Cristina Dobre-Bogdan, conf. univ. dr. Laura Lazăr-Zăvăleanu, conf. univ. dr. Luiza Marinescu, scriitorul Tudor Cristea, Maria Cătănescu, Alexandra Iorgulescu;

– remarcabile studii doctorale dedicate lui Antim Ivireanul la universitățile din București, Iași, Timișoara, Constanța ș.a., dintre care au văzut lumina tiparului cele semnate de Marius Vasileanu, Gianina Picioruș, Alina Camil ș.a.

– conlucrarea științifică între specialiștii români și cei georgieni, prin organizarea de simpozioane comune în România și Georgia și proiecte bilaterale ce se vor vedea nu peste mult timp împlinite – aceasta fiind una dintre cele mai importante contribuții antimologice, o caracteristică a celor două decenii ultime. În acest sens, consemnăm organizarea deja, în anul 2016, la 300 de ani de la martiriu, a unor manifestări științifice internaționale comune, respectiv:

a) conferința internațională *Antim Ivireanul și iluminismul european: texte și contexte* (Tbilisi, Georgia, 7 – 8 iunie 2016); inițiat și găzduit de *Centrul de cercetări științifice în filozofie și teologie „Sfântul Antim Ivireanul”* din cadrul Universității de Stat *Ivan Javakhishvili* din Tbilisi, cu mențiunea că profesorii acestora au publicat, în anul 2016, ediția în limba georgiană a *Didahiilor* și a celorlalte scrieri antimiene;

b) în Arhiepiscopia Râmnicului, la Mănăstirea Cozia, în zilele de 17-18 septembrie, simpozionul *Sfântul Antim Ivireanul – Cultura și spiritualitatea europeană și caucaziană de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea* (v. volumul cu același titlu tipărit, în același an, de Editura *Praxis* a Arhiepiscopiei Râmnicului).

O experiență antimologică, de cult și cultură la Râmnicu-Vâlcea

În răstimpul de la canonizarea Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și până în prezent, deopotrivă cu slujbele canonice ținute la așezămintele de cult (în relief, desigur, Mănăstirea *Toți Sfinții*, ctitoria antimiană din București) și deopotrivă cu manifestările cultural-științifice și artistice organizate în biserici, universități și instituții culturale din țară și din diaspora, o contribuție rezonantă la cultul Sfântului Antim și la cercetarea vieții și operei sale a avut și municipiul Râmnicu-Vâlcea, locul în care Ivireanul a fost prima dată arhieru, ca întâistătător al Episcopiei Râmnicului – Noului Severin (în intervalul martie 1705 – februarie 1708) și în care a înființat centrul tipografic al Râmnicului (ce va deveni, în secolul al XVIII-lea, o adevărată „capitală a tipografilor”, cf. Nicolae Iorga), loc care și l-a ales, în anul 1999, drept ocrotitor spiritual.

Aici, sub oblăduirea Episcopiei și, din anul 2009, a Arhiepiscopiei

Râmnicului, au avut loc, an de an, începând încă din anul 1992, memorabile slujbe arhieresti, în ziua de 27 septembrie (ziua consacrată Sfântului în calendarul ortodox românesc). În anul 2016, din inițiativa și cu sprijinul Înaltpreasfințitului Părinte Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, s-a târnosit, de către Preafericitul Părinte Patriarh Daniel împreună cu Preafericitul Părinte Ioan al X-lea, Patriarhul Antiohiei și al Întregului Orient, noua mănăstire de la Râmnic cu hramul „Sfântul Antim Ivireanul”, hram pe care l-a primit de curând și o biserică nouă din același vechi oraș încărcat de tradiție spirituală.

În anul de grație 1999, la Râmnicu-Vâlcea, chiar în ziua Sfântului, s-a constituit *Centrul Național de Studii Medievale Antim Ivireanul*, „cu sprijinul Episcopiei și al autorităților locale (...) și în organizarea efectivă a Facultății de Filologie a Universității din București, sub conducerea prof. univ. dr. Eugen Negrici”, vâlcean de origine, inițiativa fiind formulată de către decanul de atunci al facultății, regretatul prof. univ. dr. Dan Horia Mazilu. Centrul a devenit ulterior *Centrul de Studii Medievale și Premoderne Antim Ivireanul*, păstrându-și anvergura națională prin membrii și colaboratorii săi din țară, peste 50, de-a lungul anilor; a fost atașat, ca organism de specialitate al *Fundației Culturale Sfântul Antim Ivireanul* (înființată în anul 1991, înainte de canonizare), care s-a ocupat de chestiunile funcționării, finanțării și promovării lui editoriale, depotrivă cu logistica desfășurării reuniunilor comune. Din activitatea de douăzeci de ani neîntreruptă, consemnăm:

- tabere de vară pentru cercetarea cărții vechi românești, în anii 2000–2008 la mănăstirile Cozia („Școala de la Cozia”, condusă de prof. univ. Dan Horia Mazilu) și Bistrița (sub conducerea conf. univ. Ioan St. Lazăr și a prof. dr. Ion

Soare), cu participarea unor cadre didactice universitare, studenți, masteranzi, doctoranzi, dintre care unii au confirmat deja ca personalități;

- sesiuni anuale de comunicări (în fiecare lună septembrie), cu participarea unor însemnați cercetători din țară și din județ, precum și a unor tineri (dintre participanții la taberele de vară și din promoții ulterioare de la universități din București, Cluj-Napoca și Pitești); sesiunile au avut două secțiuni tradiționale: *Sfântul Antim Ivireanul în memoria cultural-spirituală* și *Cercetări de cultură medievală și premodernă*, cărora, în ultimii ani, li s-a adăugat *Ateneul artistic G. Popescu-Vâlcea*, în cadrul căruia au fost evocați iluștri cercetători de altădată (G. Popescu-Vâlcea, Maria Golescu, Olga Greceanu), care s-au ocupat de arta românească medievală și premodernă;

- publicarea curentă a comunicărilor de la sesiuni, precum și a altor studii referitoare la viața, opera și actualitatea Sfântului Antim Ivireanul în revista anuală de teologie și cultură *Lumina lumii* girată de *Fundația Culturală Sfântul Antim Ivireanul* (revistă ajunsă, în anul 2019, la numărul 28).

- antologarea celor mai valoroase cercetări antimologice realizate de membrii și colaboratorii Centrului, inclusiv cele din revista *Lumina lumii*, în seria de volume intitulată *Antimiana*, respectiv vol. I (2004), vol. II (2012), vol. III (2016) – volume care, împreună cu revista, se regăsesc în bibliografia referințelor din lucrările multor cercetători din Vâlcea și din țară.

De-a lungul celor două decenii de activitate a Centrului, au participat la sesiunile anuale de comunicări și au fost prezenți în paginile revistei *Lumina lumii* și ale antologiilor *Antimiana* personalități de prim rang ale vieții bisericești și culturale, precum și mulți cercetători de profil din universități din București,

Cluj-Napoca, Pitești, Alba Iulia, Brașov, Târgoviște, institute academice (*C.S. Nicolaescu-Plopșor* din Craiova), așezăminte de cult (Mănăstirea *Antim* din București, Mănăstirea *Nicula* din județul Cluj), mari biblioteci (Biblioteca Academiei, B.C.U., a Sfântului Sinod), muzee (Muzeul *Curtea Domnească* din Târgoviște, Muzeul *Șchei* din Brașov) și alte instituții culturale.

Dintre ierarhi menționăm pe mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania și arhiepiscopul Gherasim Cristea, pe Înaltpreasfințitul Părinte acad. Irineu Popa și Înaltpreasfințitul Părinte dr. Varsanufie. Amintim pe acad. Gabriel Ștrempel, acad. G. Mihăilă, acad. Dan Horia Mazilu și reputeții profesori universitari: Eugen Negrici, Nicolae V. Dură, Radu Ștefan Vergatti, Zamfira Mihail, Cătălina Velculescu, Dinică Ciobotea, Adrian Marinescu, arhim. Mihail Stanciu, arhim. dr. Policarp Chițulescu, pe alți universitari de anvergură, precum: Dan Zamfirescu, pr. conf. univ. dr. Jan Nicolae și Dumitru A. Vanca, conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru, Cristina Dobre-Bogdan, Laura Bădescu, Laura Lazăr-Zăvăleanu, Silvia Marin-Barutcieff, Victor Petrescu, Ștefan Găitănar, Petruța Măniuț-Coroiu, Luiza Marinescu, Gabriela Gabor, Constantin Mălinaș, valoroși cercetători de profil, precum: Doru Bădără, Vasile Oltean, Tudor Nedelcea, pr. dr. Ioan Dură, Nicolae Mihai, Gabriela Nițulescu și Dorin Teodorescu, scriitorii Paul Aretzu și Doina Pologea, istoricii de artă Dragoș Morărescu și Luiza Barcan, iconarele Elena Murariu și Gina Maria Pilipova, apoi mai tinerii cercetători Marius Vasileanu, Alexandra Crăciunescu-Vasilii, Ana-Maria Mihail-Iorga, Adriana Gorgos și studenți, masteranzi, doctoranzi de la universități din București și Pitești.

Cercetătorilor din țară li s-au adăugat de-a lungul anilor în jur de 30 de cercetători din Vâlcea, dintre care menționăm: arhim. dr. Vartolomeu Androni (Cozia), arhim. Veniamin Micle (Bistrița), pr. dr. Nicolae Bălașa, pr. Ion Gavrilă, pr. Nicolae Proteasa, pr. Laurențiu Rădoi și, recent, pr. dr. Ștefan Zară, pr. Dumitru-Siluan Scurtu, pr. Nifon-Dorin Iancu și proto-singhelul Antim Motorga, apoi, pr. drd. Constantin Mănescu-Hurezi, pr. Nicolae Moga, prof. univ. dr. Petru Pistol, pr. dr. lector univ. Leon Dură, prof. dr. Ion Soare, Florin Epure, Ion Predescu, Dumitru Lazăr, muzeograful dr. Ioana Ene, istoricul Eugen Petrescu, prof. Costea Marinoiu, publicistul Mihai Popa, precum și tinerii drd. Gabriel Enache, teolog, mst. Veronica Lazăr-Arsene, drd. Elena-Lavinia Diaconescu, Alina Nicola, bibliotecar. Contribuțiile lor de o mare diversitate în raport de profilul tematic larg al sesiunilor anuale au dovedit substanță în informație și în interpretare.

În acest sens, deopotrivă cu noutățile doctorale ale unei bune părți dintre acești cercetători, se disting prin contribuțiile lor culturale de seamă câțiva autori precum:

• arhim. Veniamin Micle, pentru ipotezele sale temerare, bine argumentate, în curs de validare;

a) Bolnița Mănăstirii Bistrița a fost biserică isihastă din secolul al XIV-lea, având și hramul specific *Schimbarea la Față*;

b) primul tipograf din Țara Românească, Macarie, a fost român și a tipărit *Liturghierul* din 1508 la Mănăstirea Bistrița;

c) Școala mănăstirească de la Bistrița a fost, în Țara Românească, prin continuitate și calitate, echivalentă Mănăstirii Neamț din Moldova;

d) recent, localizarea posibilă a bătăliei de la Posada (1330) în defileul Bistriței;

• prof. univ. dr. Petru Pistol, pentru monografia dedicată apologetului creștin Lactanțiu și traducerea din opera acestuia;

• pr. prof. dr. Ștefan Zară, pentru monografia patristică *Sfântul Ambrozie al Mediolanului*;

• prof. dr. Ion Soare, pentru prezentarea documentelor slavo-române din arhivele Olteniei;

• pr. prof. dr. Ion Gavrilă, pentru studiul monografic *Muzica bisericească din ținutul Vâlcii* de-a lungul veacurilor;

• pr. prof. dr. Laurențiu Rădoi, pentru monografiile dedicate tuturor așezămintelor de cult din binecuvântata Eparhie a Râmnicului, într-un volum monumental și pentru o monografie dedicată domnitorului Mircea cel Mare, „Iar” al Vâlcii.

În ce privește contribuțiile la cunoașterea vieții și operei Sfântului Antim Ivireanul de către cercetătorii vâlceni, menționăm, pentru rezultatele lor, pe:

• IPS. Irineu Popa, pentru cuvântul înaintea la volumul dedicat, în 1997, de către Mihai Rădulescu, lui Antim Ivireanul, ca „învățător, scriitor și personaj”, precum și pentru accentele privind pastorația marelui ierarh;

• IPS. Bartolomeu Anania, pentru subtila demonstrație a culturii Ivireanului;

• IPS. Gherasim Cristea, pentru cuvinte ziditoare de suflet privitoare la memoria și actualitatea Sfântului Antim Ivireanul;

• IPS. Varsanufie, pentru considerațiile valorizatoare în actualitate, vizând modelul cultural-spiritual și duhovnicesc al episcopului și mitropolitului martir și sfânt Antim Ivireanul;

• arhim. Veniamin Micle, pentru interpretări teologice la *Didahiile* antimiene;

• pr. prof. dr. Ion Gavrilă, pentru evocarea vieții muzicale bisericești în vremea Sfântului Antim Ivireanul, îndeosebi a lucrărilor colaboratorului său, Filothei sin Aga Jipei, fost monah la Hurezi;

• pr. prof. dr. Laurențiu Rădoi, pentru documentarea „la zi” a activității Sfântului Antim Ivireanul ca episcop la Râmnic;

• pr. prof. dr. Ștefan Zară, pentru reliefaarea îndrumării duhovnicești pentru preoți și mirenii a episcopului Antim, în una din primele lui cărți tipărite la Râmnic;

• protosinghelul Antim Motorga, pentru valențele cercetării asupra lucrării *Tomos haras* a patriarhului Dositheii, tipărită de episcopul Antim la Râmnic.

Cu voia cititorului acestui text, consemnez și câteva din contribuțiile subsemnatului: două cărți (*Sfântul Antim Ivireanul* – «*visiterie de daruri*», 1999 și *Sfântul Antim Ivireanul* – *orator creștin*, 2005, o a treia carte fiind în curs de finalizare; deschiderea unor linii de cercetare: *Sfântul Antim Ivireanul* – *artist brâncovenesc*, *Tipărituri antimiene în colecții externe*, *Hermeneutica emblemei ctitoriale a Sfântului Antim Ivireanul la Mănăstirea Toți Sfinții din București*; organizator al sesiunilor anuale de comunicări; redactor șef și redactor responsabil al revistei *Lumina lumii* și îngrijitor al antologiilor *Sfântul Antim Ivireanul, ocrotitor spiritual*, 1999, *Antimiana I* – II – III, precum și al antologiei *Constantin Brâncoveanu* – *domn*

al faptei creatoare și al jertfei sfințitoare, 2014, aceasta din urmă, cu lucrări prezentate în cadrul sesiunilor Centrului de Studii – ca o dovadă concretă că s-a acordat totdeauna multă atenție marelui domnitor martir și sfânt în programul cultural-spiritual.

Toate acestea nu s-ar fi reușit dacă *Fundația Culturală Sfântul Antim Ivireanul* n-ar fi conlucrat sub egida Arhiepiscopiei Râmnicului și a Primăriei Râmnicului, asigurându-și concursul neprețutat al unor instituții și așezăminte de cult și ONG-uri de nădejde: Biblioteca Județeană *Antim Ivireanul*, Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale, Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu*, Seminarul Teologic *Sfântul Nicolae*, mănăstirile vâlcene, îndeosebi Mănăstirea Cozia și Mănăstirea Bistrița, bisericile râmnicene: Biserica *Înălțarea Domnului*, Biserica *Nașterea Maicii Domnului*, Biserica *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, Forumul Cultural al Râmnicului – împreună cu care s-a creat un climat spiritual și un public constant (v. broșura *Hronic antimian. 1991–2016*, supliment al revistei *Lumina lumii*, nr. 25 din 2016).

Desigur, însă, aceasta este prezentarea (concisă) a rezultatelor pozitive – pentru care, mai în detaliu, se poate consulta broșura *Centrul de Studii Medievale și Premoderne Antim Ivireanul. Documentar selectiv 1999 – 2019*, supliment al revistei *Lumina lumii* nr. 28 din 2019 – nu ne absolvă de conștiința și regretul unor (inerente?) dificultăți și neîmpliniri, cu motivațiile lor obiective sau subiective, cunoscute și resimțite nu o dată de către organizatori. Această prezentare arată, totuși, că și din provincie – cu devotament, competență, tenacitate, abnegație, bună organizare și colaborare – se poate contribui la un proiect românesc și georgian elevat dedicat marelui tipograf, cărturar și ierarh martir, luptător pentru valorile Ortodoxiei și ale Bisericii strămoșești românești, despre care ilustrul istoric bisericesc Teodor M. Popescu scria:

„Virtuți de sfânt împodobesc chipul prea alesului păstor al Ungro-Vlahiei. Au venit la noi mulți străini, unii au poposit cu anii, alții au și păstorit, unii au avut calități sufletești și au gândit binele neamului nostru, dar nici unul n-a avut inima mare și bună a Ivireanului Antim, atitudinea lui îndatoritoare și edificatoare, n-a pus ca el la suflet și binele și răul patriei adoptive, n-a pus datoriile sale de conștiință mai presus de toate interesele și dorințele sale personale. Au fost în neamul nostru vlădici vrednici, învățați, râvnitori, binefăcători și alții, dar mulțimea de daruri a lui Antim n-au avut-o încă. El s-a dăruit pre sine cu totul și cu toate ale sale neamului românesc. Acest devotament benevol și prisositor dă o valoare deosebită, excepțională *figurii și faptei georgianului românizat, care a păstorit pe scaunul Țării Românești*”.

A-l cinsti în aeternum, prin cult și cultură, devine o datorie de conștiință și de onoare.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Activitatea Episcopului Sofronie Vulpescu la Râmnic (1913–1918) II

Episcopul Sofronie a păstorit efectiv la Centrul eparhial mai puțin de patru ani. Deși se cunosc puține fapte din scurta lui păstorie, el a găsit totuși vreme să se implice în activitățile gospodărești. Ca om de cultură, era conștient că orașul Râmnicu-Vâlcea va deveni un centru bisericesc și cultural recunoscut numai printr-o școală teologică bine organizată. De aceea, între 1913–1914 a construit un nou local pentru Seminarul Teologic, pavilionul dinspre strada Carol, pe un teren dăruit de Episcopie. După o întrerupere a cursurilor între anii 1916–1918 din cauza ocupației străine, s-a ridicat și a doua aripă a Seminarului, care se va finaliza în 1922, în timpul episcopului Vartolomeu Stănescu¹. Deosebit de util demersului nostru este discursul rostit de ierarh la punerea pietrei de temelie în anul 1913, din care vom reda câteva rânduri: „Este știut de toți, că o instituție, ca să poată să-și îndeplinească bine rolul său, are nevoie, între altele, și de un local propriu și în condiții bune. Ei bine, acest lucru lipsea Seminarului Eparhiei. Cerul a voit ca această lipsă să fie îndeplinită azi [...] De azi înainte, școala preotească se va așeza pe vecie în sălașul ei; de acum înainte fiii oltenilor noștri, luminătorii satelor și orașelor nu vor mai avea să lupte cu mizeria clădirii în ruină, care i-a adăpostit până mai ieri, neîncăpătoare, întunecoasă și umedă. Mai în voie vor putea avea de aici înainte grija studioasă întocmai ca aceea a albinelor, ca să meargă din floare în floare și să strângă mierea cea duhovnicească, cu care să se întoarcă la stupul lor, în mijlocul obștilor; și acolo să împartă tuturor hrană de viață duhovnicească și trupească”².

Grija sa statornică pentru carte rezultă și din actele oficiale ale Sfântului Sinod, în care avea să spună cu nostalgie: „Eram preot paroh, când citeam

¹ P. CÂRBOVICEANU, „Seminarul din Râmnicul-Vâlcei”, în BOR, an. XXXVII (1913), nr. 10, pp. 489–518, Pr. PARTENIE, *Anuarul Seminarului „Sf. Nicolae” din R.-Vâlcea pe anul școlar 1924–25 cu un scurt istoric de la înființare și până în prezent*, Tipografia Matei Basarab, Râmnicu Vâlcea, 1926, p. 112; Pr. Const. GRIGORE, *Anuarul Seminarului Sf. Nicolae din Râmnicul Vâlcei pe anii școlari 1925–1929*, Tiparul Tipografiei Cozia a Sfintei Episcopii a Râmnicului Noului Severin, Râmnicu-Vâlcea, 1930, pp. 112–113.

² † SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul-Severin, *Calendarul Bisericesc Ortodox pe lunile octomvrie, noemvrie și decembrie din anul 1913*, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, București, 1913, pp. 123–125.

cu drag cele ce zicea în Sfântul Sinod repausatul episcop Melchisedec, care numea «Tipografia și Revista» cele două fiice ale Sfântului Sinod. Erau pe acele timpuri la Revistă numai doi sau trei redactori, membri ai Sfântului Sinod, ale căror articole și astăzi când le citește cineva face mare plăcere și sunt foarte mult folosite oricărui cleric, căci erau foarte bine scrise...”³.

Un ierarh învățat cum era Sofronie avea nevoie de o tipografie, care să publice lucrările necesare credincioșilor și preoțimii oltene în preajma Primului Război Mondial. Astfel, pentru a astâmpăra foamea după hrană duhovnicească a păstoriților săi, a manifestat un interes aparte pentru reorganizarea tiparniței eparhiale, care va fi servit o vreme scopurilor administrative ale orașului⁴. În acest scop, adresează Ministerului Industriei și Comerțului o scrisoare, prin care își exprima dorința de a înființa un „teasc tipografic, cum a mai fost aici pe vremi și chiar aici, în ograda Sfintei Episcopii, în afară de alte începuturi”, pentru „reînvierea unui trecut de glorie al Bisericii, iar nu o instituție de speculă și comercializare”. Din raportul inspectorului industrial Gigurtu, întocmit la 11 iulie 1914, rezultă că tipografia propusă a se înființa nu era „încă complet instalată”, fiind așteptat al doilea motor și două mașini de tipărit, iar scutirea de taxe și impozite se va putea acorda atunci când va corespunde cerințelor. Din păcate, abia în ședința din 9 decembrie 1914, comisia industrială ajunge la concluzia că trebuie să i se acorde avantajele legale⁵.

Conștient de rolul său în reorganizarea tipografiei, arhimandritul Iuliu Scriban scria că „își făcuse o bună tipografie, înzestrată cu material foarte bun. Avea frumoasa pasiune de a tipări, nu însă și pe aceia de a se întovărași cu oameni pricepuți care să-l facă a tipări lucruri bune”⁶. În această tiparniță, cât și la alte imprimerii din țară, el însuși a publicat *Calendarul Bisericesc Ortodox*, timp de 21 de ani⁷. Din însemnările timpului aflăm că aceste tipărituri, destul de utile în procesul de culturalizare al credincioșilor, erau întocmite chiar de ierarh, fără să accepte alte intervenții: „Aceste calendare, ajunseseră cu fiecare an destul de folosite, printr-o mulțime de date bisericești și prin catalogul de sfinți, prin care foarte ușor găseai la ce zi cade serbarea cutărui sfânt. Autorul nu asculta însă când îi spuneai că poate face lucrarea și mai folosite, deși în unele calendare punea o foaie în care cerea să i se facă propuneri despre îmbunătățirile de făcut

3 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă a Sfântului Sinod. Ședința din 22 octombrie 1912”, în BOR, an. XXXVI (1913), nr. 11, p. 17.

4 Direcția Generală a Arhivelor Statului R.S.R., *Vâlcea în documente 1865–1881*, vol. II, București, 1986, nr. 8, pp. 145, 312.

5 Gheorghe PĂRNUȚĂ, Nicolae ANDREI, *Istoria cărții, presei și tiparului din Oltenia*, Craiova, 1994, pp. 303–304.

6 Arhim. SCRIBAN, „Moartea episcopului Sofronie”, în BOR, an. XLI (1923), nr. 12, p. 938.

7 Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 347; Pr. Dumitru SANDU, *Eparhia Râmnicului și Argeșului. Monografie*, vol. I, Râmnicu Vâlcea, 1976, p. 138, afirmă că „la Râmnic a înființat o tipografie în care a tipărit de câteva ori «Calendarul Bisericii Ortodoxe», timp de 20 de ani”.

în aceste calendare. Scriitorul acestor rânduri i-a făcut astfel de propuneri, dar răposatul n-a voit să le urmeze⁸. Nu este lipsit de interes să subliniem că actele sinodale din 1913 precizează că tiparul și tirajul erau plătite de 15 ani din banii săi, „și de aceia și scot calendarul în broșuri separate, pentru că îmi convine mai bine din punct de vedere material”⁹.

Dintr-o simplă răsfoire a acestor calendare, ne putem da seama că în paginile lor au fost dezbătute o diversitate de probleme de ordin religios, cultural, istoric, moral, literar, economic și agricol, care urmau să însuflească cititorilor sentimente de dragoste de neam și țară, de limbă și credință strămoșească. De pildă, la 29 noiembrie 1899, protosinghelul Sofronie nota în prefața calendarului: „Calendarele fiind singurele publicații care pătrund cât se poate de adânc în straturile poporului nostru și «Calendarul Bisericesc Ortodox» cu modul acesta cred că va ajunge să pună în relief publicului știutor de carte cunoștințe spre zidire întru bune și este de un viu interes atât clericilor cât și oricărui binecredincios de a cunoaște progresele ce se fac în «Biserica noastră Ortodoxă» pe calea culturală”¹⁰. În calendarul din anul 1900, alături de sărbătorile religioase, naționale și domnești, apar știri despre bâlciurile din România, repausul duminical, catalogul cronologic al mitropoliților Ungrovlahiei, portretele lui Iosif Gheorghian și Iosif Naniescu, sinoadele de la Ierusalim, fiziologia răsului, consistoriile din țară și numele superiorilor de la mănăstiri¹¹. Calendarul din

1904 prezintă, printre altele, date despre sfințirea Mănăstirii Sinaia,¹² iar cel din 1907 despre aniversările Casei Regale, puterea legislativă în România, Sinodul VII Ecumenic, Familia Regală, numărul bisericilor și mănăstirilor, ajutoarele ce se pot da la accidente¹³. Merită să ne rețină atenția calendarul din 1914, din care aflăm viața Sfântului arhidiacon Lavrentie,¹⁴ și cel din 1915, unde sunt menționate câteva învățăături ale episcopului către preoți și diaconi pentru Sfânta Liturghie¹⁵. Având în vedere munca sa neobosită în apariția neîntreruptă a acestor tipărituri, peste două decenii, suntem îndreptățiți să-l considerăm un adevărat părinte al calendarului Bisericii Ortodoxe Române de la începutul secolului al XX-lea.

O altă realizare editorială de seamă o constituie teza sa de licență, cu titlul *Voința liberă a omului ca principiu al acțiunii morale*, tipărită în 1898, la București, „în semn de adevărată iubire frățască” față de preotul Marin Vulpescu din Lupșanul. Lucrarea cuprinde 103 pagini, în patru capitole, în care autorul prezintă, printre altele: importanța voinței omului pentru viața morală, imputația, originea răului, învățătura Bisericii contra gnosticismului, pelagianismului și protestantismului, existența voinței libere și a libertății la omul căzut în păcat sau aflat în stadiul de perfecțiune, piedicile care pot restrânge libertatea voinței și înrăurirea ce pot avea acestea asupra caracterului faptelor omenești și, nu în ultimul rând, cultura voinței¹⁶.

8 Arhim. SCRIBAN, *Moartea episcopului Sofronie...*, p. 938.

9 „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă”, în BOR, an. XXVII (1913), pp. 139-140.

10 Protosinghelul Sofronie VULPESCU, *Calendar bisericesc ortodox pe anul mântuirii 1899*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1899, p. 4.

11 Protosinghel Sofronie VULPESCU, *Calendar bisericesc ortodox pe anul viset 1900*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1900, pp. 1-187; C., „Bibliografie. «Calendar bisericesc ortodox pe anul biset 1900» tipărit de Protos. Sofronie Vulpescu”, în BOR, an. XXIII (1900), nr. 11, p. 1059.

12 † Sofronie VULPESCU, *Calendar bisericesc ortodox pe anul viset 1904*, Editura Gutenberg, București, 1904, pp. 125-128.

13 † Sofronie CRAIOVEANUL, *Calendar Bisericesc Ortodox pe anul 1907*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1907, pp. 1-162.

14 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe lunile iulie, august și septembrie din anul 1914*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914, pp. 1-162.

15 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe lunile aprilie, mai și iunie trimestrul al doilea din anul 1915*, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1915, p. 42.

16 Protosinghel Sofronie VULPESCU, *Voința liberă a omului ca principiu al acțiunii morale*, București, Tipografia Gutenberg Joseph Gobl, București, 1898, p. 108.

Trebuie notată aici și cartea *Priviri generale despre viața și operele lui Immanuel Kant. Culegere de pre mai mulți autori*, publicată în 1906 la Institutul de Arte Grafice Eminescu din București. Are 105 pagini, structurate în șapte capitole despre: Kant și timpurile sale, perioada anticritică, critica rațiunii pure speculative, metafizica moravurilor, critica rațiunii practice, critica facultății de a judeca și filozofia religioasă. De reținut cuvintele de încheiere prin care arată scopul întocmirii acestei lucrări: „noi n-am avut alt scop, decât a pune în evidență, după o lungă perioadă de evoluție și pipăire, unitatea și progresiva continuitate a gândirii critice. Dualismul naturii și al libertății nu reprezintă la Kant antagonismul a două concepții succesive. Fără îndoială, dezvoltarea logică a sistemului său l-a adus în oarecare momente să accentueze cu o insistență particulară cutare sau cutare punct al doctrinei”¹⁷.

În 1908, Sofronie a editat o lucrare de 56 de pagini, intitulată *Viața și pătimirea Sfintei Marii Mucenițe Ecaterina, fecioara cea prea înțeleaptă*. În *Cuvântul Către cititori*, semnat de autor la 28 ianuarie, stă scris: „Lucrarea nu este decât o coordonare a celor relatate despre această sfântă în Mineiul din luna noiembrie și în *Viețile Sfinților* de Simeon Metafrast, cu cele publicate în *Acta Sanctorum* ale Bulandiștilot și în alte monografii mai noi, precum în ale DD. S. Masson și Abatele Jacquet. Monografia aceasta era menită a dezvolta sentimentul religios între mulții cititori ai aceluia ziar popular”. La final, cârticica prezintă în câteva pagini viața și pătimirea întâiului mucenic și arhidiacon Ștefan¹⁸.

Tot atât de însemnat din punct de vedere editorial este *Noul Testament prescurtat, adică Părți alese, din: Evangheliile de la Mateiu, Marcu, Luca și Ioan; Cele patru sprezece trimiteri ale Apostolului Pavel; Epistolele sobornicești și Apocalipsul*. Din „Cuvântul introductiv” aflăm că această carte, de 255 de pagini, a fost finalizată la 7 ianuarie 1911¹⁹. Trebuie să precizăm că în 1913, Comisiunea pentru cercetarea lucrărilor religioase și cărților didactice aproba *Noul Testament prescurtat*, care umplea „prin așezarea-textelor sfinte după chestiuni, un gol în literatura noastră bisericească”²⁰. Doi ani mai târziu, cartea se vindea cu 3 lei²¹.

În 1916, a tipărit la București o altă lucrare, cu titlul *Minunata viață a Sfântului Ierarh Nicolae*, Arhiepiscopul Miralichiei, scrisă cu mâna și li-

¹⁷ + Sofronie CRAIOVEANUL, *Priviri generale despre viața și operele lui Immanuel Kant. Culegere de pre mai mulți autori*, Editura Institutul de Arte Grafice Eminescu, București, 1906, p. 109.

¹⁸ + Sofronie CRAIOVEANUL, *Vieța și pătimirea Sfintei Marii Mucenițe Ecaterina, fecioara cea prea înțeleaptă*, Editura Librăriei Naționale, București, 1908, pp. 1-56.

¹⁹ + Sofronie CRAIOVEANUL, *Noul Testament prescurtat, adică Părți alese, din: Evangheliile de la Mateiu, Marcu, Luca și Ioan; Cele patru sprezece trimiteri ale Apostolului Pavel; epistolele sobornicești și Apocalipsul*, București, 1913, pp. 5-11.

²⁰ „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 30 octombrie 1913”, în BOR (1913), p. 197.

²¹ „Spre știință”, în BOR, an. XXXIX (1915), nr. 4, p. 446.

tografiată. După cum arată în primele file, această carte, în format mic, de 95 de pagini, a fost tradusă chiar de el după alte scrieri mai vechi. În cuprins, găsim numeroase informații despre patria și părinții sfântului, studiile sale teologice, călătoria la Locurile Sfinte, suferințele din vremea persecuțiilor, participarea la Sinodul de la Niceea și minunile săvârșite²².

Tipograf iscusit, Sofronie a publicat în 1923, tot la București, *Luter. Viața și-nvățătura sa. Originile Protestantismului*, o lucrare de 44 de pagini, care cuprinde șapte capitole. După ce prezintă Wittembergul, tinerețea și revolta lui Luther, întemeierea Bisericii Protestante, cei din urmă ani ai reformatorului, portretul și doctrina sa, în încheiere, autorul scrie: „În felul acesta era în ale sale mari linii, strâmta învățătură a lui Luther. Ea oferea instinctelor naturii scuze așa de lesnicioase și îmbărbătări atât de puțin deghizate, încât ea era datoare a târî sufletele acolo, dar tot p-atâta a provoca și dezordini”²³.

Fără să intrăm în detalii, trebuie notat că, tot sub semnătura lui Sofronie, au mai ieșit de sub teascurile tiparului și alte lucrări, care-i întregesc profilul cultural: *Foaie de perete, Harta eparhiilor Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române, Micul catehism ortodox, Ecclesiastul și Apocalipsa (Comentarii) și Noul Testament*,²⁴ vândut în 1910 cu 4 lei, la Tipografia Cărților Bisericești²⁵. Pentru a-i înțelege mai bine preocupările culturale, trebuie să mai amintim și alte scrieri apăru-

te în timpul păstoriei sale, în diverse reviste ale timpului: *Scepticismul lui Kant, Studiu istoric după manuscriptele coptice ale Sinodului de la Nicea și Alexandria, Sfinții Constantin și Elena, Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Ilie Tesviteanul, Nașterea și Adormirea Maicii Domnului, Schimbarea la Față, Aflarea și Înălțarea Sfintei și de viață făcătoarei Cruci, Cuvioasa Maica noastră Eufrosina, Sf. Grigorie Luminătorul Armeniei celei mari, Sinoadele ținute în Ierusalim, Sf. Apostol Iacov al lui Alfeu, Sf. Atanasie cel Mare, Milostenia, Aducerea moștelor Sf. Ioan Gură de Aur în Constantinopol, Sf. Efrem Sirul, Isidor Pelusiotul, Meletie Arhiepiscopul Antiohiei celei Mari, Apostolul Filimon, Apostolul Onisim, Ortodoxia, 40 de mucenici, Sf. Sofronie Patriarhul Ierusalimului, Sf. Ioan Scărarul, Duminica Tomii, Sfinții Apostoli Vartolomeu și Varnava, Harta administrativă a bisericii din regatul României, Sf. Sfințit mucenic Simeon, Episcopul Ierusalimului, rudenia Domnului, Temerea de Dumnezeu, Sf. Policarp episcopul Smirnei*,²⁶ *Nifon Mitropolitul Ungro-Vlahiei* († 5 mai 1875),²⁷ *Arhiereii titulari în biserica noastră*²⁸. Pe lângă aceste tipărituri, în 1910 i s-a aprobat publicarea manuscrisului *Faptele Sfinților Apostoli. Trimiterile Sf. Apostol Pavel. Epistolele sobornicești și Apocalipsa*²⁹. Deși spre sfârșitul vieții a dorit să publice un tratat mai mare despre doctrina creștină, totuși nu a mai apucat să-l editeze, deoarece s-a îmbolnăvit³⁰.

²² † SOFRONIE, episcopul Râmnicului, *Minunata viață a Sfântului Ierarh Nicolae*, Arhiepiscopul Miralichiei, București, 1916, p. VI.

²³ † SOFRONIE, episcopul, *Luter. Viața și-nvățătura sa. Originile Protestantismului*, Tipografia Profesională, Dim. C. Ionescu, București, 1923, p. 42.

²⁴ G..., „Literatura religioasă”, în BOR, an. XXXIII (1909), nr. 8, pp. 950 (recenzii); † SOFRONIE, episcopul, *Luter...*, copertă.

²⁵ „Spre știință”, în BOR, an. XXXIV (1910), nr. 2, p. 120.

²⁶ B., *Arhiereul Sofronie Vulpesu...*, p. 53.

²⁷ † Sofronie CRAIOVEANUL, „Nifon Mitropolitul Ungro-Vlahiei († 5 mai 1875)”, în BOR, an. XXVI (1902), nr. 1, pp. 67-68.

²⁸ † Sofronie CRAIOVEANUL, arhiereul, „Arhiereii titulari români în Biserica noastră”, în BOR, an. XXXVI (1912), nr. 8, pp. 744-751.

²⁹ „Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Ședința din 19 maiu 1910”, în BOR, an. XXXIV (1910), nr. 4, p. 419.

³⁰ Arhim. SCRIBAN, *Moartea episcopului Sofronie...*, p. 938.

Activitatea sinodală. Un capitol important din viața episcopului Sofronie Vulpescu îl constituie activitatea sa dinamică în cadrul ședințelor Sfântului Sinod, unde, la 1 mai 1901, a fost ales în Comisia pentru cercetarea cărților de învățământ religios, cursul primar, și în cea a socotelor Tipografiei și ale revistei *Biserica Ortodoxă Română*, în locul episcopului Silvestru Bălănescu al Hușilor, trecut la Domnul³¹. Pentru a-i reliefa contribuția, considerăm potrivit să spunem că la 16 noiembrie 1900 a prezentat în cadrul Comisiei pentru luarea socotelor raportul nr. 82, referitor la cereerea preotului din cătunul Satischioi, comuna Șiriu, din județul Constanța, de a primi gratuit pentru biblioteca parohiei colecția revistei *Biserica Ortodoxă Română*. În cadrul acestei ședințe, a citit și raportul nr. 99, prin care Episcopia Hușilor cerea cărți de ritual pentru tinerii elevi seminariști care citeau cu greutate literele chirilice la slujbele din catedrală³².

O analiză atentă a documentelor ședinței din 24 octombrie 1907 ne arată că Sofronie a fost însărcinat de Sfântul Sinod să lucreze calendarul de perete și în broșură, dar Administrația Cassei Bisericii a aprobat să se tipărească numai calendarul în foaie mare. În urma intervenției sale, ministrul Cultelor a încuviințat să se editeze și în broșură, deși „anul trecut s-au tipărit în plus vreo 3.000”³³.

Apreciat de ierarhii Sfântului Sinod, la 1 mai 1908 a fost ales în Comisia de petiții și în cea pentru Revistă, Tipografie și revizuirea cărților liturgice. Actele ședinței arată că meritele i-au fost recunoscute, fiind retribuit în 1907, pentru corectarea cărților bisericești de ritual, cu suma de 250 de lei, pe lună. Tot acum, prezintă membrilor sinodali lucrarea *Viața și pătımirea Sf. Marii Mucenițe Ecaterina și a Sf. întâiului Mucenic Arhidiaconul Ștefan*, scrisă și tipărită tot de el, oferindu-le câteva exemplare episcopilor și Bibliotecii Sfântului Sinod³⁴.

La fel de importantă este și ședința din 5 mai 1908, în care a prezentat o petiție pentru cercetarea manuscrisului intitulat *Calendar bisericesc ortodox pe anul 1909*, întocmit chiar de el. În cadrul acesteia, a citit apoi și rapoartele Comisiei de petiții cu privire la câteva cereri de tundere în monahism în așezămintele monahale de la Gorovei, Rarău, Râșca, Almaș, Agapia și în alte mănăstiri din țară³⁵.

Se cuvine să notăm că, în ședința din 17 mai 1910, a citit proiectul de regulament pentru cazuri de afurisenii și anatema și raportul Comisiei

31 „Desbaterile S-tului Sinod din sesiunea de primăvară. Anul 1901. Procesele verbale ale ședințelor Sântului Sinod din sesiunea de primăvară a anului 1901”, în BOR, an. XXV (1901), nr. 4, pp. 7-9.

32 „Desbaterile S-tului Sinod din sesiunea de primăvară. Anul 1901. Procesele verbale ale ședințelor Sântului Sinod...”, pp. 55-57.

33 „Acte oficiale. Sumarul ședinței din 24 Octombre 1907”, în BOR, an. XXII (1908), nr. 3, p. 245.

34 „Acte oficiale. Sumarul ședinței din 1 Mai 1908”, în BOR, an. XXII (1908), nr. 3, pp. 246-252.

35 „Acte oficiale. Sumarul ședinței din 5 Mai 1908”, în BOR, an. XXII (1908), nr. 3, p. 258.

de petiții referitor la suplica preotului Simion Popescu, cu care a înaintat broșura *Întâmpinare la referatul D-lui Profesor Dr. I. Cornoiu și al Păr. I. Popescu-Mălăești* privitor la o altă broșură intitulată *Septuaginta și textul evreiesc în Biserica Ortodoxă*, amândouă scrise de el. De asemenea, a citit raportul privitor la *Manualul de predici* al preotului Ioan Grigoriu din Vaslui, care a primit aprobarea Sfântului Sinod, cu mențiunea de a nu fi impus bibliotecilor parohiale³⁶. După numai câteva luni, la 13 octombrie, în ședința Consistoriului Superior Bisericesc, s-a citit suplica episcopului Sofronie, care a prezentat 37 de exemplare din *Micul Catehism Ortodox*, alcătuit pe baza învățăturii din *Mărturisirea ortodoxă* și tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod³⁷.

Activitatea culturală atât de prodigioasă a fost remarcată și de membrii Sfântului Sinod, care l-au ales, în ședința din 2 noiembrie 1911, raportor în Comisia Bibliei Sfântului Sinod³⁸. La 30 octombrie 1913, actele arată că *Noul Testament Prescurtat*, scris de ierarhul oltean, este bine întocmit, „îndeplinind prin așezarea textelor sfinte după chestiuni, un gol în literatura noastră bisericească. Sfântul Sinod deci îi poate da cuvenita aprobare, comisia ținând să mulțumească cu smerenie Preasfințitului autor, pentru așa de meritoase îndeletniciri”³⁹.

De o deosebită importanță demersului nostru este ședința desfășurată o zi mai târziu, la 31 octombrie, în cadrul căreia episcopul prezintă cu regret situația pastoral-misionară din țară: „Avem în întreaga țară 5 parohii urbane vacante și 62 filiale. Acestea sunt lesne de suplinite, căci ușor poate preotul de la o parohie servi și la parohia vacantă alăturată. Dar la țară lucrul acesta nu se poate. Sunt 2.182 de biserici filiale rurale, sunt sate întregi de câte 200 de familii care sunt până astăzi fără preot. La stabilirea parohiilor – să-mi fie iertat să o spun – s-a făcut mare nedreptate prin unele locuri. Mergi poști întregi și se numește parohia cutare, cu 5–6 sate! Când zicem 2.182 biserici filiale, zicem 2.182 de sate! Încât să nu neglijăm partea aceasta, căci este de mare importanță. Trebuie să avem mare grijă de sate, căci acolo năpădesc tot felul de necredincioși”⁴⁰.

Ca și alți slujitori ai Bisericii, a ridicat glasul atunci când a fost nevoie, având mai multe intervenții salutate de membrii Sfântului Sinod. Astfel, în ședința din 31 mai 1912, solicita „să dea o urmare chestiunii privitoare la înființarea locurilor de arhieriei titulari la bisericile ale căror testamente ctitoricești prevăd să aibă și un arhieru, pe care l-au și avut, după cum se

36 „Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Ședința din 17 maiu 1910”, în BOR, an. XXXIV (1910), nr. 4, p. 413.

37 „Acte oficiale. Consistoriul Superior Bisericesc. Ședința din 13 octombrie 1910”, în BOR, an. XXXIV (1910), nr. 8, p. 863.

38 „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 30 octomvrie 1913...”, pp. 187-188.

39 „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 30 octomvrie 1913...”, p. 197.

40 „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 31 octombrie 1913”, în BOR (1913), p. 207.

vede din documentele vechi, până când eforturile respective au redus postul de arhieru pe cale bugetară”⁴¹. Deoarece erau puțini preoți în țară, avea să propună ministrului, în ședința din 24 octombrie 1913, să întocmească un proiect de lege prin care să se modifice legea dată în 1893, „primindu-se la hirotonie și acești absolvenți cu 4 clase de seminar, numai pentru această una și singura dată”⁴².

Din însemnările pe care le avem, reiese că episcopul Sofronie era și un bun cunoscător al realităților bisericești din țară, dar și al provinciei românești dintre Dunăre și Mare, unde, în trecut, au funcționat mai multe centre episcopale. Astfel, la 30 martie 1914, cu prilejul votării *Legii pentru organizarea administrativă din Dobrogea Nouă*, a cerut în Senat să se înființeze o mitropolie la Constanța, precum a fost între anii 290–530, iar la Silistra o episcopie⁴³. Deși a solicitat reînființarea Mitropoliei Tomisului, aceasta a fost reorganizată abia în anul 1923, cu titulatura Episcopia Constanței, având ca prim păstor pe episcopul Ilarie Teodorescu.

Ctitor de locașuri sfinte. În acest răstimp, vlădica Sofronie s-a implicat în renovarea și consolidarea unor locașuri de cult din eparhie și va fi sfințit altele care se vor fi ridicat acum. Reținem în primul rând bisericile *Sfântul Nicolae* din Zgubea (1907–1915), *Sfântul Nicolae* din Ionești Govorii (1909–1916), *Sfântul Nicolae* din Voineasa (1910–1914), *Sfântul Nicolae* din Alunu (1910–1920), *Sfântul Nicolae* din Băbeni (1911–1915), *Sfântul Ioan Botezătorul* (1911–1923) și *Sfântul Dumitru* (1912) din Băile Govora, *Cuvioasa Parascheva* din Râmești (1912), *Sfântul Nicolae* din Rusănești (1912), *Adormirea Maicii Domnului* din Risipiți (1912), *Buna Vestire* din Scăueni (renovată, 1912), *Cuvioasa Parascheva* din Bărcănești (1912–1915), *Sfântul Ioan Botezătorul* din Modârceni (1912–1916), *Sfântul Nicolae* din Diculești (1913), *Cuvioasa Parascheva* din Sinești (1913), *Sfânta Filofteia* din Greblești (1913), *Sfântul Ioan Botezătorul* din Urși (1913), *Cuvioasa Parascheva* din Bărbătești (1913), *Sfântul Nicolae* din Izvoru (1913), *Sfinții Voievozi* din Mitrofani (1913–1914), *Intrarea în Biserică* din Afumați (1913–1914), *Sfântul Nicolae* din Diculești (1913–1915), *Sfântul Dumitru* din Râmnicu-Vâlcea (renovată, 1914), *Sfântul Dumitru* din Predești (1914), *Sfânta Treime* din Băluțoaia (1914), *Sfântul Nicolae* din Orlești (1914), *Sfântul Nicolae* din Bereni – Drăgășani (1914), *Adormirea Maicii Domnului* din Câmpeni-Măneasa (1914), *Intrarea în bi-*

41 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Ședința din 31 mai 1912”, în BOR, an. XXXVI (1913), nr. 11, p. 2.

42 Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 24 octombrie 1913..., p. 130.

43 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendarul Bisericesc Ortodox pe lunile aprilie, mai și iunie din anul 1914*, Tipografia Profesională Dim. C. Ionescu, București, 1914, pp. 62–64; „Cuvântarea Prea Sfințitului D. D. Sofronie al «Râmnicului Noul Severin» în Senatul țării, în ziua de 30 martie 1914, cu prilejul votării legii de organizare administrativă a teritoriului anexat”, în BOR, an. XXXVIII (1914), nr. 3, pp. 270–274. Pr. Claudiu COTAN, „Episcopul Sofronie Vulpescu și Eparhia Râmnicului Noul Severin în anii 1913–1918”, în *Orthodoxia*, seria a II-a, an. VIII (2016), nr. 1, pp. 149–150.

serică din Gușoeni (1915) și *Sfântul Dumitru* din Fumureni (1916–1920), toate în județul Vâlcea⁴⁴. La acestea se adaugă bisericele *Sfântul Nicolae* din Deveselu (1905–1912), *Sfântul Nicolae* din Fărcașul de Jos (1910–1911), *Buna Vestire* din Caracal (1910–1912), *Sfântul Dumitru* din Balș (reparată, 1913), *Înălțarea Domnului* din Sprâncenata (reparată, 1914), *Adormirea Maicii Domnului* din Drăgănești-Olt (reparată, 1914) și *Duminica Tuturor Sfinților* din Frumoasa – Seaca (renovată, 1915), în județul Olt,⁴⁵ dar și cea din Măceșu de Sus, în județul Dolj, sfințită la 17 mai 1914.⁴⁶ Este bine să notăm și două ctitorii din județul Ialomița, de care s-a îngrijit și pe care mai apoi le-a sfințit: *Adormirea Maicii Domnului* din Condești (1907)⁴⁷ și *Sfântul Nicolae* din Ciulnița (1910)⁴⁸. De asemenea, trebuie spus că, la 23 aprilie 1915, a participat la sfințirea Mănăstirii Căldărușani, împreună cu Ghenadie Petrescu, fostul mitropolit primat, și episcopul Evghenie Humulescu⁴⁹. Presupunem că și alte așezăminte din județele Gorj și Dolj, care aparțineau pe atunci Eparhiei Râmnicului, construite în timpul păstoririi lui, au fost sfințite tot de el.

Chipul său a rămas zugrăvit pe pereții bisericilor *Sfântul Dumitru* din Râmnicu-Vâlcea și *Sfântul Nicolae* din Voineasa, ca o mărturie peste veacuri. Potrivit anumitor surse, în 1914,

cu ocazia sfințirii acestui așezământ, a citit rugăciunea Dezlegarea cea Mare, spre mulțumirea sătenilor, întrucât „se vorbește de mult că P. S. Calinic, fostul episcop de Râmnic, într-o împrejurare oarecare ar fi blestemat locurile acestea de aici, adică pe voinesari”. După ce i-a binecuvântat pe credincioși, îndemnându-i „să fie uniți și tari în credință, căci numai așa vom învinge pe inamicul nostru și numai așa vom putea avea fericirea să trăim într-o Românie mare, noi și copiii noștri”, la plecare, a donat „suma de lei 200 (două sute) pentru biserica din Voineasa, pentru ca să fie pomenit la slujbele ce se vor face în sfânta biserică”⁵⁰.

Păstor de suflete. Cu siguranță că vlădica va fi făcut și unele vizite canonice în eparhia sa, spre a cunoaște starea religioasă morală a credincioșilor, dar și situația materială a preoților. A slujit atât în Catedrala Episcopală din Râmnicu-Vâlcea, dar și în numeroase alte biserici din întregul cuprins al Olteniei. Deși va fi hirotonit preoți și diaconi și va fi călugărit mulți tineri, care doreau să intre în viața monahală, în anul 1913 prezenta Sfântului Sinod o situație tristă pentru străvechea Episcopie, în care se aflau 120 de biserici fără preoți, propunând, asemenea episcopului de la Argeș, să fie hirotoniți seminariștii cu patru clase „și nu în Cadrilater, dar chiar aici, căci aici avem mare necesitate”⁵¹.

Remarcabil om de cultură, episcopul Sofronie Vulpescu a rostit sute de predici în cadrul slujbelor săvârșite, fie de la amvonul Catedralei episcopale, fie de la cel al bisericilor pe care le-a vizitat și sfințit, aducând cuvânt de învățătură, de mângâiere și încurajare ascultătorilor săi.

⁴⁴ Pr. dr. Laurențiu RĂDOI, *Vâlcea, vatră de cultură și spiritualitate românească*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2012, pp. 151-450 (cu bibliografie).

⁴⁵ Dumitru SANDU, Eparhia Râmnicului..., pp. 512-591.

⁴⁶ „Comuna Măceșu de Sus, județul Dolj”, http://www.comunamacesudesus.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=17&limitstart=2, accesat la 28 decembrie 2018.

⁴⁷ Prof. Dr. Ștefan Sava GRIGORESCU, „Biserica Adormirea Maicii Domnului - Condești” <http://marketbiz.ro/d/condeesti/-info/154/istoric-condeesti/>, accesat la 28 decembrie 2018.

⁴⁸ „Parohia Ciulnița”, <https://lacasuriortodoxe.ro/d/ciulnita/-info/376/istoric-ciulnita/>, accesat la 28 decembrie 2018.

⁴⁹ P. C., „Două biserici, monumente istorice”, în BOR, an. XXXIX (1915), nr. 2, p. 170.

⁵⁰ Nicolae MOGA, Gheorghe STANCIU, *Voineasa - paradigma identității. Studiu monografic*, Editura Timpul, Reșița, 2002, p. 151.

⁵¹ „Ședințele Sfântului Sinod. Sesiunea de toamnă. Ședința de la 21 octombrie 1913”, în BOR (1913), pp. 92-93.

lată, de pildă, ce spunea în anul 1913, la Mănăstirea Sărăcinești, cu prilejul reînființării ei: „lăcașul acesta sfânt ar fi trebuit păstrat cu toată pietatea de către posteritate; și totuși, printr-o crudă ironie a soartei, adusă de vitregia vremilor, moșiile sale au fost scoase la un adevărat mezat, iar schitul – purtat pe aripile nimicnicirii – ar fi fost menit să se prăbușască în ruină și uitare, dacă o întocmire providențială n-ar fi făcut ca una din moșiile sale să cadă în mâna unui bun creștin, cum sunteți Domnia Voastră, Domnule Ministru, care, poate, de aici din preajma acestui sfânt locaș v-ați simțit însoțit în multe din pornirile generoase și binefăcătoare, care a făcut din Domnia Voastră un metafizician profund, un gânditor la căile Domnului...”⁵².

Pe de altă parte, vlădica a fost în mijlocul păstoriților săi și prin pastorialele ocazionale, care constituiau o modalitate eficientă de a comunica direct atât cu oamenii simpli, cât și cu autoritățile vremii. Putem evoca, spre exemplificare, câteva cuvinte din toastul ținut la Palatul episcopal, la 22 martie 1915, în noaptea de Paști, în fața reprezentanților locali: „Învierea Domnului, pe care întreaga creștinătate de toate riturile de pe pământ o prăznuiește azi, fie simbolul de încetare al măcelăririi aproapelui, pe care alții blasfemiind pe Dumnezeu, îl duc în numele Crucii și se pretind Creștini [...] Iar neamul nostru cel risipit adunăse, pentru ca sub același steag să strigăm: «trăiască neamul nostru» mereu răstignit de potopul atâtor neamuri, însă cu voia lui Dumnezeu reînviat la flacăra atâtor daruri...”⁵³.

Preocupat de soarta păstoriților săi, a inițiat în cadrul eparhiei o serie de conferințe, care au dezbătut probleme teologice, istorice, literare și sociale deosebit de importante pentru acele vremuri. Astfel, Procesul-verbal al Conferinței protoierești din 15 septembrie 1915, prezidată de el, arată că s-au luat în discuție: întocmirea monografiilor parohiale în timp de un an, în locul conferințelor generale contramandate din cauza evenimentelor, conferințele pe cercuri, înzestrarea bisericilor cu obiecte care lipsesc, îngrijirea curților și a cimitirelor și instrucțiunile cu privire la costumul preoțesc conform Regulamentului Sfântului Sinod (purtarea de baston)⁵⁴.

În același an, la 21 octombrie, o altă conferință protoierească, susținută sub președinția sa, a aprobat câteva măsuri pentru Eparhia Râmnicului, privind ținerea conferințelor generale pastorale, fără derogare de la respectarea lor anuală, precum prevede regulamentul elaborat de Consistoriul Superior Bisericesc, temele acestor conferințe, păstrarea focului de întrebuințat în cădelniță, până la alte timpuri mai prielnice, într-un lighean de

⁵² + SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul-Severin, *Calendarul Bisericesc Ortodox pe lunile octombrie, noiembrie și decembrie din anul 1913...*, pp. 126–127.

⁵³ + SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna septembrie din anul 1915*, Tipografia „Episcopul Sofronie”, Râmnicu-Vâlcea, 1915, p. 134.

⁵⁴ + SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna septembrie din anul 1915...*, p. 130.

pământ pus pe un pedestal de lemn, introducerea în fiecare biserică a unui tăietor de anaforă, după modelul trimis de ierarh la fiecare Protoierie⁵⁵. De reținut și Conferința ținută cu protoiereii, la 20 ianuarie 1916, în cadrul căreia s-au luat în discuție teme deosebit de însemnate pentru întreaga Biserică olteană: lărgirea mai multor circumscripții parohiale urbane, pentru a se stabili o dreaptă repartitie de enoriași între preoții respectivi (pentru orașele Craiova și Târgu Jiu), cazul unor cântăreți luați în armată, care cereau menținerea în state, extensiunea pangarului și procurarea mangalurilor lucrate din pământ, după modelele din satul Glogova și apelul inginerului Iosif Armășescu din Turnu Severin, care dorea ajutorul preoțimii pentru a-și pune în practică invenția: un aparat de aviație completat cu plutire la înotat și în aer în caz de accident⁵⁶.

Tot aici trebuie să menționăm Procesul-verbal al Conferinței protoierești din 17 martie 1916, care prezintă alte aspecte dezbătute sub directa sa supraveghere, în pofida conjuncturii nefavorabile a acelor timpuri: înființarea pangarelor în eparhie și a unei subscripții printre preoți pentru ajutorarea unui orfelinat din Sibiu, pentru fiii ostașilor morți pe câmpul de luptă, împrejmuirea cimitirelor la o anumită distanță de sat, recunoașterea Societății *Vistieria Ajutorul* de către Senat⁵⁷. Nu în ultimul rând, la aceste mărturii documentare, adăugăm Conferința cu protoiereii din 24 mai 1916, în cadrul căreia s-a discutat despre societatea mai sus pomenită, revista *Crucea*, pelerinajul preoțesc la mormântul reginei Elisabeta și recepția bisericilor, care urma să se facă de o comisie de protoierei⁵⁸.

Înzestrat cu o putere de muncă rar întâlnită și cu o inteligență deosebită, ierarhul a știut să întrețină o strânsă legătură și cu *Organizația cercetașilor vâlceni*. Din actele vremii aflăm că la 7 iunie 1915 a participat la depunerea jurământului cercetașilor, Cohorta *Constantin Brâncoveanu*, alături de principii Carol, mare comandant al Legiunii cercetașilor, și Nicolae, și autoritățile de la Râmnicu-Vâlcea⁵⁹.

Corespondența. Pentru a-i putea contura cât mai corect personalitatea, trebuie să notăm că a ținut o bogată corespondență atât cu autoritățile vremii, cât și cu ierarhii țării și păstorii săi. De pildă, la 12 martie 1914, primea o telegramă din partea prefectului județului Vâlcea prin care

55 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna noemvrie din anul 1915...*, p. 167.

56 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox luna februarie pe anul visect anul 1916*, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, p. 40.

57 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pentru anul 1916, aprilie*, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, p. 96.

58 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna iunie din anul 1916...*, p. 146.

59 † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox luna iunie din anul 1916...*, p. 155

era solicitat să officieze slujba de Te-Deum la Catedrală, două zile mai târziu, pentru aniversarea proclamării regatului⁶⁰. În luna următoare, la 22 aprilie, prefectul i-a adresat o altă telegramă, prin care îl ruga să participe la oficierea slujbei de la Catedrală, cu ocazia celebrării numelui reginei, în ziua de 24 aprilie⁶¹. La fel de importantă este scrisoarea din 15 octombrie 1914, prin care ierarhul este invitat din nou să ia parte la slujba oficiată în cinstea reginei, cu prilejul zilei de naștere⁶². Sfârșitul anului 1914 îi mai aduce o telegramă din partea Prefecturii, prin care îi solicită să săvârșească slujba de sfințire a apelor la Bobotează și să-i comunice numele tuturor membrilor clerului care vor lua parte la această procesiune⁶³.

Conștient că legăturile trebuie cultivate atât cu autoritățile județului, cât și cu suveranul țării, în 1915, când regele Ferdinand a aniversat 50 de ani, Sofronie i-a adresat o telegramă, în semn de prețuire, rugându-l pe „Dumnezeu să ocrotească Sceptra Majestății Voastre pentru propășirea norodului românesc și îndeplinirea întregului ideal național...”⁶⁴. Merită amintită, de altfel, și scrisoarea trimisă regelui, cu prilejul aniversării a 23 de ani de la căsătorie, în care mulțumește Celui Atotputernic că „S-a milostivit și S-a arătat cu toată bunătatea unind două suflete mari într-o singură gândire de iubire pentru a lucra împreună la întărirea statului român”⁶⁵. Respectându-l cu mare cinste, a simțit nevo-

ia să-i trimită o nouă telegramă de Paști, laudându-i faptele, „în alinarea suferințelor celor obijduiți a fost primită cu duioșie și lacrimi de bucurie de întregul popor. Facă Domnul ca pilda frumoasă a Majestății Voastre să fie un imbold al moralei pentru alinarea suferințelor celor neputincioși și vrednici de milă”⁶⁶.

De asemenea, trebuie să reținem că episcopul de la Râmnic a avut un schimb de scrisori și cu mitropolitul primat Conon Arămescu-Donici. Astfel, în 1916, cu ocazia Anului Nou, i-a scris întâistătorului Bisericii o scrisoare, în care îi evoca „munca fără preget și rodnică ce depuneți”, care „a dat zilnic roade atât de strălucite fiind un imbold puternic pentru toți cei chemați a servi Biserica și Neamul ca să își facă datoria”⁶⁷. Importantă este și scrisoarea lui Conon, care, în calitate de președinte al Societății pentru Educațiunea Cetățenească, avea să-i transmită în același an recunoștința pentru gestul manifestat față de copiii silitori la învățătură: „Comitetul de Direcție al Societății pentru Educațiunea Cetățenească luând cunoștință de generoasa donație a Preasfinției Voastre de 5000 lei ca fond inatacabil, din venitul căruia să se ajute copiii de țărani merituoși, conform art. 3, V din Statute, ne însărcinează a Vă exprima viile sale mulțumiri. Conform art. 5. din Statute, avem onoarea a Vă comunica că prin aceasta Vi s-a conferit titlul de «Membru Donator al Societății pentru Educațiunea Cetățenească»”⁶⁸.

Cred că nu este lipsit de interes să spunem că în timpul său, la 16 iulie 1915, s-a înființat

⁶⁰ ARHIVELE STATULUI VÂLCEA, *Prefectura Jud. Vâlcea*, 1914, dosar 24, p. 14 (se va cita ASV).

⁶¹ ASV, *Prefectura Jud. Vâlcea*, 1914, dosar 24, p. 21.

⁶² ASV, *Prefectura Jud. Vâlcea*, 1914, dosar 24, p. 42.

⁶³ ASV, *Prefectura Jud. Vâlcea*, 1914, dosar 24, p. 54.

⁶⁴ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna septembrie din anul 1915...*, p. 130.

⁶⁵ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pentru anul 1916, ianuarie*, Tipografia Episcopului Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, p. 18.

⁶⁶ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox luna maiu din anul 1916*, Tipografia Episcopului Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, p. 134.

⁶⁷ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pentru anul 1916, ianuarie...*, p. 18.

⁶⁸ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna iunie din anul 1916...*, p. 159.

la Râmnicu-Vâlcea *Societatea Clerului Român Vistieria Ajutorul din Oltenia*, care avea drept scop să sprijine familiile sărace ale membrilor decedați, să dea ajutoare membrilor infirmi și fără mijloace, să plătească cheltuielile de înmormântare la încetarea din viață a societărilor și să ajute din fondul de asistență publică persoanele nevoiașе.⁶⁹ Cu prilejul întrunirii preoților din județul Vâlcea și autentificarea statutelor, protopopul D. Bănescu i-a adresat o telegramă, care pune în lumină grija sa pentru înființarea Societății: „Preoții județului Vâlcea adunați azi la Râmnicu Vâlcea, votând statutele societății «Vistieria Ajutorul» pe care onor. Tribunal le-a autentificat după cererea lor și mergerea în corpore la Tribunal mulțumindu-vă respectuos pentru îndrumarea ce le-ați dat...”. Înțelegând însemnătatea momentului, vlădica le-a răspuns destul de prompt, binecuvântând această instituție, care urmărea „numai alinarea suferințelor celor neputincioși și în suferință”, și rugând pe „Dumnezeul milelor, ca ocrotind din cerul cel sfânt al său Societatea Preoților Vâlceni să o aibă sub a Sa Sfântă pază în veci pentru binele neamului românesc și fala Bisericii autocefale Ortodoxe Române”⁷⁰.

În anul următor, la 30 iunie, la prima prăznuire a ocrotitorilor societății, Sfinții Apostoli, a slujit la Biserica *Toți Sfinții* din Râmnicu-Vâlcea, împreună cu membrii secțiunilor din toate capitalele județelor din eparhie. Cu această ocazie, a acordat rangul de sachelar mai multor preoți, membri ai comitetelor, iar după slujbă, a dăruit, ca prim fond al Societății,

suma de 5000 lei, pe care i-a înmănat președintelui secțiunii centrale.⁷¹

Alte fapte de seamă. În mod special, trebuie să reținem faptul că episcopul Sofronie Vulpescu s-a implicat în organizarea unor manifestări cu caracter național. Apreciat pentru calitățile sale, la 20 iulie 1905, a prezidat un mare miting de protest în sala Dacia, „contra prigonirilor fraților noștri din Macedonia, îndurate din partea Grecilor”, citind numeroasele telegrame sosite din toate colțurile locuite de români, prin care se declarau solidari cu mitingul antigrecesc, precum și moțiunea, care înfiera purtarea grecilor din România, îndemnând românii de pretutindeni se rupă orice fel de legături cu ei. Era pentru prima dată în istorie când un ierarh român conducea o întrunire politică, producând o impresie puternică în rândul societății, întrucât „lupta pe care o duc românii din Macedonia este pentru limba lor și pentru biserică”⁷².

Alte știri ne arată că, la 25 ianuarie 1914, vlădica Sofronie a oficiat, însoțit de personalul administrativ eparhial, stareții mănăstirilor și preoții din Râmnicu-Vâlcea, slujba de parastas, cu prilejul împlinirii a șaisprezece ani de la moartea episcopului Ghenadie Enăceanu, ale cărui rămășițe pământești se află lângă bolnița Arhiepiscopiei⁷³. Luând în considerare documentele vremii, știm că la 15 august 1914, ierarhul a sărbătorit la Mănăstirea Hurezi, în chip deosebit, comemorarea a două sute de ani de la moartea martirică a Sfântului Constantin Brâncoveanu, ctitorul ei⁷⁴. Ca un prinos de re-

⁶⁹ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox luna februarie pe anul visect anul 1916...*, p. 43; † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox luna martie pe anul visect anul 1916*, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, p. 86.

⁷⁰ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pentru anul 1915*, august, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1915, p. 111.

⁷¹ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna iulie din anul 1916*, Tipografia Episcopul Sofronie, Râmnicu-Vâlcea, 1916, pp. 177-183.

⁷² C., „Scrișore din București”, în *Gazeta Transilvaniei*, 1905, nr. 162, p. 2.

⁷³ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Calendar Bisericesc Ortodox pe luna septembrie din anul 1915...*, pp. 122-123, 128.

⁷⁴ † SOFRONIE, episcopul Râmnicului Noul Severin, *Calendar*

cunoștință, festivitățile au fost mutate apoi la București, fiind încununate de un frumos cuvânt ținut de marele istoric Nicolae Iorga⁷⁵.

În sfârșit, se cuvine să notăm, fără a detalia, că la 18 mai 1917, Sofronie a slujit la slujba de înmormântare a episcopului Calist al Argeșului, împreună cu ierarhii Valerian Râmnicleanu și Meletie Constanțeanul⁷⁶.

Eparhia Râmnicului în timpul Primului Război Mondial. În timpul Primului Război Mondial, Eparhia Râmnicului și-a adus contribuția din plin, sprijinind idealurile de libertate și unitate națională. Identificându-se cu păstoriții lor, numeroși preoți și-au făcut datoria față de neam și țară, fiind bătuți, anchetați, jefuiți, condamnați la ani grei de închisoare sau împușcați.

Solicitată pentru realizarea unor „producțiuni mai întinsă și regulată de șiac călugăresc pentru armata”, în atelierele monahale, Episcopia Râmnicului a confecționat prin mănăstirile de călugărițe, 20.000 m de pânză fir bumbac, pentru *Regimentul I obuziere ușoare* din Slatina. Totodată, în primăvara anului 1916, s-au colectat din parohiile vâlcene bani pentru sprijinirea orfelinatului românesc din orașul Sibiu, creat pentru îngrijirea copiilor lipsiți de părinții lor, luați în armata austro-ungară pe frontul din Italia și Galiția și căzuți în luptă, iar în septembrie, soldații aflați în convalescență au primit de la Episcopie cărți de rugăciuni și iconițe. Deși la 1 octombrie 1916, Comitetul militar a solicitat să tipărească bilete de spital (4000), foi de dietă (5000), raport telegrafic (1000) și tabele nominale de răniți (2500), Centrul eparhial a răspuns că „Sfânta Episcopie n-are tipografie proprie, iar ceea care este proprietate personală a P. S. Sofronie nu funcționează, întrucât personalul este mobilizat de la 15 august a. c.”.

Din nefericire, în această perioadă, Biserica olteană păstorită de episcopul Sofronie a avut mult de suferit din partea trupelor de ocupație, locașurile de cult fiind profante sau jefuite, iar de multe ori distruse din cauza bombardamentelor. Pe lângă faptul că a primit familii întregi de preoți și mireni, refugiați din Transilvania, așa cum reiese dintr-o telegramă din 21 septembrie 1916, Sofronie a alcătuit și o mișcătoare rugăciune, pentru a încuraja soldații pe front, ce se citea de preoți în biserici și din care redăm un scurt fragment: „Așa, Doamne, Dumnezeuul milei, auzi-ne pe noi, smeriții și nevrednicii robii tăi, în ceasul acesta [...], iar oștirile trecute peste hotare pentru întregirea neamului românesc și aducerea lui la îndeplinirea unei Româнії Mari, de pretutindeni, împuternicește-le”⁷⁷.

Bisericesc Ortodox pentru anul 1915, august..., nenum.; Nicolae Șerbănescu, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 348.

⁷⁵ Claudiu COTAN, *Episcopul Sofronie Vulpescu...*, p. 150.

⁷⁶ Arhim. I. SCRIBAN, „Cronica bisericească internă. Moartea episcopului Calist”, în *BOR*, an. XL (1922), nr. 6, p. 461.

⁷⁷ Laurențiu RĂDOI, *Vâlcea, vatră de cultură...*, p. 487-490 (cu bibliografie).

Ani de neliniște. În aceste vremuri de restriște pentru popor, vrednicul ierarh a trecut prin grele încercări, fiind nevoit să se retragă la București, spre sfârșitul anului 1916 sau începutul celui următor⁷⁸ ori mai degrabă la 13 mai 1917. Părăsind reședința episcopală, vlădica a lăsat toate bunurile în grija a trei împuterniciți, „fiecare administrând în felul lui, făcând fiecare încasări și plăți fără nicio regulă”⁷⁹. Din cauza atitudinii ostile față de ocupanți, la 19 mai 1917 a fost arestat de către autoritățile germane⁸⁰ și ținut o lună și jumătate în închisoarea de sub Cercul Militar din Capitală, la întuneric⁸¹. Un raport al Prefecturii Vâlcea, înaintat la 28 august 1917 Ministerului Cultelor, pentru a arăta situația anormală de la Episcopie, cu trei administratori, precizează că autoritatea județeană nu a fost informată de întemnițarea sa⁸². Despre acest fapt avea să vorbească preotul Marin Vulpescu din București, care îi face și o scurtă descriere: „Episcopul Sofronie avea însă o fire curioasă, moștenită poate de la cine știe ce strămoș. Așa-s mocanii, oameni cutezători, spun tot adevărul, lovesc în plin tăișul sabiei și vorbe. Oameni dintr-o bucată. Au dinți de șarpe când nu le convine un lucru. Or, acest fel de a fi nu se potrivea cu smerenia cerută de cinul călugăresc. Cum s-ar fi putut împăca îndârjirea aceasta mocănească, dacică, cu asuprirea vrăjmașului năvălitor în țară în toamna anului 1916? Când mergea pe drum îi scuipa, îi ocăra în gura mare. Așa era Sofronie. Nu-și putea stăpâni ura împotriva lor. Purtarea aceasta nu putea rămâne fără urmări neplăcute pentru el, ori cât de vlădică ar fi fost”⁸³.

Surghiunit cu domiciliul forțat la Mănăstirea Cheia, în județul Prahova, a fost exilat apoi la schitul Peștera Ialomicioarei, unde a trăit într-o mare mizerie și deznădejde. Pentru a pune capăt acestei stări, i-a scris mareșalului Mackensen de la București, cerându-i să fie „decapitat aici unde sunt, or să fiu deportat în Germania. Mai ușor pot suferi pe pământ străin decât pe pământ românesc”. În scrisoarea de răspuns, mareșalul îl informează că „nu are cunoștință de sechestrarea” lui și îi îngăduie să-și aleagă „dincoace între Carpați și Dunăre un loc fix și potrivit cu situația P.S. Voastre, în apropiere de observațiunile germane, pentru o hrană mai bună, lângă persoane cunoscute și voia de a vă lua vechea ocupație cu scrieri bisericești”. Astfel, după îndelungate intervenții, s-a stabilit la Căldărușani, apoi s-a mutat în București, la nepotul său, preotul Marin Vulpescu de la

⁷⁸ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 348.

⁷⁹ Prof. Dumitru GAROAFĂ, „Soarta lăcașurilor de cult vâlcene în anii ocupației străine (1916–1918)”, în *Misiunea*, an. V (2018), nr. 1 (5), p. 116.

⁸⁰ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 348.

⁸¹ Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, p. 347.

⁸² Dumitru GAROAFĂ, *Soarta lăcașurilor de cult vâlcene...*, p. 119, nota 73.

⁸³ Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, p. 347.

Biserica Crețulescu.⁸⁴ Scurte însemnări arată că la Căldărușani l-a cunoscut pe preotul Ilie Roșoga, din județul Gorj, care „are multe de povestit din vremea trăirii împreună cu episcopul său”⁸⁵.

După arestarea lui, Episcopia a rămas fără cârmuitor până în toamna anului 1917, când a fost aprobat ca locțiitor episcopul Meletie Dobrescu⁸⁶. Eliberat în primăvara anului 1918, a plecat la Iași, după semnarea păcii de la București, din 7 mai, pentru a participa la ședințele Sfântului Sinod⁸⁷. Din păcate, în timpul zborului spre Iași, a fost victima a doi tâlhari, care „i-au furat mitra episcopală, cruci, bijuterii și o sumă de bani de aproximativ 15.000 lei, pe care au împărțit-o frățeste”⁸⁸. Nu se știe dacă a luat parte la vreo ședință, fiindcă, la 8 iunie, printr-o scrisoare adresată regelui și înaintată ministrului Cultelor, a cerut să fie demis din demnitatea de episcop, întrucât era slăbit trupestă după cele întâmplate în timpul surghiunului. Se pare că suferințele îndurate l-au slăbit, încât „n-ar mai putea conduce Eparhia Râmnicului cu râvna din trecut”, dar își exprima dorința să fie menținut membru al Sfântului Sinod, fiind trecut în postul de arhieru cu titlul de *Bârlădeanu*, în locul lui Calistrat Bârlădeanu, trecut la cele veșnice în 1916⁸⁹.

Pentru că i s-a aprobat numai demisia, în anii următori a solicitat Sfântului Sinod să fie primit membru al său, ca arhieru cu titlul *Bârlădeanu* sau ca locțiitor de episcop la Râmnic, în vremea când acest scaun nu avea titular. Înaltul for, însă, de fiecare dată i-a respins cererea, motivând că demisia sa a fost legal primită⁹⁰. Cunoscându-i situația, preotul Marin Vulpescu nota cu regret câțiva ani mai târziu într-una din comunicările sale: „Faptul

84 Arhim. I. SCRIBAN, „Cronica bisericească internă. Demisiunea Episcopului Sofronie”, în BOR, an. XL (1922), nr. 6, p. 461; Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, pp. 347–348; Niculae ȘERBĂNESCU, *Episcopii Râmnicului...*, p. 206; Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltenice...*, p. 348.

85 Arhim. SCRIBAN, *Moartea episcopului Sofronie...*, p. 938.

86 Arhim. I. SCRIBAN, „Cronica bisericească internă. Episcopii din vremea Ocupațiunii germane”, în BOR, an. XL (1922), nr. 6, p. 462; Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltenice...*, p. 349; „Bibliografie. «Anuarul Eparhiei Râmnicului Noul Severin pe anii 1921–1925» întocmit de P.S. Vartolomei al Râmnicului Noul Severin”, în BOR, an. XLIII (1925), nr. 4, p. 256; Dumitru GAROAFĂ, *Soarta lăcașurilor de cult vâlcene...*, p. 116 (La 14 septembrie 1917, printr-o adresă, Administrația Casei Bisericii anunța Prefectura că „în scurtă vreme toate neajunsurile de la Sfânta Episcopie a Râmnicului vor fi înlăturate, întrucât Administrația militară s-a decis să trimită Sfintei Episcopii un girant”).

87 Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, p. 348 (Cu ocazia primelor schimburi de ostatici între Români și Germani, a izbutit să treacă în Moldova prin mijlocirea profesorului universitar Dragomir Demetrescu.); Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltenice...*, p. 348.

88 Carmen ANGHEL, *Tata Moșu. Hoțul devenit erou de benzi desenate*, <https://m.jurnalul.antenaz.ro/special-jurnalul/reportaje/tata-mosu-hotul-devenit-erou-de-benzi-desenate-683825.html> https://wikivisually.com/wiki/Sofronie_Vulpescu, accesat la 28 decembrie 2018.

89 Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, p. 348 (Preotul Marin Vulpescu din București spune că la Iași nu i s-a permis să mai participe la ședințele senatului, fiind chiar sfătuit să-și dea demisia, ceea ce a și făcut cu condiția să fie numit arhieru - locotenent pe viață la o episcopie din Moldova.); I. SCRIBAN, *Cronica bisericească internă. Demisiunea Episcopului Sofronie...*, p. 463; Niculae ȘERBĂNESCU, *Episcopii Râmnicului...*, p. 206; Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltenice...*, p. 348; Claudiu COTAN, *Episcopul Sofronie Vulpescu...*, pp. 153–154, apud ARHIVELE NAȚIONALE ISTORICE CENTRALE, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, Dosar nr. 773/1918, f. 2.

90 Niculae ȘERBĂNESCU, *Episcopii Râmnicului...*, p. 206.

că nu s-a retras în Moldova, cât și ocrotirea acordată de Mackensen, felul său de a fi, au contribuit la pierderea scaunului său episcopal”⁹¹. Pe de altă parte, gestul său de a pleca din Râmnicu-Vâlcea, când Oltenia era ocupată, a fost sancționat atât de autoritățile vremii, cât și de mitropolit, care, la 18 septembrie 1917, spunea că „încă din toamna trecută, fără permisiunea noastră canonică sau vreun concediu în regulă, după mai multe luni de zile lipsind din scaunul său [...] acum a fost luat ca ostatic [...] Lipsește și vicarul, P.S. Alexie Craioveanul, respins de însuși P.S. Sofronie a locui împreună acolo, însă acesta s-a strămutat la Iași”⁹².

Ultimii ani ai vieții. În toată această perioadă, proinepiscopul Sofronie Vulpescu a trăit în București, ca pensionar, publicând calendare bisericesti, dar și alte scrieri, consemnate mai sus.⁹³ În ziua de 6 septembrie 1923, și-a dat obștescul sfârșit, fiind înmormântat, la vârsta de 67 de ani, în cimitirul Mănăstirii Cernica⁹⁴. La scurt timp, arhimandritul Iuliu Scriban scria în presa bisericească un articol despre activitatea sa de ierarh, care ne arată că, deși era un om de cultură, cu numeroase cărți și broșuri tipărite, nu s-a bucurat de prea multe aprecieri din partea cunoscuților.

Mai presus de toate însă trebuie să spunem că de la el au rămas o casă în strada Romană și o bogată bibliotecă, pe care, la moartea sa, a lăsat-o Seminarului *Nifon Mitropolitul*, unde învățase și absolvise cursul inferior secundar. După anul 1948 fondul său de carte, dimpreună cu biblioteca, au fost înglobate în Biblioteca Patriarhiei Române⁹⁵.

Acestea sunt, în linii mari, viața și activitatea episcopului Sofronie Vulpescu, rânduit în fruntea Eparhiei oltene în anii viforoși ai Primului Război Mondial. Ridicat prin propriile sale puteri, el a știut să biruiască cu hotărâre și încredere toate neajunsurile întâmpinate, deși a fost criticat de unii contemporani, care poate nu i-au cunoscut îndeajuns viața și trăirile și mai ales faptele puse în slujba Bisericii și a neamului. Acceptând că nu s-a făcut apreciat de cei care au trăit în preajma sa, nu trebuie să uităm că a lăsat urme în viața culturală a vremii, reînființând o tipografie la Râmnicu-Vâlcea, lăsată de ani buni în grija unor meșteri locali, și construind o nouă clădire pentru Seminarul teologic oltean. Autor de lucrări teologice, păstor

⁹¹ Grigore N. POPESCU, *Preoțimea română...*, p. 348.

⁹² I. SCRIBAN, *Cronica bisericească internă. Episcopii din vremea Ocupațiunii germane...*, p. 462; Ciprian-Marius SÂRBU, „Episcopii Râmnicului și viața politică românească în perioada 1859-1918”, în *Buridava*, X, Râmnicu-Vâlcea, 2012, pp. 168-169.

⁹³ I. SCRIBAN, *Cronica bisericească internă. Demisiunea Episcopului Sofronie...*, p. 464; Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 348.

⁹⁴ Arhim. SCRIBAN, *Moartea episcopului Sofronie...*, p. 938; Niculae ȘERBĂNESCU, *Episcopii Râmnicului...*, p. 206.

⁹⁵ Arhim. SCRIBAN, *Moartea episcopului Sofronie...*, p. 938. („Se spune că a lăsat prin testament Seminarului Nifon unde a învățat frumoasa sa bibliotecă, în urmă însă dezminte. A murit fără a fi regulat ceva cu averea sa.”) Niculae ȘERBĂNESCU, *Episcopii Râmnicului...*, p. 206; N. Șerbănescu, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 348.

de suflete și bun gospodar, și-a primit cu resemnare retragerea din demnitatea arhierască, fiind nevoit să trăiască, aproape uitat, până la sfârșitul vieții, deși a fost singurul ierarh român care a pățimit în timpul războiului. Într-un fel, poate că a contribuit și el, prin atitudinea și convingerile sale, la realizarea actului Marii Uniri din 1918, așa cum au făcut și alți slujitori ai Bisericii, despre care dau mărturie numeroase izvoare.

Socotim potrivit să încheiem această scurtă evocare a activității sale cu încrederea că pe viitor vor apărea și alte lucrări omagiale care să-i cinstească memoria și să-i pună în lumină realizările, așezându-l în rândul ierarhilor care au păstorit cu demnitate în scaunul vlădicesc al Râmnicului.

Sfântul Proclu
Patriarhul
Constantinoplei

Cuvânt de laudă la Sfântul Întâi Mucenic Ștefan

Traducere din limba elină¹ de Petru Molodeț,
text revizuit de Maria Luiza Oancea și Octavian Gordon

Răsărind peste pământ soarele descoperit [privirii], se ivesc deolaltă cu el Boarul, Orionul, Pleiadele, ba și Luceafărul de dimineață, pe când Soarele dreptății, strălucind din fecioreștile sânnuri, nu primește pe lângă Sine dănțuirea stelelor într-un mănunchi de lumină, dar pe Ștefan, întâiul Mucenic, l-a făcut să răsară alături de Sine ca un al doilea soare cu razele cele fără de moarte. «Soarele» acela, călătorind pe calea ce duce dinspre miazănoapte spre miazăzi, uneori micșorează, alteori mărește întinderea zilei, însă Acesta, prin pogorârea Lui din ceruri până la noi, făcând să crească dreptatea, a păzit neîntinată și nescăpătată lumina acesteia; acela este urmaș al nopții, Acesta-i vrăjmaș al morții; acela alungă noaptea, Acesta nimicește păcatul; acela luminează timp de douăsprezece ceasuri, Acesta strălucește peste veacuri. Acela călătorește printre aștri, Acesta strălucește prin Apostoli; acela își plinește crugul prin anotimpuri și prin ani, Acesta este propovăduit prin Prooroci și Evangheliști; acela urzește anii cu repeziciune în iureșu-i, Acesta prin cuvânt sporește bisericile. Pe acela zugravii îl înfățișează mergând într-un car de luptă, pe Acesta teologii Îl vestesc dormind într-o iesle – o iesle care este aidoma cerului; o iesle care se face asemenea celei a heruvimilor; o iesle care se ia la întrecere cu tronul cel negrăit; o iesle ce cuprinde hrana cuvântătoare; o iesle care primește în sine Viața întregii zidiri; o iesle care Îl poartă pe Cel Care pe toate le poartă; o iesle mai încăpătoare decât întreaga zidire deolaltă (pe Cel pe Care zidirea nu-L încape, prin har pe-Acesta ieslea L-a încăput); o iesle descoperită de steaua care-a călătorit ziua, o iesle care preînchipuie în sine altarul de jertfă, o iesle care a făcut din peșteră Biserică.

¹ Traducerea s-a făcut după originalul grecesc al ediției J.-P. MICNE, *Patrologia Graeca*, vol. 65, col. 809-818: Λόγος ΙΖ'. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον.

2. Haideti, dar, să căutăm și noi să fim aidoma cuvioșilor magi și să ne minunăm la vederea Bisericii în locul Betleemului; în locul peșterii să primim cu bucurie altarul preoțesc; în locul ieslei să ne închinăm înaintea jertfelnicului; în locul Pruncului să cuprindem în brațele noastre pâinea binecuvântată prin Prunc; pe lângă toate acestea, să-L preamărim pe Împăratul vestit astăzi de Ștefan. O, minunate² lucruri ale Străinului³ Împărat! Ieri a fost adus pe lume, iar astăzi Ștefan I-a fost adus înaintea; Ștefan, mucenicul cu nume bine ales⁴; Ștefan, cunună-nsuflețită; Ștefan, diadema de ea însăși împletită; Ștefan, îngrădire de ea însăși făurită; Ștefan, împrejmuire a propriului creștet de la sine rodită; Ștefan, vlăstar plin de flori al credinței; Ștefan, trandafirul preaînmiresmat al iubirii; Ștefan, floarea nădejdiei care nicicând nu se vestejește; Ștefan, spicul preabogat al harului; Ștefan, vița purtătoare de mult rod a viei veșnice; Ștefan, strugurele dulce ca mierea al nemuririi; Ștefan, mlădița care crește până la cer din Cel Răstignit; Ștefan, împlinirea desăvârșită a întregii bune lucrări și a tot cuvântul; Ștefan, turnul de neclintit al mărturisirii credinței; Ștefan, stânca de nezdruncinat a pătimirii răbdătoare; Ștefan, războinicul purtător de cruce al stăpânirii de sine; Ștefan, ostașul nebiruit al dreptei credințe; Ștefan, căpetenia plină de zel a oștirii; Ștefan, cutezătorul retor împotriva ucigașilor de Hristos. Trudit-am, trudit-am îndelung împletind cunună pentru Ștefan, dar nicidecum n-am avut parte de împletitură. Prin urmare, să lăsăm pe seama Scripturii încununarea lui Ștefan.

3. Căci, «aceasta» spune: «Plin de har și de putere, Ștefan făcea semne și minuni mari în popor» (*Faptele Apostolilor* VI, 8). În ce fel voi aduce laudă Cununii, pe care harul și-a împletit-o cu propriile-i degete? Ce mulțumită-i voi aduce lui Ștefan, care încununează tot creștetul mucenicilor? Ce pot eu să adaug la cununa cu har împletită? Cu ce fel de cuvânt împodobi-l-voi pe cel care este mai strălucitor decât întreaga zidire? Cu ce fel de vorbe minunate am să-l cinstesc pe cel care se mândrește cu nenumărate minuni? Căci, spune «Scriptura», «plin de har și de putere, Ștefan făcea semne și minuni mari în popor». Harul și puterea îi împleteau lui Ștefan cununa. Cu amândouă mâinile își aduna ceea ce este bun pentru luptă. Una îl poțrivea pentru credință, cealaltă pentru mărturisire. Una îl călăuzea spre slujire, cealaltă spre cuvânt. Una îl rânduia spre îndrăzneala în cuvânt, cealaltă spre pătimirea răbdătoare. Una îl pregătea pentru minuni, cealaltă-

² În original, *παράδοξα*, care înseamnă, literal, „ceea ce este paralel cu opinia comună”, „neobișnuit”, de unde „paradoxal” (Octavian Gordon).

³ Numirea lui Hristos ca „Străin” este recurentă în literatura patristică (Octavian Gordon).

⁴ Șirul lung de laude care urmează explicitează sensurile din greaca veche ale numelui Sfântului Mucenic Ștefan, care, ca substantiv comun, înseamnă *coroană*, *cunună* (Petru Molodet).

tă pentru fapte minunate. Har și putere, răsad de-o aceeași cinstire; har și putere, vlăstar crescut de-o aceeași vreme; har și putere, ramură crescută de-o aceeași rădăcină; har și putere, unire de-un același trai; har și putere, îndoita mlădiță a credinței; har și putere, armonie de sunete într-un glas; har și putere, ochii preafrumoși ai drepte credințe; har și putere, sânnii îngemănați ai Bisericii; har și putere, ostași împreună-sălășlitori cu Hristos; har și putere, paznici neadormiți ai lui Ștefan. Căci, spune «Scriptura»: «Ștefan, plin de har și de putere».

4. Cădelniță a harului era Ștefan, tămâie a sfințeniei cu răspândită mireasmă. Izvor al harului era, revărsându-se-n șuvoaie de virtute. Un Nil al harului era, de peste tot izvoditor în șiroiri de evlavie. Atlet al harului era, punându-se de-a curmezișul oricărei puteri a potrivnicilor. Ostaș al harului era, asupra oricărui șiretlic al dușmanilor, a zarvei lor de multe feluri și a răzvrătirii lor năpustindu-se; cu tărie sub săgețile tuturor sub prigoane rămânând; prin minuni biruind; patimile pe fugă punând; bolile izgonind; dracii alungând; cerșetorilor slujind; pe cei suferinzi alinând; pe văduve sprijinind; în ajutorul orfanilor venind; scut al celor nedreptățiți făcându-se; propovăduirea Evangheliei sporind; credința vestind; crucea teologhisind; cu piroanele mândrindu-se; cinstire trestiei aducând; legăturile preamărind; sulita vestind; Coasta străpunsă, Cea mai presus de zidire cinstind; înaintea Patimii celei omorătoare de moarte închinându-se; înaintea ieslei aruncându-se; cu scutecele fălindu-se; cu palmuirea lăudându-se; de temnița lui Pilat nerușinându-se; de mormânt neascunzându-se; cu Învierea mândrindu-se; pe iudei muștrând; pe farisei de rușine făcând; pe saduchei muștrând; gura învățaților închizând; Legea tălmăcind; pe Prooroci cercețând; Scripturile tâlcuind; în ele pe Hristos Luminătorul dezvăluind; împotriva celor care L-au răstignit ridicându-se; pe cei nelegiuți învinuind; asupra celor lipsiți de evlavie năpustindu-se; pe cei necredincioși prin credință biruind; cu iudeii veniți din toate părțile țării la sfat privind învățătura Evangheliei prinzându-se. Căci «s-au ridicat unii dintre cei care vin din sinagoga ce se numește a libertinilor și a cirenienilor și a alexandrinilor și dintre cei din Cilicia și Asia, stând la sfat împreună cu Ștefan, și nu aveau puterea să stea împotriva înțelepciunii și Duhului celui care vorbea» (*Faptele Apostolilor* VI, 9-10). Multe erau valurile împotrivirilor, dar ceresc era Cărmaciul. Cumplite erau furtunile, dar corabia – de cruce purtătoare. Vijeliile trăgeau când dintr-o parte, când dintr-alta, dar mijlocul corabiei era strâns legat de sus. Nu pot valurile să se ridice cu împotrivire până la cer; nu poate duhul cel rău să se lupte cu Duhul Care vine de sus; nu poate corabia să piară când este cărmuită de Viața Însăși.

5. «S-au ridicat unii dintre cei care vin din sinagoga ce se numește a libertinilor și a cirenienilor și a alexandrinilor și dintre cei din Cilicia și Asia, stând la sfat împreună cu Ștefan, și nu aveau puterea să stea împotriva înțelepciunii și Duhului celui care vorbea». Dar despre cine vorbesc ei? Despre Cel purtat în pânțe în chip de negrăit; despre Cel Născut în afara firii; despre Cel alăptat mai presus de cuvânt. Cum de a ajuns Fecioara mamă fără de împreunare? Cum de a putut fi aflată iarăși fecioară după naștere? Cum de firea s-a supus minunii? Cum se face că în Maria firea nu se supunea propriilor hotare? Cum se face că Cel de necuprins a fost cuprins într-un Prunc? Cum se face că era în pânțe și dădea chip tuturor celor care din pânțe așteptau să iasă la lumină? Cum se face că a fost născut și a dat tuturor puțința de a se naște? Cum de a fost alăptat și tuturor celor care alăptează le-a dăruit din belșug izvoare de lapte? Cât de mare este deosebirea dintre lege și har! Cum de una osândește, iar celălalt îngăduie; cum de una pedepsește, iar celălalt izbăvește; cum de una slujește, iar celălalt stăpânește; cum de una dospește păcatul, iar celălalt îl stinge cu totul; cum de una întinde sabia, iar celălalt mânuiește milostivirea; una ține rânduiala poporului, iar celălalt stăpânește ca un împărat; una îl pune pe cel osândit în ștreang, iar celălalt îndepărtează semnul de moarte cu dreapta iubitoare de oameni.

6. De vreme ce Ștefan teologhisea astfel de lucruri despre har înaintea iudeilor, «Scriptura» spune că cei care se luptă cu Dumnezeu, «venind asupra lui și apucându-l, l-au dus în sine-driu» (*Faptele Apostolilor* VI, 12). Acolo unde este o răpire, acolo este și o adunare a mulțimii de iudei; unde este învălmășeală, acolo este și poporul urător de Hristos; acolo unde o nedreaptă ucidere se săvârșește, acolo este un si-

nedriu al învățaților. De ce pângărești scaunul lui Moise, nelegiuitule? De ce spurci tronul pe care Legea l-a împodobit? Legea lui Moise a spus: «Să nu ucizi! Să nu dai mărturie mincinoasă!» (*Leșirea* XX, 13.16) Deci, fie păzește Legea, fie părăsește locul. «Și au pus martori mincinoși, care ziceau: Omul acesta nu încetează a spune vorbe de hulă împotriva acestui loc sfânt și a legii. Căci l-am auzit zicând că Iisus, Nazarineanul Acesta, va nimici locul acesta și va schimba datinile pe care ni le-a dat nouă Moise» (*Faptele Apostolilor* VI, 13-14). Și iarăși: «Au pus bărbați mincinoși să spună: L-am auzit spunând cuvinte de hulă împotriva lui Moise și a lui Dumnezeu» (*Faptele Apostolilor* VI, 11). Acum, o, pârâșule, îl cinstești pe Moise? Acum îl cinstești ca dătător de lege pe cel pe care, când trăia, îl scuipai? Acum te aprinzi ca un apărător al Legii? Acum te răscoli pentru Dumnezeu? Acum te răzbuni pentru că ești hulit? Nu ai aruncat înaintea tuturor pietre împotriva lui Moise? Nu ai cinstit întotdeauna înaintea lui Dumnezeu pietre, lemne și idoli? Și acum, ca să faci ucidere, vestești evlavie? Ca să verși sânge nevinovat, te prefaci că aduci închinare lui Dumnezeu? Tu, care și odinioară și acum tulburi adevărul; tu, care și odinioară batjocoreai cu obraznicie și acum cinstești hulind; tu, care uneltești să cumperi sânge cu răutate; tu, care mereu aduni ceată de martori mincinoși. Căci, spune «Scriptura»: «Au pus martori mincinoși care ziceau: Omul acesta nu încetează a spune cuvinte împotriva lui Moise și a lui Dumnezeu și împotriva acestui loc sfânt și a Legii. Ce fel de vorbe? Căci l-am auzit pe el zicând că Iisus, Nazarineanul acesta, nimicește acest loc». Și ce? Oare, dacă îl vei ucide pe Ștefan, locul nu va fi nimicit? Ba, cu atât mai mult va fi nimicit, pentru că ai ucis și pe Stăpân, și pe slujitor; pentru că ai ucis turma împreună cu Păstorul; pentru

Privind spre Mine, Cel Răstignit,
înfruntă cu îndrăzneală lupta! Eu sunt
Acela pe Care L-ai văzut spânzurat cu
Trupul pe lemn: cu răstignire-n în trup, te
voi încununa. Eu sunt Judecătorul luptei,
căci am fost și Atletul mucenieiei. Am
luptat pe Cruce ca în arenă. Prin faptul
că M-am lăsat prins, l-am zdrobit pe
vrăjmașul diavol. Nu-ți fie teamă de cei
care aruncă cu pietre: fără vrerea lor îți
ridică o scară spre cer.

că ai omorât ostașul împreună cu Împăratul.
O cetate în care împăratul a fost omorât nu
poate să stea neclintită. Niciun templu în care
a fost săvârșită uciderea stăpânului nu poate
să fie cinstit. Căci oare nu a descoperit Ștefan:
«Iată, casa voastră este lăsată pustie» (*Matei*
XXIII, 38)? Oare nu a spus Ștefan: «Nu va rămâ-
ne în templu piatră pe piatră» (*Matei XXIV, 2*)? O,
minune nouă! O, lucru mai presus de minte!
Dumnezeu S-a arătat, iar un om este judecat.
Hristos a fost osândit, iar Ștefan primește pe-
deapsa. Împăratul a mărturisit adevărul, iar
ostașul este chemat să dea seama. Tu, iudeule,

ești pricina unei astfel de judecăți. Ai înfipt o cruce în pământ și ai dezră-
dăcinat Ierusalimul. Ai spus: «Sângele Lui peste noi și peste copiii noștri»
(*Matei XXVII, 25*). Primește, așadar, pedeapsa pe care singur ți-ai câștigat-o.

7. «Și fiind – spune <Scriptura> – Ștefan plin de Duhul Sfânt, ridicând pri-
virea spre cer, a văzut slava lui Dumnezeu și pe Iisus stând de-a dreap-
ta lui Dumnezeu» (*Faptele Apostolilor VII, 55*). Dar cum spune Pavel că El șade?
Căci spune: «A șezut de-a dreapta tronului mării lui Dumnezeu întru
cele înalte» (*Evrei XII, 2*). Prin urmare, care este pricina faptului că El stă⁵
acum? Ce fel de grijă L-a făcut să Se ridice din tronurile părintești? L-a
văzut pe atlet luptându-se și ca un judecător S-a ridicat să-i dăruiască bi-
ruința. L-a văzut pe năier despicând în grabă văzduhul spre cele de sus și
i-a deschis cerurile de dinaintea limanului. «Să nu-ți fie frică, Ștefane!»
spune El. Nimeni nu te va lipsi de cunună pentru lupta-ți! Voind să-ți dau
mâna dreaptă, M-am ridicat de pe tron. Privind spre Mine, Cel Răstignit,
înfruntă cu îndrăzneală lupta! Eu sunt Acela pe Care L-ai văzut spânzu-
rat cu Trupul pe lemn: cu răstignire-n în trup, te voi încununa. Eu sunt
Judecătorul luptei, căci am fost și Atletul mucenieiei. Am luptat pe Cruce
ca în arenă. Prin faptul că M-am lăsat prins, l-am zdrobit pe vrăjmașul
diavol. Nu-ți fie teamă de cei care aruncă cu pietre: fără vrerea lor îți ri-
dică o scară spre cer. Nu-ți fie teamă de cei care aruncă cu pietre: pietrele
îți vor fi trepte spre cer. Nu-ți fie teamă de pietre, fiindcă dinlăuntrul tău
Îl vestești în toate părțile ca Dumnezeu pe Iisus Hristos, Piatra cea din
capul unghiului, Căruia I se cuvine slava și puterea în vecii vecilor. Amin!

⁵ Contrastul este evident în limba greacă, între verbul ἵστημι („a sta [în picioare]”) și verbul καθίζω („a șede”). În română, verbul „a sta” însemna, odinioară, doar „a sta în picioare” (continuator al lat. *sto, stare*), dar, cu timpul, „a sta” a interferat semantic cu „a șede”, astfel încât regăsim în română sintagme precum „a sta jos”. În textul Sfântului Proclu, tocmai în aceasta constă punerea în contrast: Hristos *șezând* de-a dreapta Tatălui și Hristos *ridicat în picioare* de-a dreapta Tatălui, la vederea luptei duse de Mucenicul Ștefan (Octavian Gordan).

Prof. Dr. Emerit
Dimitrie Țelenghídis**

Maladiile educației din epoca noastră. Propuneri de vindecare*

Conform științei Medicinii, vindecarea unei boli presupune, în orice caz, cunoașterea fiziologiei omului din partea medicului care tratează, diagnosticul corect al bolii și, mai ales, [prescrierea]¹ medicamentul potrivit, iar, după caz, îngrijire farmaceutică.

În mod paralel, [vindecarea] mai presupune conștientizarea bolnavului față de starea lui, dar și dorința lui pentru refacerea sănătății sale.

Părintele Gheorghe Metallinós², ca un excelent istoric anatomist³, ne-a

* Textul, cu titlul în limba greacă Νοσήματα της Παιδείας της εποχής μας. Προτάσεις θεραπευτικής, a fost prezentat, cu ocazia cinstirii Sfinților Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, protectorii Învățământului din Grecia, la 29 ianuarie 2017, în Mitropolia de Glyfáda, Ellinikós, Vúla, Vuliagméni și Vári, al cărei sediu se află în Glyfáda, localitate din apropierea Atenei. Autorul mi-a încredințat personal textul conferinței sale spre a fi tradus în limba română, la 4 aprilie 2019, când ne-am întâlnit la Tesalonic (n. trad.).

** Profesorul Dimitrie Țelenghídis, pe care am avut mare bucurie să-l cunosc, prin iconomia Mântuitorului lumii Iisus Hristos, a predat Dogmatica la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Aristotel din Tesalonic, în prezent fiind la pensie. Născut în 1949, căsătorit și tată a patru copii, profesorul Țelenghídis este considerat unul dintre cei mai mari dogmaști ai Greciei din perioada contemporană, având o bogată și variată operă, cu multe articole, studii și cărți, unele dintre ele traduse și în limba română, de-a lungul timpului. De menționat că încă din anii tinereții a avut binecuvântarea să-l cunoască pe Sfântul Paisie Athonitul, vestit pentru harismele cu care l-a înzestrat Dumnezeu, să se afle timp de mulți ani în preajma lui și să primească sfaturile lui duhovnicești, care l-au întărit ca în demersurile sale să urmeze modul de viață și gândire al Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe. Însă și tatăl profesorului Țelenghídis, Părintele Ioan, este cinstit pentru viața lui sfânt-duhovnicească (n. trad.).

1 Am inserat între paranteze drepte completarea unor sensuri pentru o mai bună înțelegerea a textului (n. trad.).

2 Antevorbitor al profesorului Dimitrie Țelenghídis, prezent la acel eveniment menționat mai sus, Părintele Gheorghe Metallinós († 19 decembrie 2019) a fost preot de mir, așadar, căsătorit și tată a trei copii. El s-a născut în anul 1940, în insula Kerkira (Corfu), unde a terminat școala primară, gimnaziul și liceul (1958). A studiat Teologia și Filologia clasică în cadrul Universității din Atena. După terminarea stagiului militar, a fost numit asistent universitar la catedra de Patrologie a Facultății de Teologie din Atena (1965). În perioada 1969-1975, a studiat Teologia, Filologia, Istoria, Filosofia și Sociologia în Germania de Vest, făcând între timp studii și cercetări în Arhivele din Anglia. El a ajuns să fie doctor în Teologie (Atena, 1977), dar și în Filosofie și Istorie (Köln, 1978). Pe când se afla la studii în Germania, a fost hirotonit preot de mir (1971). Din 1984 și până în 2007, a fost profesor titular al Facultății de Teologie din Atena (Universitatea Națională și Capodistriană), unde a predat disciplinele *Istoria și viața duhovnicească în Răsăritul ortodox*, *Istoria și teologia cultului ortodox* și *Istoria bizantină*. De asemenea, el a fost și decan al aceleași Facultăți, în perioada 2004–2007. Cunoscut ca predicator și om de o formație teologică excepțională atât în Grecia, cât și în străinătate, a fost membru al multor Asociații științifice, reprezentând Biserica Greciei și a Ciprului la diferite congrese și întruniri ortodoxe sau inter-religioase. De pildă, din 1978 până în 1992, a reprezentat Biserica Ciprului în dialogul cu Federația Lutherană Mondială. Opera lui de scriitor și teolog este bogată și variată, cuprinzând multe articole, studii și zeci de cărți. Dintre cărți amintim numai câteva: *Politica și Teologia*, *Biserica în lume*, *Parohia*, *Ortodoxia și caracterul grec*, *Elenismul ezitant*, *Elenismul luptător*, *Mărturia teologică a cultului bisericesc* etc. (n. trad.).

3 În sensul că el analizează minuțios problemele (n. trad.).

reliefa, în referatul precedent, maladiile educației noastre⁴, diacronic, până astăzi. Diagnosticul lui a fost argumentat. Din acest motiv, el⁵ este, din punct de vedere științific, corect și clar.

Dar, plecându-se de la acest punct, apar cele extrem de dificile, deoarece, dincolo de diagnosticul corect al unei boli, principala cerință este, pe cât posibil mai repede, vindecarea deplină a bolnavului.

Totuși, înainte de a trece la propunerile [privind] vindecarea problemelor educației noastre, îmi veți îngădui să purced la câteva remarci necesare, după a mea părere.

Mai întâi de toate, să precizez, introductiv, că teologia ortodoxă și pastorația Bisericii noastre are, în practică, un caracter, prin excelență, tămăduitor, adică terapeutic. Din acest motiv și teologia noastră sfânt-patristică este caracterizată de către un canon al unui Sinod Ecumenic ca fiind *știință doctoricească*⁶ în *Duhul [Sfânt]* (vezi *Canonul* 102 de la Sinodul Ecumenic Quinisext⁷). Preoții, ca păstori duhovnicești și purtători firești ai Teologiei Bisericii, sunt considerați în mod just și ca doctori duhovnicești, îndeosebi cei care dintre ei sunt harismatici, ca experimentați în Sfântul Duh, având simțurile duhovnicești exersate și criteriile lor probate în diagnosticarea bolilor și discernerea duhurilor. Pe baza premiselor de mai sus, Biserica Ortodoxă sobornicească⁸ este spitalul sau locul duhovnicesc de vindecare, iar drept medicamente duhovnicești sunt considerate poruncile evanghelice și tainele îndumnezeitoare ale Bisericii, deoarece sunt purtătoare ale harului dumnezeiesc nezidit și lucrării [respective]⁹.

În acest punct, firește, vorbim despre medicamente duhovnicești, pentru că ne vom referi, în continuare, la terapeutică bolilor duhovnicești.

După experiența sfânt-duhovnicească a Bisericii, păcatul este considerat ca boală generală a sufletului. În felul acesta, conform Sfântului Simeon Noul Teolog, „orice păcătos... este bolnav cu sufletul” (idem, *Capete alfabetic*, cap. I). De aceea, „după cum avem simțire trupească, așa, ca și creștini, suntem datori să avem și simțire noetică a sufletului și să simțim noetic¹⁰ atât boala, cât și sănătatea”. Și acestea, desigur, câtă vreme vorbim despre o

...teologia ortodoxă și pastorația Bisericii noastre are, în practică, un caracter, prin excelență, tămăduitor, adică terapeutic. ✠

⁴ Autorul sau autorii se referă, în referatele lor, la bolile sau maladiile educației sau ale învățământului din Grecia, care sunt întâlnite și în România (n. trad.).

⁵ Adică diagnosticul (n. trad.).

⁶ Sau *medicală* (n. trad.).

⁷ Adică Sinodul V-VI Ecumenic sau al II-lea Trulan, ținut la Constantinopol, în 691-692 (n. trad.).

⁸ Dar și cu valoare universală. De altfel, autorul folosește termenul grecesc καθολική (*catolichí*), care înseamnă *universal*, *total* etc. (n. trad.).

⁹ Atât harul, cât și lucrarea lui sunt dumnezeiești și nezidite (n. trad.).

¹⁰ Altfel spus, cu mintea noastră (n. trad.).

fiziologie elementară. Totuși, în cazul lipsei parțiale sau totale de simțire a bolnavului, adică atunci când nu funcționează corect sau sunt aproape mortificate simțurile lui duhovnicești (afazie¹¹), lucrurile sunt foarte dificile, dar, cu toate acestea, sunt reversibile și vindecabile. Va trebui, în orice caz, să ne referim și la acest caz, deoarece ne privește la modul general.

Acum, însă, să spunem câteva cuvinte și despre îngrijirea terapeutică și deținătorul ei. Mijloc și scop permanent al îngrijirii terapeutice a Bisericii se consideră și este, ca un principiu infailibil, pocăința sinceră, crescândă pe viață, a omului bolnav din punct de vedere duhovnicesc. De altfel, *Canonul 102* de la Sinodul Ecumenic Quinisext (691–692), la care ne-am referit deja¹², stabilește cu claritate și începutul corect al fiecărei îngrijiri terapeutice duhovnicești exercitate de către Biserică. „Cel ce arată știința doctoricească în Duhul [Sfânt]”, se notează în mod caracteristic, „trebuie

mai întâi să cerceteze starea celui ce a păcătuit”. Acest lucru înseamnă că orice păcat nu este absolutizat, cât privește caracterul lui, fiind obiectivizat, ci trebuie să fie cercetat împreună cu particularitatea persoanei care îl exercită și condițiile de înfăptuire ale lui.

Înainte de a vorbi în profunzime despre îngrijirea terapeutică și despre vindecarea definitivă pe care le vom recomanda, va trebui, în orice caz, să căutăm și să aflăm cauza primordială a maladiilor educației noastre.

Cauza primordială a maladiilor educației, după a mea părere, va trebui să fie localizată, din punct de vedere istoric, în îndepărtarea treptată a inimilor poporului nostru de Hristos. Negarea indirectă, dar esențială, a lui Dumnezeu–Omul și a învățăturii Sale este ușor de localizat empiric atât în litera, cât mai ales în duhul actelor legislative succesive ale Ministerului Educației și Afacerilor Religioase¹³.

Cunoscut este faptul că, de regulă, ceea ce trece prin legislație și primește un caracter instituțional, se trăiește, de obicei, anterior de către popor, în viața lui zilnică. Acest lucru este cu vădare neliniștitor și îl menționăm, fiindcă are legătură, într-un mod foarte direct, cu terapia pe care o vom propune.

După cum se petrece ca o gândire sau o practică de mai mulți ani să dobândească, încetul cu încetul, o poziție de natură, adică poziția unei men-

¹¹ În sensul de imposibilitate a exprimării acestor simțuri duhovnicești (n. trad.).

¹² De precizat că în acest canon se vorbește despre măiestria duhovnicului (n. trad.).

¹³ Aceasta este denumirea respectivului Minister în Grecia, unde problemele educației sunt unite cu cele ale vieții religioase. În România, corespondentul este, cât privește învățământul, Ministerul Educației și Cercetării, iar afacerile religioase sunt reglementate prin Secretariatul de Stat pentru Culte (n. trad.).

Cauza primordială a maladiilor educației, după a mea părere, va trebui să fie localizată, din punct de vedere istoric, în îndepărtarea treptată a inimilor poporului nostru de Hristos. Negarea indirectă, dar esențială, a lui Dumnezeu–Omul și a învățăturii Sale este ușor de localizat empiric atât în litera, cât mai ales în duhul actelor legislative. ✠

talități firești statornice, care tocește treptat dorința celui suferind pentru vindecarea lui, în timp ce, paralel, conduce la obișnuința patimilor, provocând denaturarea omului, cu alte cuvinte, stricăciunea ontologică a caracterului firii lui, așa și îndelunga îndepărtare de Doctorul sufletelor și al trupurilor, adică de [Domnul Iisus] Hristos, a adus atâtea insuficiențe, disfuncționalități, dar și infirmități organismului educației, care induce o poziție de stricăciune a caracterului ontologic.

În felul acesta se explică, conform părerii mele, faptul că Educația actuală nu se preocupă, după cum ar fi datore, cu educarea-formarea sufletelor odraslelor ei, adică pe baza însușirilor ei ontologico-firești, altfel spus, pe fundamentul indicațiilor făcătorului ei, dar și atunci când nu se întreprinde, cu samavolnicie, denaturarea ei, ca în zilele noastre, prin programe educaționale săptămânale intensive, se limitează statornic la educarea nu a minții, ci doar a rațiunii¹⁴ elevilor și studenților, acordându-le un autonomizat material cognitiv și informațional și, într-o ultimă analiză, de un caracter utilitarist. Cu alte cuvinte, sistemul educației noastre este raționalist, nu-l abordează pe om în mod ontologic, ca pe un întreg psiho-somatic¹⁵. Această situație are drept consecință că în loc ca să conducă educația aceasta, alături de cunoașterea științifică, prin excelență, la faptul de a gândi științific în mod liber și responsabil, dar și la cultivarea și dezvoltarea criteriilor științifice,

sufletești și duhovnicești, este condusă și conduce la producerea în masă de oameni robot, pentru deservirea unui sistem, care urmărește micșorarea persoanei umane, cu ceea ce acest lucru comportă, pentru a ne exprima cu o extremă indulgență și eleganță academică.

În consecință logică, din punct de vedere uman, se pare că este cu totul imposibil să se schimbe esențialmente caracterul educației și, mai ales, scopul ei, după orientarea ei structurală, în cadrul statului neogrec, dacă nu vor exista conștientizarea acestei probleme grave și căutarea sinceră a vindecării ei ontologice. Chiar mai precis, este cu totul imposibil să existe o vindecare a problemei educației, dacă poporul nostru nu-și va schimba, mai întâi, viețuirea și mentalitatea de gândire și de viață.

Vindecarea sigură a unei boli și, îndeosebi, a unei boli sufletești presupune și cunoașterea de sine a celui ce se află în suferință. Însă, cunoașterea de sine este un rod al unei procese noetic, care începe cu adevărata cercetare de sine a minții conducătoare veghetoare și luminate de către harul dumnezeiesc, care minte, după cercetarea cu grijă a adâncului sufletului pe care o realizează, îl conduce pe cel suferind la autodiagnosticul corect, la aflarea și înțelegerea cauzei bolii sale, la simțirea stării lui, dar și a vinei sale personale pentru această stare. În consecință, numai după conștientizarea bolii, în primul rând de către bolnavul însuși și, în al doilea rând, de către cei implicați indirect, poate să se nască dorința profundă pentru vindecarea cauzelor maladiilor sale.

Altminteri, adică dacă el vede și trăiește starea lui cea rea și dorește, pur și simplu, să se ușureze de consecințele neplăcute ale alegerilor sale, nepăsându-i de cauzele primordiale ale acestei stări, atunci el nu va primi corecția îngrijire terapeutică, probabil nici măcar și

¹⁴ Cultivând viața duhovnicească în conformitate cu învățătura creștină ortodoxă, omul ajunge să trăiască nu doar cu lucrarea rațiunii și a cugetului, ci și cu cea a minții sale. Fie că se vorbește despre o singură funcție noetică a sufletului care se manifestă în creier prin rațiune și cuget, iar în inimă prin minte, fie că sunt formulate două funcții ale sufletului, una rațională, manifestată prin rațiune și cuget în creierul omului, iar o alta noetică, exercitată prin minte în inima omului sănătos sufletește, se arată, prin această funcție sau aceste funcții, dimensiunea noetico-rațională la care este chemat să ajungă omul (n. trad.).

¹⁵ Adică format din suflet și trup (n. trad.).

medicamentele obiectivizate, deoarece el nu dorește, esențialmente, să se pocăiască în mod existențial.

Din cele de mai sus reiese clar că începutul vindecării maladiilor educației noastre se află în noi înșine. Cu toate acestea, această constatare nu garantează auto-vindecarea noastră. O abordare științifică serioasă a maladiilor educației presupune atât o îngrijire terapeutică științifică, cât și un purtător științific al ei garantat, din moment ce, după Sfântul Ioan Sinaitul, „fără de doctor, rari sunt cei ce se vindecă” (idem, *Scara*, Cuvântul al IV-lea).

De aceea, așadar, vom spune câteva cuvinte despre îngrijirea terapeutică și purtătorul ei.

După diagnosticarea caracterului maladiilor educației noastre și remarcarea dimensiunii duhovnicești a problemei respective, primul lucru realist, optimist, pe care putem să-l spunem în direcția rezolvării esențiale [a acestei probleme] este că vindecarea ei eficace va trebui să fie căutată în spitalul duhovnicesc al lui Dumnezeu Celui Treimic, care este Biserica Lui Sobornicească, Ortodoxă. Terapia în acest loc duhovnicesc de vindecare este în mod absolut garantată de către Doctorul cu adevărat, adică de către Hristos, cu premisa fundamentală, însă, că cel bolnav duhovnicește (și cel implicat din jurul lui social sau prin rudenie) va recunoaște și își va accepta boala, va urma procedura terapeutică a doctorilor lui înduhovniciți, experimentați, și va lua fără întrerupere medicamentele duhovnicești necesare. Desigur, medicamentele duhovnicești ale spitalului duhovnicesc al Bisericii nu acționează într-un mod mecanic, magic, [ci] presupun primirea lor liberă în credință de către cel bolnav duhovnicește, după cum și dispoziția lui străduitoare.

Conform Sfântului Grigorie Palama, vindecarea tuturor maladiilor sufletului, care se datorează păcatului, trebuie să înceapă din concupiscență¹⁶. Și fiindcă drept cauză primordială a maladiilor educației noastre am considerat [a fi] îndepărtarea noastră, ca neogreci, de Dumnezeu, această cauză, am spune, exprimându-ne într-un mod precis, reprezintă îndepărtarea minții noastre de prima poruncă, care se referă la dorința¹⁷ lui Dumnezeu („să-L iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta...”), motiv pentru care și vindecarea maladiilor educației nu poate să fie decât întoarcerea minții la Cel ce este singurul și din toată inima dorit¹⁸,

¹⁶ Adică din partea poftitoare sau doritoare a sufletului. De menționat că în literatura creștină ascetico-duhovnicească, urmându-se tradiția platonice, se consideră că sufletul are trei părți, considerate, totodată, puteri sau facultăți: puterea înțelegătoare sau rațională (λογιστικόν), puterea poftitoare sau concupiscență (ἐπιθυμητικόν) și puterea mâniașă sau irascibilă (θυμικόν). Prima facultate este considerată *partea rațională* (λογικὸν μέρος) a sufletului, iar celelalte două constituie *partea irațională* (ἄλογον μέρος) a sufletului, numită și *partea pătimașă* (παθητικὸν μέρος), deoarece prin aceste două ultime facultăți obișnuiesc să-și facă intrarea patimile în om (n. trad.).

¹⁷ Sau pofta (n. trad.).

¹⁸ Sau poftit (n. trad.).

adică la Cel mai înflăcărat iubitor al mântuirii noastre, la Dumnezeu Cel întrupat.

Cât privește schimbarea modului greșit de gândire și de viețuire ale poporului nostru, ar putea să aibă un cuvânt și un rol suveran, sub premise, în primul rând, conducerea Bisericii, dar și cadrele didactice din toate treptele învățământului, după cum, de altfel, și părinții, în cadrul familiei.

Maladiile educației apar, cu claritate, drept consecințe ale păcatului poporului nostru, de vreme ce, conform Tradiției biblice și sfânt-patristice, așa cum o exprimă Sfântul Grigorie Palama, pricina producerii universale a relelor este păcatul (vezi idem, *Omilii* 61, 1). De aceea, pe bună dreptate, și vindecarea maladiilor păcatului va trebuie să fie căutată în spațiul duhovnicesc-trăitor și, mai ales, în experiența sfânt-duhovnicească a poporului lui Dumnezeu.

Deja în *Vechiul Testament*, Dumnezeu, ca Tată și Pedagog Atotbun, recomandă poporului Său, foarte clar, următoarele lucruri importante: „De vei asculta cu luare-aminte glasul Domnului Dumnezeului tău și vei face lucruri drepte înaintea Lui și de vei lua aminte la poruncile Lui..., nu voi aduce asupra ta nicio boală, că Eu sunt Domnul Care te vindecă” (*Ieșirea* XV, 26)¹⁹.

Într-o altă conexiune, cuvântul lui Dumnezeu este, am spune, cu totul actual pentru câte ni se petrec astăzi, dar și revelator pentru viitorul nostru. „Dacă veți păzi poruncile Mele și le veți împlini, ne spune [Dumnezeu], vă va veni orice bine și veți locui cu siguranță și nu va fi război în locul vostru... Dacă, însă, nu Mă veți asculta și nu veți aplica toate poruncile Mele..., adică dacă nu veți săvârși toate poruncile Mele, atunci Mă voi comporta în felul următor: vă voi provoca orice boală și sărăcie, care vor topi sufletul vostru, iar bunătățile voastre le vor mânca vrăjmașii voștri... Și dacă, în ciuda acestora, nu Mă veți asculta, cu alte cuvinte, nu vă veți întoarce la Mine, voi continua să vă pedepsesc înșeptit și voi zdrobi semeția mândriei voastre... (*Levitic* XXVI, 3-38)²⁰.

Dumnezeu este, desigur, „îndurător și milostiv, îndelung răbdător și mult milostiv și trece cu vederea răutățile oamenilor” (*Ioan* II, 13)²¹, dar numai ale celor care se pocăiesc și se întorc de la vicleșugurile lor. Deoarece El ne confirmă, zicând: „întoarceți-vă spre Mine, iar Eu Mă voi întoarce spre voi” (*Zaharia* I, 3)²². Și fiindcă Dumnezeu ne pedepsește cu milă, așteptând întoarcerea noastră, să ne întoarcem din timp spre El, respingând lucrările le întunericului. Nepocăindu-ne, constatăm că eșuăm în mod continuu,

¹⁹ Redarea versetului în limba română s-a făcut după modul în care el a fost citat de către autor (n. trad.).

²⁰ Este o traducere în limba română a parafrazăii libere pe care o face autorul versetelor citate (n. trad.).

²¹ Traducere după versetul citat de către autor. Trimiterile biblice la acest verset, dar și la versetele citate anterior, au fost corectate tacit de către traducător (n. trad.).

²² Traducere în limba română după redarea liberă a versetului citat de către autor (n. trad.).

...pocăința noastră reprezintă singura procedură terapeutică, dar și medicamentul prin excelență împotriva păcatului, singura cale cu sens unic pentru rezolvarea problemelor noastre. ✠

deoarece alungăm siguranța noastră de la Dumnezeu. Din acest motiv, pocăința noastră reprezintă singura procedură terapeutică, dar și medicamentul prin excelență împotriva păcatului, singura cale cu sens unic pentru rezolvarea problemelor noastre. Exemplele bi-

blice ale iubirii de oameni a lui Dumnezeu față de cei ce se pocăiesc sunt multe, iar consecințele bune ale pocăinței nu se limitează la calitatea reală a vieții de aici, ci se extind, multilateral largite, în viața cea viitoare și fără de sfârșit (cf. Sfântul Grigorie Palama, *Omilia* 62).

Sfântul Nicolae Cabasila (secolul XIV), ca reprezentat autentic al Tradiției sfânt-patristice a Bisericii, ne conferă cheia sfânt-duhovnicească și rezolvarea problemei complicate a educației. El scrie în mod caracteristic: „Aici ar putea cineva să admire bunătatea lui Dumnezeu. Nimeni nu poate să scape de o boală, dacă altcineva ia medicamentul. Însă, de consecințele păcatului poate cineva să scape, atunci când alții simt durere pentru el” (idem, *Despre viața în Hristos, Cuvântul al VII-lea*, εκδ. Ι. Ήσυχ. «Εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονικῆς, 2004, p. 409). Vom reveni mai târziu la acest citat.

Cât privește durerea, care alta ar putea să fie aceasta decât aceea ce reiese dintr-o cercetare autentică de sine și auto-diagnosticare în Sfântul Duh: deja, după diagnosticarea științifică a maladiilor educației, care a fost prezentată, ne-am ajutat nu doar pentru acceptarea patologiei Educației noastre, ci, în același timp, și pentru acceptarea implicării noastre directe în ea ca părinți, ca educatori și ca simpli cetățeni.

Firește, la nivel practic, pentru a fi schimbat cadrul instituțional al educației, se cuvine mai întâi să fie schimbat modul greșit de viațuire și de gândire al poporului nostru. Am spus deja mai devreme în referatul nostru că pentru schimbarea modului greșit de viațuire și de gândire al poporului nostru ar putea să joace un rol important, sub premise clare, atât Biserica, dar și familia, cât și școala.

Premisele care se cer sunt localizate, prin excelență, în viața tainică și sfânt-duhovnicească a purtătorilor de mai sus, care nu trebuie să fie înțeleși într-un mod abstract, ci la nivel personal.

Astăzi, tuturor purtătorilor de mai sus le sunt vizibile cu ochiul liber reziduurile inteligibile ale păcatului. „Molozurile” lizibile ale diverselor patimi l-au structurat pe omul interior, iar noi, cetățenii greci, am cedat un spațiu existențial puterilor demonice, care au dobândit metereze și drepturi instituționale puternice. Toate acestea nu se predau fără combatere. Lupta Bisericii, a părinților și a dascălilor din toate treptele este o luptă, prin excelență, împotriva stăpânitorului lumesc al inimilor celor care i s-au predat. De aceea se și cer, dincolo de conștientizarea stării, o pocă-

ință adâncă, o îndrumare duhovnicească de către cei ce au discernerea duhurilor, împlinirea cu iubire a poruncilor dumnezeiești, liniște ascetică și viață sacramentală intensă, deoarece numai [Sfintele] Taine ale Bisericii conferă supraputerea harului dumnezeiesc, prin conlucrarea căruia poate să fie distrusă puterea diavolului, să fie răsturnată întreaga situație și să survină buna schimbare.

Pentru a fi eficienți, probabil va trebui, mai intens, să conștientizăm că epoca noastră nu este atât de creștină, pe cât credem. Ea seamănă mai degrabă cu epoca primară creștină, în care domina duhul idolatriei. Astăzi, duhul ateu există dominant și în patria noastră, într-un mod rafinat. Posibil ca epoca noastră să fie și mai rea decât cea primară creștină, din moment ce în epoca primară creștină credincioșii erau „fierbinți cu duhul” (*Romani XII, 11*), în timp ce astăzi este batjocorit chiar și modelul cetățeanului frumos și bun din Educația greacă antică.

În măsura cunoașterii noastre de sine, dar și în măsura conștientizării depărtării noastre de epicentrul căutărilor noastre existențiale, adică de Hristos, va urma, în mod fiziologic, pocăința corespunzătoare plină de durere la modul existențial. Și aceasta întocmai este singura și extraordinar de eficientă îngrijire farmaceutică, ca singura, de altfel, care este fondată din punct de vedere biblic și sfânt-patristic.

Vindecarea educației noastre este posibilă, în cazul respectiv, doar prin pocăința noastră de un caracter existențial, adâncă și plină de durere, percepută ca readucerea permanentă și smerită a minții noastre la Hristos.

Și pentru a fi mai mult concret și clar, mă voi întoarce la textul Sfântului Nicolae Cabasila. „De consecințele păcatului, spune el, poate cineva să scape, atunci când alții simt durere pentru el”. În acest punct este foarte expresiv și convingător exemplul biblic al lui Hristos Însuși, Care a ridicat în mod izbăvitor păcatul lumii întregi prin iubirea Lui plină de durere și jertfitoare până la moartea pe Cruce. Dar edificator este și exemplul acelora care au stricat acoperișul casei de dragul celui paralizic, cu scopul de a-l apropia de Hristos²³. Desigur, în acest caz, pentru exactitate, există și conlucrarea indirectă a paralizicului, care a acceptat ducerea lui la Hristos. Dacă și noi aici sau unii, fie ei puțini sau mulți, care ne ascultă, abordăm personal și, mai ales, într-un mod trăitor cu intensitate textul patristic, altfel spus, dacă noi simțim durere existențial, atunci este sigur că maladiile educației vor fi vindecate pe termen lung, conform cuvântului biblic și sfânt-patristic, deoarece ne place să credem, prin intervenția lui Dumnezeu, într-un anumit grad de cooperare a „bolnavilor” educației noastre. Chiar dacă responsabilii bolnavi ai educației noastre nu vor fi

²³ Vezi Matei IX, 1-8; Marcu II, 1-12; Luca V, 17-26 (n. trad.).

convinși de raționalitatea argumentelor noastre, există o nădejde de vindecare. La această vindecare poate să contribuie decisiv ajutorul cu adevărat patern (sau maternal) al Bisericii noastre. Exemplul Sfântului Apostol Pavel cu creștinii din Galatia este caracteristic în mod deosebit. „Copiii mei, le scrie el, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii până ce Hristos va lua chip în voi” (*Galateni* IV, 19). Cu alte cuvinte, dacă își va asuma conducerea Bisericii noastre locale, cu premisele duhovnicești ale Sfântului Apostol Pavel, această lucrare duhovnicească în mod laborios și dacă rămășița²⁴ care va rezulta din lucrarea ei dureroasă va fi judecată ca fiind suficientă de către Hristos, atunci va fi dăruită nouă, tuturor, rezolvarea problemei educației noastre.

...Celălalt suntem și noi, ca mădulare
din același trup. La modul indirect
sau direct, puțin sau mult, noi suntem
cuprinși în îndepărtarea de voia cea
bine plăcută a lui Dumnezeu. ❀

Dar și iubirea plină de durere a tuturor celor prezenți aici poate să atragă, în mod tainic, harul și milostivirea lui Dumnezeu pentru refacerea sănătății educației noastre și îmbunătățirea ei calitativă, astfel încât să gustăm folosul foarte variat la nivel personal, social și

național. Și acest lucru deoarece durerea față de celălalt, în cazul concret, conține întru ea și pocăința noastră. Celălalt suntem și noi, ca mădulare din același trup. La modul indirect sau direct, puțin sau mult, noi suntem cuprinși în îndepărtarea de voia cea bine plăcută a lui Dumnezeu.

Însă, indiferent și de evoluția lucrurilor educației noastre, noi, depunând pocăința și iubirea noastră, pline de durere, vom primi direct, aici și acum, într-un mod doveditor, adevărarea incontestabilă a mulțumirii Domnului nostru, fiindcă răspundem, în felul acesta, la voia Sa sfântă. Noi vom gusta experiența sfânt-duhovnicească făgăduită odihnei sufletelor noastre, ca inalienabilă bucurie cu caracter duhovnicesc și ca pace a gândurilor noastre.

Dincolo, totuși, de trăirea noastră personală, suntem siguri că cel puțin anumiți bolnavi ai educației noastre vor primi *pe neștiute* iubirea noastră plină de iubire, deoarece îi abordăm cu un duh de adâncă pocăință personală și cooperăm, străduindu-ne cu simțul datoriei pentru redresarea ei.

Dar și dacă toate câte am spus despre educație nu vor avea un rezultat bun, noi, toți, suntem datori și putem să ne asumăm, direct și imediat, o mare parte a responsabilității pentru educația poporului nostru, într-un mod foarte practic și eficient. În cadrul Sfintelor Mitropolii și al parohiilor, de care aparținem, putem, voluntar și responsabil, în funcție de nivelul de educație și de specialitatea noastră, să acoperim golurile grave ale educației noastre.

Adică, noi putem să lucrăm pentru redresarea ei, punând la dispoziție o parte din timpul nostru și scoțând din bogăția cunoștințelor noastre și

²⁴ Vezi *Romani* XI, 5 (n. trad.).

din moștenirea duhovnicească a Bisericii noastre. Putem să oferim lecții de limbă, istorie și civilizație a sufletului. Și toate acestea, îmbogățite și cu alte propuneri, putem să le oferim mai ales într-un mod plin de durere, smerit și cu simțul datoriei, altfel spus, ca pocăindu-ne într-un mod trăitor, cu acceptarea greșelilor și a lipsurilor noastre, în cunoștință și în neștiință, la toate nivelele și cu asumarea în mod practic și trăitor a acestei responsabilități, animați nu de o dispoziție dezaprobatoare, ci de una, în mod plin de durere, terapeutică a textelor rele ale educației noastre, cu alte cuvinte, să provocăm pocăința noastră revendicată.

Dispoziția sinceră de îndreptare reprezintă, de fapt, un duh de pocăință și de smerenie și, de aceea, duhul acesta poate să fie primit de către oameni, indiferent de convingerile lor religioase și ideologice. Altfel spus, când ceilalți, care trebuie să se îndrepte, văd că noi ne pocăim sincer pentru greșelile noastre și lucrăm cu smerenie și responsabilitate pentru îndreptarea noastră, atunci și ei se ajută decisiv în dispoziția lor de îndreptare. Atunci simt ei ușurătatea, atât psihologic, cât și logic, să-și schimbe părerea și să accepte poziția corectă pe care o reprezentăm. Însă, cele pe care le reprezentăm sunt cu adevărat corecte, atunci când ele reprezintă revărsare de pocăință și de iubire plină de durere. În acest caz, primul lucrător și protagonist în procesul de îndreptare al altora este Însuși Sfântul Duh, Care este activat în interiorul nostru.

Sunt de părere că acesta este un mod de abordare al persoanelor și al lucrurilor practic și extrem de existențial și, din acest motiv, indicat creștinește, pe care îl dorim și prin care urmărim ca ei să se schimbe.

Cu premisele de mai sus privind trăirea cu intensitate, cred că putem să-i informăm real pe concetățenii noștri dezinformați și despre scopul educației cu adevărat, care este împărtășirea de sfințenia²⁵ Dumnezeului nostru Celui Treimic.

Transmiterea acestui mesaj întregii umanități a fost și contribuția, prin excelență, a celor cinstiți mâine ca protectori ai educației, adică a Sfinților Trei Ierarhi²⁶, nu doar în mod expresiv, ci mai ales în mod practic și trăitor, prin însăși viața lor sfânt-duhovnicească. Exact din acest motiv va și rămâne veșnică cinstirea lor!

Traducere din limba greacă și adnotări de conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru

²⁵ Vezi Sfântul Ioan Gură de Aur, *Interpretare la Epistola către Evrei, Omilia a XXIX-a*, γ', în PG 63, 205 (n. trad.).

²⁶ Cinstirea lor se face pe 30 ianuarie, iar despre contextul prezentării acestui text vezi prima notă privind titlul referatului (n. trad.).

Interviu realizat de
George Crăsnean

Despre sănătatea sufletului Cuvânt de folos de la avva Iulian Prodromitul

Părintele Iulian Lazăr are aproape nouăzeci de ani (88) de petrecere pământească, pe care și i-a albit în rugăciune neîncetată. Iar pentru curăția inimii lui Dumnezeu l-a învrednicit cu multe răspunsuri la întrebări chiar nerostite. „Bătrânul” din Prodromou – cum îi spun aghiorii cu multă dragoste – este un duhovnic cum tot mai rar întâlnești pe pământ: un schimonah care plânge cu tine pentru păcatele tale și-ți tămăduiește totdeauna rănilor sufletului cu povețele și rugăciunile sale. Mare împlinitor al poruncilor, el este unul dintre aceia despre care s-a spus că „cel ce va face și va învăța, acela mare se va chema în împărăția cerurilor” (*Matei* V, 19). Are un suflet curat care oglindește cerul pentru nevicleșugul inimii sale, iar când se bucură, fața toată i se înseninează și este o adevărată desfătare să fii în preajma lui atunci, pentru că ai sentimentul că stai pe genunchii unui bunic cu barbă colilie care-ți iubește copilăria sufletului tău. Și totuși, deși are „inimă bună și mână ușoară” (vorba părintelui Arsenie Papacioc pentru duhovnici), el poate fi și foarte aspru cu păcatele tale, atunci când te vede stăruitor în ele. Dar, chiar în asprimea sa (împotriva păcatului și niciodată împotriva păcătosului!) răzbate dragostea sa de oameni.

Pentru curăția vieții sale, Dumnezeu l-a învrednicit să poată vedea întotdeauna (înaintea ta!) unde este „spărtura” inimii tale: locul pe unde năvălesc patimile către sufletul tău. Și exact *locul* acela te învață avva Iulian să ți-l oblojești.

Fost-am la început de februarie (AD 2014) la avva Iulian după cuvânt de învățătură împreună cu trei buni prieteni: Marian, Sorin și George. Și nouă așa ne-a grăit Bătrânul într-o seară, când ne-am plâns de mulțimea grijilor lumești și lipsa vremii de rugăciune:

Theosis

Văd că sunteți oameni cu multă treabă și ar fi multe de spus – dacă ar trebui spuse – dar de însemnătate cred că este să te nevoiești în via-

ta aceasta pentru cea de dincolo. Că Dumnezeu ne-a dat timpul și viața aceasta ca să ne ducem la El pregătiți. Iar noi nu știm – că nu ne este dat a ști – nici clipa, nici ceasul când ne vom duce la Domnul, ca să dăm socoteală. Că Dumnezeu nu ne-a creat fără un scop. Și scopul l-a anunțat încă de la începutul *Bibliei*, de la *Facere* I, 26: „Și a zis Dumnezeu: *Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră*”. Dar versetul următor zice că „a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut”, dar despre asemănare nu pomenește nimic pentru că ea trebuia făptuită de Adam. Așadar, acesta este scopul vieții noastre: îndumnezeirea, că scris este: „Fiți desăvârșiți precum și Tatăl vostru cel ceresc, desăvârșit este!” (*Matei* V, 48).

Rugăciune și sfințenie

Nu știm cum arată, căci, așa cum găsim la *Ioan* I, 18, „pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată”. Adevărat lucru este acesta, dar ne putem întâlni cu El în rugăciune. Du-te în camera ta, în cămara ta, în inima ta și, întâi de toate, gândește-te bine cu cine stai de vorbă și spune apoi cum te-nvăț eu, om bătrân: „Doamne, mulțumescu-Ți Doamne, că m-ai adus să stau de vorbă cu Tine, pe mine... omul cel mai păcătos!”. Și pe urmă stai și grăiește cu Dumnezeu. Că ce vrea El de la noi? Să scoatem dinlăuntrul nostru toate păcatele care ne-ntinează. La miezul nopții, ori chiar la miezul zilei, că noi toată ziua păcătuim, intră în cămara sufletului tău și stai de vorbă cu „Cel ce curățește toate fărădelegile tale” (*Psalom* CII). Și zi atunci: „Iartă-mă Doamne, iartă-mă, că n-am știut că în fața ochilor Tăi s-au petrecut! Iar eu nesimțitor eram și la Tine nu mă gândeam”. Și fă așa zi de zi și învață să stai înaintea lui Dumnezeu, că așa te vei curăți și te vei pregăti pentru judecata viitoare. Și tot așa îți vei vedea micimea ta și mulțimea păcatelor tale, dar și mărinimia lui Dumnezeu, Care „nu voiește moartea păcătosului, ci să se întoarcă și să fie viu” (*Iezechiel* XXXIII, 11).

Toate rugăciunile sunt frumoase și bine este să citești și pe cele din *Ceaslov*, ori *Paraclisul Maicii Domnului*, dar dacă vremea vă este puțină, stați înaintea lui Dumnezeu cum v-am învățat eu și grăiți-l din preaplinul inimii voastre. Așa să faceți și o să ajungeți să-L simțiți pe Dumnezeu! Și o să fiți conștienți că toate câte le faceți, înaintea Lui le faceți! Și iarăși să v-aduceți aminte că atunci când rugăciunea voastră încetează, atunci începe păcatul! Chiar și încetarea rugăciunii e păcat, că Dumnezeu a spus: „Fiți sfinți!”, și eu de sfinți fără rugăciune n-am auzit. Iar Apostolul Pavel

Dar boala sufletului? De ea de ce nu ne grijim la fel? Se poate ca sufletul tău să fie bolnav și tu să nu știi de ce suferă. Când ți se îmbolnăvește trupul te duci la doctor după vindecare. Tot așa, când sufletul tău te doare, trebuie să cauți alinare și vindecare la duhovnic. Să știți că omul cu adevărat sănătos îl are totdeauna pe Dumnezeu în inima lui. ✠

spunea să ne rugăm... „neîncetat”! Neîncetat, nu din când în când. În veacurile acelea nu erau nici preoți, nici biserici, nici călugări: era doar o comunitate de creștini într-o lume păgână. Lor le spunea apostolul să se roage neîncetat și îndemnul e bun și pentru voi, cei care n-aveți vreme de rugăciune, că nici cei din timpurile apostolice nu știau câtă vreme de rugăciune mai au, pentru că erau tot timpul sub prigoană.

Boala sufletului

Acum s-o luăm și altfel: ne vom duce *dincolo*. Vom muri lumii acesteia: ne doare aici, ne doare dincolo... Și cum ne doare ceva alergăm la doctor și ne îngrijim trupurile noastre. Dar boala sufletului? De ea de ce nu ne grijim la fel? Se poate ca sufletul tău să fie bolnav și tu să nu știi de ce suferă. Când ți se îmbolnăvește trupul te duci la doctor după vindecare. Tot așa, când sufletul tău te doare, trebuie să cauți alinare și vindecare la duhovnic. Să știți că omul cu adevărat sănătos îl are totdeauna pe Dumnezeu în inima lui. În *Evanghelia de la Luca* XVII, 21, dacă ați citit, știți că scrie acolo așa: „împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru”. Și tot așa găsim la *I Corinteni* III, 16 un alt text care-l sprijină pe acesta: „Nu știți, oare, că voi sunteți templu al lui Dumnezeu și că Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi?” Vedeți că Apostolul Pavel pune semnul întrebării: oare chiar nu știți că Dumnezeu locuiește în voi? Va să zică trupul este templul Duhului Sfânt. De asta trupurile unor sfinți nu putrezesc, sau au bună mireasmă, pentru că în toată viața lor pământească, aceștia au slăvit pe Dumnezeu în ei. Toată viața lor s-au silit să se sfințească.

Asta vrea să afle Dumnezeu în inima omului: iubire și milă. Iar dacă le află, atunci împărăția Lui va fi într-acea inimă. ✠

Dragoste și milă

Voi știți că „Dumnezeu este iubire”, doar Apostolul Ioan scrie și în prima sa epistolă că: „Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este iubire” (*I Ioan* IV, 8). Dar la *Luca* VI, 36 scrie așa: „Fiți milostivi, precum și Tatăl vostru este milostiv”. Iubirea și milostenia. Deci asta vrea să afle Dumnezeu în inima omului: iubire și milă. Iar dacă le află, atunci împărăția Lui va fi într-acea inimă. Trebuie să se gândească fiecare: oare împărăția lui Dumnezeu se află în mine? Am eu atâta dragoste și milă? Iar dacă așa stau lucrurile și sigur stau așa pentru că Dumnezeu nu minte, atunci ar trebui să se întrebe omul: oare ce gânduri trebuie să iasă din mintea mea, dacă eu sunt templu al Duhului Sfânt? De aceea, paza gândurilor e lucru mare în lupta cu potrivnicul. Însă răutatea n-ar putea ajunge la inimile voastre dacă ar fi pline de dragoste și milă, căci spune și Domnul: „iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă,

faceți bine celor ce vă urăsc și vă rugați pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc” (Matei V, 44). Care răutate v-ar mai mâhni dacă v-ați iubi vrăjmașii?

Trebuie să mai știți însă că la II *Timotei* III, 12, scrie că „toți care voiesc să trăiască cucernic în Hristos Iisus vor fi prigoniți”. Deci trebuie să vă așteptați la necazuri și supărări dacă doriți împărăția lui Dumnezeu, iar pentru aceia care vă prigonesc, Mântuitorul spune să vă rugați.

Nedreptatea și îndreptățirea

Primul lucru care îmbolnăvește sufletul este îndreptățirea. Omul greu poate suferi o „nedreptate” în pace și fără să-l urască pe cel care i-a pricinuit-o.

Sfântul Isaac Sirul spune că „cel ce poate să rabde o nedreptate și îi stă în putință s-o îndrepte, a căpătat mângâiere de la Dumnezeu”.

De bună seamă că așa este. Cum ar fi oare dacă, în loc să răspunzi cu ură la o nedreptate, i-ai zâmbi prietenos prigonitorului tău și te-ai ruga pentru el? Un bun creștin nu trebuie să aibă dușmani. Măcar cu voia și știința sa. Și nu numai din pricina sa: dacă știi că cineva își face pricină de poticnire din cauza ta, du-te și cere-i iertare, că de te vei mânia împotriva lui, vor fi doi oameni prinși de ură dar, dacă te vei îndrepta cu dragoste către el, s-ar putea să-l câștigi și să dobândești pace amândoi. Dumnezeu a spus să iertați că atunci veți fi și voi iertați. Și cine n-ar avea nevoie de iertare? Și atunci pentru ce să te lipsești de ea și să-ți faci singur dreptate, când știi că una mai bună o va face Dumnezeu, pentru că numai El cunoaște inimile oamenilor? Lasă Domnului dreptatea și răsplata, iar sufletul tău va găsi pacea în felul acesta.

Râvna pentru Dumnezeu

Iar dacă sufletul tău și-a găsit liniștea, caută de acuma să ai râvnă pentru Dumnezeu. Stai cât mai mult de vorbă cu El și păzește legile pe care ți le-a dat ca să dobândești viață veșnică. Stăruie în post și rugăciune, că „fără de Hristos nu putem face nimic”. De aceea, cât se poate, să păzim posturile pentru că, prin ele, pe noi ne păzim. Noi nu suntem omorători de trupuri dar trebuie să le smerim și să le învățăm cu postul și cu nevoița ca să putem să ne vindecăm sufletele. Și nu putem face aceasta fără duhovnic. Când omul s-a dus la duhovnic și a plâns pentru păcatele sale, mărturisindu-le încă din vremea prunciei lui, atunci acela devine un om sănătos sufletește. Iar dacă tu devii sănătos, nu te poate lăsa indiferent zbuciumul sufletesc al celorlalți. Și din dragoste pentru aproapele tău, trebuie să încerci să-i salvezi sufletul. Trebuie însă să ai discernământ, căci

Hristos a spus să „nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfâșie pe voi” (*Matei VII, 6*). De acum trebuie să fiți și foarte înțelepți, ca șerpii, ca să puteți câștiga și alte suflete pentru Hristos și să se mântuiască.

*„Ai văzut pe aproapele tău? L-ai văzut pe Dumnezeu”,
zicea sfântul Clement Alexandrinul.*

În vremurile de demult oamenii aveau câte un carnețel în care-și notau căderile în păcat pentru ca nu cumva să le uite la spovedanie, dar acum, după ce a trecut și comunismul peste bieții oameni, s-a pierdut de tot această deprindere sănătoasă. ✂

Da. Cum am spus eu mai-nainte despre chipul lui Dumnezeu în om. Sau cum ziceau Părinții că „de la aproapele îți vine mântuirea, dar și osânda”. Dacă ai venit la duhovnic și n-ai ascuns de el (și de Dumnezeu) nici un păcat și dacă ții canoanele... te duci în Rai. Dar trebuie să-ți pară rău de greșelile tale, că altfel nu dobândești iertare de la Dumnezeu. Însă dacă rămâi în legătură cu duhovnicul și te silești

să-i urmezi sfaturile vei avea un suflet sănătos și râvnă pentru cele sfinte. Trebuie avut însă grijă să nu rămână păcate nespovedite pentru că în lume, la bisericile de mir, taina pocăinței este anevoie de împlinit. Asta pentru că sunt mulți creștini, preoți destui de puțini, iar duhovnici și mai puțini. Ș-atunci duhovnicul nu mai are destul timp să cerceteze sufletul creștinului, iar acesta se poate întoarce acasă cu păcate (făcute din neștiință, de exemplu) nemărturisite. În vremurile de demult oamenii aveau câte un carnețel în care-și notau căderile în păcat pentru ca nu cumva să le uite la spovedanie, dar acum, după ce a trecut și comunismul peste bieții oameni, s-a pierdut de tot această deprindere sănătoasă.

Epitimii

Mi-aduc aminte că și avva Iustin Pârvu pomenea de obiceiul ăsta.

Să vă întreb ceva părinte: oare ai voie să te mărturisești în timpul în care ești sub canon și ești oprit de la împărtășanie?

Bineînțeles. Dacă conștiința te apasă pentru vreun păcat pe care l-ai săvârșit, dă fuga repede la duhovnic și spovedește-te. Nu sta în păcat și, mai ales, nu-ți amâna pocăința. Pentru că scrie la *Apocalipsă*, XXI 27, că „în cetate nu va intra nimic pângărit și nimeni care e datat cu spurcăciunea și cu minciuna!”

*Dar dacă te afli în aceeași situație, ai primit epitimie și se întâmplă să mori neîmpărtășit, mai-nainte de a-ți isprăvi canonul.
Ce se întâmplă cu sufletul acela?*

Se mântuiește. Câtă vreme este sub canon și îl face, el este iertat de păcate. Dar... Am citit odată, demult, într-o gazetă „a satelor”, despre o maică din Basarabia care a căzut la pământ în timp ce se încălța, s-a lovit și a rămas mai multe zile într-o stare de leșin, ori poate comă. Oricum, de murit n-a murit că inima îi bătea regulat. Când și-a revenit a povestit la toată obștea cum s-a întâlnit cu fosta stareță într-un loc minunat, iar aceasta i-a mărturisit că n-a fost dintru început acolo, dar că rugăciunile maicilor au adus-o în acea stare după șase săptămâni de la moartea ei. Stareța aceea murise neîmpărtășită și numai rugăciunile obștii au adus-o într-acel loc binecuvântat.

Înseamnă că și cel care moare sub canon nu se duce chiar unde ar trebui să meargă: „la loc luminat... de unde a fugit toată durerea și-ntristarea”?

S-ar putea să ajungă acolo numai cu rugăciunile Bisericii. Ale celor rămași în viață. Eu am prins mulți părinți care înaintea morții ne cereau: „Rugați-vă pentru mine!” Poate să fie și așa. Dumnezeu știe. Dar omului sporit într-ale Duhului îi pare rău de orice suflet și ar voi ca toți să meargă în Rai și atunci se roagă pentru aproapele său ca pentru sine însuși (ba chiar mai mult!). Apostolul Iacov spune: „rugați-vă unul pentru altul”, iar Sfântul Pavel să ne „rugăm neîncetat”.

Cuvânt

Și un cuvânt de folos părinte?...

Măi, drept sfat eu am să v-aduc aminte de cuvintele Apostolului Iacov, „ruda Domnului”, care zicea că „prietenia lumii este dușmănie față de Dumnezeu. Cine deci va voi să fie prieten cu lumea se face vrăjmaș lui Dumnezeu” (Iacov IV, 4). Depinde de voi ai cui prieteni vreți să fiți...

Pentru toate acestea și pentru încă multe altele pe care mi le-a spus mie avva Iulian, eu îndrăznesc să cred că el este unul dintre „cei desăvârșiți, care nu vorbesc de la ei ci grăiesc numai ce le dă Duhul”...

